

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА,
ПСИХОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ
ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Випуск 14

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ:

ІСТОРИКО-ПРАВОВА РЕТРОСПЕКТИВА І
СУЧАСНІСТЬ

МАТЕРІАЛИ 14-ТОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

[www.https://lpnu.ua/tpk/zbirnyky-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry](https://lpnu.ua/tpk/zbirnyky-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry)

2 ГРУДНЯ 2022 Р.

ЛЬВІВ – 2022

УДК 314.151:34 (091) (063)

Схвалено і рекомендовано до друку кафедрою теорії права та конституціоналізму (ТПК)
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти (ІППО)
Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 5 від 14 листопада 2022 р.).

Адреса оргкомітету:

79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, кім. 333

тел. 067-9.22.33.58

E-mail: i.terlyuk2406@gmail.com

Парламентаризм в Україні та країнах Європи:

історико-правова ретроспектива і сучасність:

Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції /

Наукові конференції історико-правової проблематики. Вип. 14 /

Терлюк І.Я. (упорядкування) / ІППО НУ «Львівська політехніка».

Львів: Л-Прес, 2022. 224 с.

У збірнику вміщено оприлюднені на інтернет-сторінці <https://lpnu.ua/tpk/zbirnyky-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry> («Наукові конференції кафедри історико-правової проблематики») матеріали повідомлень учасників Всеукраїнської наукової конференції, проведеної **2 грудня 2022 року** за ініціативою кафедри ТПК (теорії права та конституціоналізму) ІППО (Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти) НУ «Львівська політехніка».

Матеріали друкуються у редакції авторів.

Повну відповідальність за достовірність, оригінальність, відповідність діючому законодавству та коректність висновків поданих матеріалів несуть автори, а також їх наукові керівники (у випадку авторства студентів, аспірантів, здобувачів).

Оргкомітет не завжди поділяє думки учасників (авторів).

Збірник індексується в Google Scholar

Усі права захищені.

*При будь-якому використанні матеріалів конференції
посилання на джерело є обов'язковим.*

ISBN 978-966-397-288-2-14

© автори публікацій;
кафедра теорії права та конституціоналізму
ІППО НУ «Львівська політехніка», 2022 р.

ЧАСТИНА І.

Парламентаризм в Україні та країнах Європи: питання історії та сучасності

Ігор БОЙКО
boyko.ist@ukr.net

МІСЦЕ І РОЛЬ ПАРЛАМЕНТУ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1710 р.

У сучасних умовах захисту державної незалежності та територіальної цілісності України значна увага приділяється поглибленому вивченню історії національного державотворення, важливою складовою якого була багатовікова боротьба української нації як корінної, титульної за право на створення власної держави. В основі національного державотворення лежить довготривалий складний процес зародження, становлення та розвитку української державності, що має своїм результатом створення української держави як підсумок розвитку української нації.

У скарбниці пам'яток українського державотворення однією з найбільш цінних є Конституція 1710 р., яка є першою демократичною конституцією в Україні та Європі. Вона була свідченням високого суспільно-політичного розвитку, розвитку духовної і правової культури українського народу, його чільних представників та продовжувала традиції розвитку права і законодавства, витоки яких сягають тисячоліть [1, с. 76].

Конституція України 1710 р. займає важливе місце у багатовіковій історії українського державотворення. У історичній та історико-правовій літературі вона умовно відома як Конституція П. Орлика, оскільки була розроблена і прийнята з ініціативи українського гетьмана Пилипа Орлика. В історіографії вживаються й інші її назви: «Договір», «Хартія», «Угода», «Акт», «Бендерська конституція», «Козацька конституція», «Конституція Української гетьманської держави», «Перша конституція України», «Конституція Війська Запорозького», «Українська конституція» тощо.

Проте, як видається, коректніше її називати Конституцією України 1710 р. або Конституцією Української козацької держави 1710 р., оскільки станом на 1710 р. існувала Українська козацька держава, особливо відбувалася активна боротьба за її збереження і розвиток; Конституція 1710 р. стала підсумком існування Української козацької держави; в тексті самої конституції територію України названо Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким. Вживання у історико-правовій літературі назви «Конституція П. Орлика» до певної міри применшує значущість і важливість саме першої демократичної Конституції України. Як видається, варто наголос робити, насамперед, на Конституцію 1710 р. як основний закон Української козацької держави, а вже згодом справедливо акцентувати на особі українського гетьмана П. Орлика як головного ініціатора її розробки і прийняття. Варто також зауважити про те, що основними пріоритетами внутрішньої і зовнішньої політики Української козацької держави гетьман Пилип Орлик вважав її незалежність та територіальну цілісність. Внутрішня політика та засади Української козацької держави будувалися на досить прогресивних на той час демократичних засадах, які були закріплені в Конституції 1710 р.

Ще одним, як видається, дискусійним, є питання оцінки Конституції України 1710 р., окремими сучасними науковцями та дослідниками, які не вважають її першою Конституцією України. Деякі науковці та дослідники вважають, що це був договір, а не конституція. Очевидно ці науковці та дослідники не враховують складних конкретно-історичних умов, які склалися в Українській козацькій державі після спроби українського гетьмана Івана

Мазепи розірвати московсько-українські договори та відновити повну державну незалежність України.

Як відомо, історія конституційного розвитку різних держав світу свідчить про те, що, зазвичай, прийняття конституції є результатом досягнення компромісу між суспільно-політичними силами у таких важливих питаннях, якими є: визначення меж втручання держави в життя суспільства та людини; форма організації і здійснення державної влади; обсяг прав і свобод особи та їх гарантованість. Сутність конституції і полягає в тому, що вона проявляє, відображає досягнення такого компромісу, предметом якого є зазначені питання [2, с. 49].

Вершиною розвитку українського державотворення у XVIII ст. та способом врятувати Українську козацьку державу, особливо після Полтавської битви, було укладення угоди та прийняття Конституції Української козацької держави 1710 р. як єдиного загальнодержавного конституційного акту. Угода була укладена між гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом зі старшиною та козацтвом. Ця угода була покладена в основу Конституції 1710 р., відповідно до якої було встановлено принципові основи існування суспільства та держави. Вона мала на меті консолідувати тогочасне українське суспільство на шляху збереження і розвитку Української козацької держави. Це був важливий крок для ліквідації наслідків Руїни. Її укладення й виконання мало забезпечити розвиток й утвердження національної єдності та довіри в суспільстві, а також зміцнити владу гетьмана як глави держави.

Історико-правовий і юридичний аналіз змісту Конституції України 1710 р. свідчить про те, що це була саме конституція Української козацької держави, у якій на високому як для того часу рівні визначено державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян.

Укладачі Конституції України 1710 р. спиралася, насамперед на досвід державного будівництва в Україні упродовж X–XVII ст. та національні джерела – політико-правові ідеї, закріплені у Руській Правді, князівському законодавстві ранніх українських держав – княжої держави України-Руси та її спадкоємниці та

наступниці Галицько-Волинської держави, у яких відбувалося закладення основ формування органів державної влади, самоврядування, права тощо. Це формувало умови для зародження елементів конституціоналізму в пізніші часи. У той час було закладено прототипи механізмів формування та функціонування політичної влади. Правитель держави – великий князь Київський чи галицько-волинський князь зосереджували законодавчі, виконавчі та судові повноваження, відбувалося формування вищих і місцевих органів влади, формувалися органи самоврядування і органи прямої демократії (народні збори). З прийняттям Конституції України 1710 р. починається формування українського конституціоналізму.

Конституція 1710 р. була першою демократичною конституцією в Україні та Європі. Конституція України 1710 р. майже на 70 років випередила Декларацію про незалежність США (1776 р.), майже на 80 років конституцію США (1787 р.), французьку Декларацію прав людини і громадянина (1789 р.), конституції Польщі і Франції (1791 р.). Саме Конституції 1710 р. була першою в Україні та Європі конституцією держави, яка передбачила республіканську форму державного правління, систему стримувань і противаг між гілками державної влади, унітарність державного устрою, захист соціально-економічних прав усіх верств населення в державі тощо.

Конституції України 1710 р. складалася зі вступу (преамбули) та 16 розділів (пактів). На відміну від сучасних конституцій, вона не мала поділу на статті. Текст Конституції було написано латинською і староукраїнською мовами. Конституція не набула чинності на всій території України, оскільки більша частина території України була окупована московськими військами. Вона є першою писаною демократичною конституцією в Україні та Європі, а також результатом існування Української козацької держави. Конституція 1710 р. також була перейнята демократичним духом народовладдя, що ставить її в один ряд із найвидатнішими пам'ятками світового конституціоналізму. Реалізація Конституції 1710 р. була обмежена внаслідок несприятливої міжнародної ситуації, постійних військових дій та поразки українців у Полтавській битві 1709 р. Однак упродовж кількох років конституційні положення частково діяли на

території Правобережної України завдяки походам 1711 і 1713 рр. військ гетьмана П. Орлика та визнанню його влади місцевим населенням [3, с. 24]. Вона особлива тим, що створила демократичні стандарти поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову задовго до опублікування трактату Ш. Л. Монтеск'є «Про дух законів».

Конституція 1710 р. є основою першого етапу становлення конституціоналізму в Україні та утвердження Української козацької держави. У ній була розроблена модель держави, яка відповідала історичному розвитку України і заснована на реалізації природного права української нації на політичне самовизначення.

Провідною ідеєю Конституції 1710 р., яка пронизує весь її текст, є нове розуміння і турбота про Батьківщину (в деяких перекладах Вітчизну). Конституція проголошувала незалежну Українську козацьку державу республікою. У ній було закладено також підвалини поділу державної влади, юридично закріплено порядок здійснення демократичних виборів посадових осіб. Вона проголошувала «національний суверенітет й визначала державні кордони, сприяла забезпеченню прав людини, створенню суспільства на засадах єдності і взаємодії трьох видів державної влади: законодавчої (Генеральна Рада), виконавчої (гетьман, обмежений законом у своїх діях, та уряд при ньому – Рада генеральної старшини) і судової, підзвітної і контрольованої, однак незалежної від гетьмана.

Автори Конституції 1710 р. зазначають, що викладені в ній пункти (пакти) про внутрішній державний устрій ґрунтуються на традиціях «доброго порядку», що існував у козацтві України згідно з їхніми «давніми правами і вольностями», маючи на увазі передусім виборність гетьмана, полковників і наявність Генеральної Ради. В Конституції 1710 р. було поставлено завдання «здійснити таку важливу справу, як виправлення і піднесення своїх принижених прав та вольностей», а також закріплено ще не знані у тогочасній Європі засади демократичного суспільства.

Прогресивним був шостий розділ Конституції 1710 р., у якому було закладено засади діяльності органів державної влади. Насамперед, у Конституції засуджувалася практика «деяких гетьманів Війська Запорізького, які привласнивши собі

несправедливо та протиправно владу самодержавну, самовладно узаконили таке право - як хочу, так і велю». Важливою демократичною конституційною нормою у цьому розділі було негативне ставлення до ідеї самодержавної влади: «Через таке самодержавство, неприйнятне гетьманському уряду, у Батьківщині та у Війську Запорізькому значно зросли порушення прав та вольностей, розорення, народний тягар, насильні та підкупні урядами військовими розпорядження». Законодавча влада належала козацькому парламенту - Раді Генеральної Старшини, яка мала визначений порядок формування, склад, компетенцію: «у Батьківщині нашої першість серед радників належить Генеральній Старшині - як через респект до їх урядів головних, так і постійній при гетьманах резиденції; після них ідуть городові полковники, які будуть пошановані за громадських радників.

Крім того, до загальної ради треба вибрати по одній визначній, розсудливій та заслуженій особі від кожного полку. Генеральні радники обираються за згодою гетьмана. З усіма цими генеральними особами, полковниками та генеральними радниками теперішній Ясновельможний гетьман та його наступники повинні будуть радитися про цілісність Батьківщини, її добробут та про всі справи публічні і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати». Рада Генеральної Старшини належало працювати сесійно, вона мала збиратися тричі на рік в гетьманській резиденції: перша - на Різдво Христове, друга - на Воскресіння Христове, третя - на Покрову Пресвятої Богородиці»

До складу цього представницького органу мали право входити «не тільки пани полковники зі старшиною своєю та сотниками, не тільки з усіх полків генеральні радники, а й послі від Війська Запорізького Низового для вислуховування та обговорення, після отримання від гетьмана доручення, мають перебувати, дотримуючись призначеного терміну. Якщо від Ясновельможного гетьмана до загальної ради надійде яка-небудь пропозиція, то всі добропорядно, без своєї чи чужої користі, без душогубних заздрощів та ворогування зобов'язані будуть радити так, щоб ці поради не призвели до шкоди для честі гетьманської, загальних тягарів Батьківщини, розорення та, не дай Боже, згуби.

Якщо ж виникнуть якісь громадські справи, що потребують швидкого управління та виправлення, тоді Ясновельможний гетьман буде повновладний у тому, щоб з Радою Генеральної Старшини такі справи вирішувати відповідно до своїх гетьманських повноважень» [3, с. 27].

Конституція України 1710 р. передбачала демократичні способи обмеження повноважень гетьмана у певних випадках: «Якщо у діях Ясновельможного гетьмана буде помічено щось несумісне з правами та вольностями, шкідливе та некорисне для Батьківщини, тоді Генеральна Старшина, полковники і генеральні радники будуть уповноважені вільними голосами чи приватно або, якщо виникне така необхідність, й публічно на раді висловити Його Вельможності докір щодо порушення прав та вольностей без осудження та найменшої образи високої регіментарської честі. На ті докори Ясновельможний гетьман не має ображатися та мститися, а навпаки, намагатися виправити недоладності».

Інакше кажучи, перша українська конституція 1710 р. встановлювала, що кожен із постійних членів Генеральної ради (генеральна старшина, полковники і генеральні радники) повинен був «присягнути на вірність Батьківщині, на щирі відданість гетьманові, а також на сумлінне виконання обов'язків своєї посади схваленою публічно присягою відповідної форми». Коли б діялося «щось незгідного справедливості, хибного щодо військових прав і вольностей чи зловорожого Батьківщині» – Генеральна рада мала право «використати свободу голосу, щоб особисто або ж – якщо того вимагатиме крайня і невідклична потреба – публічно на нараді висловити докір його ясновельможності і рішуче стримати від зневаги отчистих прав і вольностей». Гетьман зобов'язувався згідно з вимогами Конституції поважати своїх старшин, «мати їх за побратимів, а не за слуг, не вважати їх своїми власними підручними». У період між засіданнями Генеральної військової ради найвища виконавча влада належала гетьманові й генеральній старшині. Уряди полковників і сотників, які були не тільки військовими керівниками, а й мали всю повноту влади на територіях підлеглих полків і сотень, теж були виборними. Уряд обирали «вільними голосами», а гетьман тільки затверджував його.

У порівнянні з першою Конституцією Франції 1791 р. перша Конституція України 1710 р. була досконалішою і демократичнішою. Якщо українська Конституція 1710 р. передбачала республіканську форму правління, то французька Конституція 1791 р. закріплювала конституційну монархію як форму державного правління. Проаналізований вище порядок формування українського парламенту та його склад за Конституцією 1710 р. був демократичнішим, ніж за французькою конституцією 1791 р., де законодавчі збори обиралися шляхом двоступеневого голосування терміном на два роки та його депутати обиралися «активними громадянами» відповідно до майнового цензу. Французькі депутатами могли бути обрані тільки землевласники. Виконавча влада передавалася королю й міністрам, які призначалися королем і звітували тільки перед ним. Король не мав права розпускати Законодавчі збори, але одержував право тимчасового вето (заборони) на рішення парламенту [4, с. 111-114].

Отже, Конституція України 1710 р. займає важливе значення в історії національного державотворення. Прийнята у часи Середньовіччя, де панували переважно абсолютистські монархії, вона стала найпередовішим у тогочасному європейському суспільстві державним актом, який визначав Україну як демократичну християнську республіку з виборною гетьманською владою. Конституція 1710 р. стала фундаментом для подальшого розвитку українського державотворення. Демократичні ідеї, висловлені в Конституції 1710 р., стали втіленням майже тисячолітнього державотворчого розвитку України, свідченням високого рівня національної свідомості, підтвердженням рівня її високої політичної культури і самобутності. В першій українській конституції відчутні гуманістичні та демократичні традиції. Запровадження козацьких рад свідчило, що засади парламентаризму активно розвивалися в середовищі політичних діячів Української козацької держави. Крім того, закріплення Конституцією 1710 р. засади індивідуальної відповідальності службовців за розтрату державного майна, незалежності судової гілки влади, розмежування компетенції між гетьманом та Генеральною радою тощо були свідченням новаторства та демократизму в організації державної влади. Конкретні форми

державного правління в Українській козацькій державі мали розвиватися згодом. Конституція передбачала розподіл державної влади на окремі види, станову гетьманську парламентську республіку з виборним гетьманом, що відповідало українській демократичній державно-правовій традиції. Цей устрій суспільства відповідав головним постулатам конституції держави, що відрізняв її від середньовічних політико-правових актів.

Перша українська конституція 1710 р. випереджала свій час, вона була прийнята тоді, коли французькі та англійські просвітителі ще тільки приступали до розробки тих конституційних ідей, які вже були закладені в ній. Як це властиво для конституцій, вона визначала державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства і громадян. Враховуючи проаналізовані вище основні положення Конституції 1710 р., її справедливо можна вважати першою писаною демократичною конституцією України. Уперше в історії українського державотворення у Конституції 1710 р. сформовано модель вільної і незалежної держави, заснованої на природному праві української нації на свободу і політичне самовизначення.

Література

1. Костицький М.В. Філософські, психологічні основи конституції Пилипа Орлика. *300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 травня 2010). Львів, 2010. С. 73-76.
2. Майданник О.О. Конституційне право України: Навч. посіб. К.: Алерта. 2011. 380 с.
3. Чухліб Т.В. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2011. Т. 8. С. 24-28.
4. Тищик Б.Й. Франція: історія державності і права (IX-XXI ст.): навч. посіб. / Б.Й. Тищик, Л.Е. Шевчук. Львів: Світ, 2018.

ПРЕДСТАВНИЦЬКЕ ПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НОВІТНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Представницьке правління – широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії як законодавчого органу (парламенту) так і місцевих представницьких органів з інститутами виконавчої та судової гілок влади, і систему взаємодії держави та суспільства. Представницьке правління є невід’ємною складовою демократичного суспільства в якому влада обирається населенням. Основу представницького правління складають: принцип розподілу влади; визнання головної ролі законодавчої влади; суверенітет народу; загальне виборче право; політичне панування найбільш популярних партій тощо. Та вагома політична практика свідчить що наявність усіх цих складових не є гарантом ні влади народу ні свободи людини. На цій підставі Ф.А. Гаєк робить умотивований висновок: «І чи слід дивуватися, що існуючі представницькі асамблеї, переконані в тому, що все, ними вирішуване, обов’язково є справедливим, перестали навіть розглядати в конкретних випадках, чи це справді так?» [1, с. 434].

Мислитель прозріло ставить під сумнів формальне дотримання «демократичних» процедур, у випадку втрати ними свого сенсу – гарантування свободи людини. Вказує на основну причину такої небезпеки – відстороненість громадян від суспільної сфери, впровадження у свідомість думки – за нас думають. Та немає жодних підстав покладатися і на пряму демократію – вибори та референдуми. Людина доволі часто недостатньо зважено вирішує питання власної долі, тож тим менш вірогідно, що вона прагне перебрати на себе більш складні проблеми колективного співжиття. Без набуття людиною не лише правового статусу громадянина, але й внутрішньої потреби до самостійного буття, функціонування демократії, яка толерує свободу особи, навряд чи буде розважливою пряма демократія. «Можливо, те, що ми бачили, як мільйони голосували за повну залежність від тирана, змусило наше покоління зрозуміти, що обирати уряд – не обов’язково означає гарантувати волю» [2, с. 22].

По суті, правову і демократичну державу неможливо створити без яскравих постатей, свідомих своїх прав і свобод, і згідних за них боротися. Такі ідеї співпадають із застереженнями Д.С. Міля, що з маленькими людьми неможливо здійснити нічого насправді великого і що «машинерія, на вдосконалення якої вона пожертвувала всім, не може дати Державі абсолютно нічого, бо їй бракуватиме життєвої сили, що її були вирішили позбутися заради того, щоб краще працювала вся машина» [3, с. 128].

Сучасна дійсність ще більше посилює цивілізаційні напруги, породжує надзвичайно складне переплетення викликів. Особливо виразно себе виявляє технологічний (інформаційний), який багато в чому детермінує інші – екологічні, соціально-економічні, морально-етичні, культурні, міграційні тощо. Зокрема, до технологічного виклику, та породжуваних ним політичних і правових наслідків, привернув увагу Е. Тоффлер у праці «Третя хвиля», яка опублікована ще у 1980 р., де автор досить реалістично змальовує картину глобального інформаційного наступу. «Руйнуючи наші сім'ї, розхитуючи нашу економіку, паралізуючи нашу політичну систему, розбиваючи наші цінності, Третя хвиля зачіпає кожного. Вона змінює всі співвідношення сил, привілеї й прерогативи сьогоденної еліти, чиє становище стало вкрай хитке, і створює тло, на якому завтра відбуватимуться визначальні битви. Багато в цивілізації, що народжується, суперечить старій традиції індустріальної цивілізації. Вона є водночас високотехнічною й антиіндустріальною» [5, с. 20].

Для подолання породжених Третьою хвилею труднощів він запропонував власний проєкт змін політичного характеру. «Чим швидше ми почнемо створювати альтернативні політичні інституції, оперті на три принципи, – владу меншин, напівпрямую демократію, поділ рішень, тим кращими будуть наші можливості для мирного переходу» [5, с. 391].

Не ведучи розгорнутої полеміки, все ж висловимо застереження щодо найдемократичніших проєктів соціально-політичних перетворень, які є витвором окремих інтелектуалів і не передбачають альтернатив. Інструментальний варіант реформування радше ускладнить процес реалізації свободи особи, бо суспільству пропонується узаконення фрагментарності,

своєрідне, інформатизоване повернення в трайбалізм, де особа буде замкнена в своїй меншині, де рішення приймає плем'я.

Отож навряд чи людина зможе активно обстоювати своє право на індивідуальність. Напевно незвично говорити про охоронницький характер пропозицій Е. Тоффлера та подібних футурологічних ідей, та він постає наслідком ідеї неминучості прогресу у людську свідомість, відповідно до якої історія має жорстко детермінований вектор розвитку і глобалізація багатьма механічно сприймається як важлива вузлова станція (а може, і кінцева?) на цьому шляху. Ігноруються доволі очевидні попередження (історико-практичні та теоретичні), щодо саморуйнівних наслідків будь-яких планів раціональної конструкції «світлого майбутнього», особливо коли цей конструктивізм набуває ознак «науковості», але ігнорує людину, її здатність і право самостійно робити вибір. Тому надмірно оптимістичне чи то байдуже сприйняття руйнування усталених морально-етичних та культурних інститутів насправді не є слушною відповіддю на цивілізаційний виклик, а рухом за течією подій, лише їх фіксацією. Чому йдеться передусім про цивілізаційний виклик для Заходу? Напевне, враховуючи характеристики, які йому дають дослідники: «Європейське суспільство було індивідуалістичним від самого початку, на дуже ранній стадії розвитку. Саме індивіди, а не їх сім'ї або родинні групи могли ухвалювати важливі рішення про шлюб, власність та інші особисті справи. Індивідуалізм у сім'ї є основою решти індивідуалізмів. Людина не чекала поки держава задекларує юридичні права за індивідами й використає всю вагу примусової влади для того, аби примусити до дотримання цих прав. Держава формувалася радше на вершині суспільств, у яких індивідам вже належала свобода соціальних зобов'язань перед ріднею. У Європі соціальний розвиток передував політичному» [6, с. 254-255]. Людська свобода отримала простір для ширшого втілення і менше вбачала у державі носія істини. Радше розглядаючи її як інструмент для забезпечення своєї свободи.

Та сучасна дійсність знову спонукає уважніше переглянути вже здається усталені ідеї. Зокрема - переконаність у стабільності доктрини природних прав людини. Вона підважується щонайменше з двох сторін - інституційної, в основі якої

перебуває погляд Б. Спінози: «Але, оскільки ми показали, що природне право визначається тільки могутністю кожного, то, отже ... право звичайно, він утримує тільки доти, доки він зберігатиме цю могуть, здатність здійснювати все, що він хоче» [4, с. 170–171]. Такий підхід Б. Спінози до свободи людини фактично її обмежує і навіть заперечує. Особа опиняється в залежності від сили, власної чи чужої. Не заперечуємо вагомості цього чинника, але його абсолютизація означає повернення людини в епоху варварства, навіть якщо суспільство технологічно буде постіндустріальним. Б. Спіноза свідомо чи несвідомо не визнає здатності людини до самостійності, тобто до свободи, вважає, що її поведінка перш за все визначається зовнішніми, механічними впливами. Особливо із урахуванням тих технологічних можливостей для контролю за поведінкою індивіда, що отримує влада завдяки сучасній інформатизації.

І з іншого доку – впровадженню ідеї абсолютної свободи. Особа, звільнена від моральних табу, звільнена і від цінностей свободи, бо вони накладають величезну кількість обмежень на людину і владу, обмежуючи їх свавілля, для гарантування особі інструментарію формування власної ідентичності та реалізації індивідуальності. Намагання звільнити людину від «репресивної» дії цінностей, табу, совісті, моралі в підсумку повертає людину у тваринний стан або створює умови для ліквідації її свободи, бо свободою як тривалістю, може володіти тільки суб'єкт, спроможний усвідомлено діяти як персонально так і в межах спільноти, спираючись не на агресивність і силу виключно, а й застосовуючи духовний світ, як свій так і інших, для перетворення соціального середовища та інтелектуальної і культурної сфер в напрямку зростаючої безпеки, взаємодії і самореалізації як особистості.

Література

1. Гаєк Фрідріх А. Істинний смисл демократичного ідеалу. *Демократія: Антологія* / Упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. С. 432-434.
2. Гаєк Ф. А. Конституція свободи / пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина. Львів: Літопис, 2002. 556 с.

3. Міл Д.С. Про свободу: Есе: пер. з англ. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
4. Спіноза Б. Богословсько-політичний трактат / пер. з лат. В. Литвинова; вст. слово В. Литвинова. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 237 с.
5. Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. 564 с.
6. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. з англ. Роман Корнута. 2-ге вид. Київ: Наш формат, 2019. 524 с.

Світлана ВОЛОВЕЦЬ
svitlana.volovets.pv.2020@lpnu.ua

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ І ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ

Пошук ідеальних форм устрою держави здійснюється ще з давніх-давен. Однак на сьогодні практично загальноприйнятим є визнання цінності ідей правової держави і парламентаризму. Ці концепції активно підтримуються міжнародним співтовариством і є основою конституціоналізму в багатьох країнах. При цьому «правова держава» і «парламентаризм» - складні юридичні категорії, які розглядаються в контексті наукових теорій, ціннісних орієнтирів, політико-правових інститутів, світоглядних установок, управлінських процесів і принципів устрою держави.

Творення правової держави зумовлено прагненням людей до побудови вільного суспільства, спробою контролювати діяльність органів центральної влади. Так, довготривале перебування України у складі радянського союзу зумовило побудову соціуму, який мирився з насильством з боку державного апарату. Саме тому формування правової української держави є дуже важливим чинником для її повноцінного розвитку як складової частини Європи [1, с. 101].

Правовій державі приписуються такі ознаки як верховенство права і закону; поділ влади на законодавчу, судову та виконавчу; визнання прав людини та наявність механізму їх реалізації; незалежність суду; пріоритет міжнародного права над внутрішньо-національним; політичний плюралізм.

Окремі дослідники позначають і інші характеристики правової держави: заборона надавати зворотну силу законам, що погіршують становище людини, раціональність при здійсненні державної влади, конституціоналізм, ефективність системи правоохоронних органів. Серед умов створення правової держави називають наявність громадянського суспільства, широкого прошарку «середнього класу», особливої правосвідомості, заснованої на повазі до закону, тощо [2, с. 73].

Досить часто парламентаризм визначається як особлива система організації державної влади, заснована на провідній ролі парламенту з метою утвердження та розвитку відносин соціальної справедливості та правопорядку. Вразливим місцем у подібних визначеннях є вказівка на «провідну» роль парламенту, що може викликати асоціацію з деяким домінуванням парламенту над іншими гілками влади.

Проте функціонування в державі інституту парламенту не є прямим свідченням існування парламентаризму в цій країні. Автори та розробники курсу «Парламентаризм та парламентська діяльність» спираються на визначенні парламентаризму, як «широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої і судової гілок влади, і систему взаємодії держави і суспільства» [3, с. 15]. А тому попереднє твердження є цілком справедливим. Явище парламентаризму передбачає ключову роль парламенту в державній політиці, але не виключну.

Звісно ж буде доцільним, узагальнивши наявні у юридичній літературі погляди, окреслити такі кваліфікуючі ознаки парламентаризму з позицій відмежування його від елементів форми держави і неприпустимості буквального розуміння «верховенства парламенту»: 1) верховенство закону; 2) поділ влади з чітко визначеними та реальними повноваженнями парламенту; 3) участь парламенту у формуванні органів виконавчої, судової та інших гілок влади; 4) підзвітність виконавчої гілки влади парламенту; 5) особливий статус депутата з вільним мандатом та відповідальністю перед законом; 6) багатопартійність, право на політичну опозицію та забезпечення зв'язку населення з механізмом держави; 7) незалежність судової

влади та її взаємодія із законодавчою та виконавчою владою для забезпечення балансу державно-правового устрою [4, с. 8].

Як бачимо, багато ознак правової держави перетинаються з ознаками демократії та парламентаризму, що дозволяє говорити про близькість цих термінів. Така ознака парламентаризму, як верховенство закону, безпосередньо перегукується з ідеєю правової державності. Обидві конструкції припускають обов'язкове дотримання законів як нормативних правових актів, що приймаються парламентом (або в результаті прямого волевиявлення народу) з найважливіших питань життєдіяльності суспільства і держави, а також мають пріоритет над усіма підзаконними актами.

При всій своїй схожості категорії правової держави і парламентаризму все ж таки різні. І кожна з них має свою практичну значимість. Зокрема, термін «парламентаризм» покликаний характеризувати роль парламенту у механізмі держави. Він важливий не стільки для розроблених концепцій демократії та правової держави, скільки для характеристики парламенту в рамках конституційного права. Парламентаризм покликаний мінімізувати потенційну загрозу узурпації влади з боку виконавчих органів. Концепція парламентаризму дозволяє зрозуміти, через які юридичні механізми можна забезпечити реальність і ефективність реалізації повноважень парламентом, орієнтує законодавця у визначенні правильного напрямку регулювання правового становища представницьких установ в країні. У тому числі може допомогти у вирішенні практико-орієнтованих питань вибору виборчої системи, оптимізації повноважень законодавчих органів, формування відносин між депутатами та виборцями, визначення внутрішніх правил функціонування парламенту [5, с. 286].

Сутність концепції правової держави, на наш погляд, зводяться до двох принципових моментів. По-перше, правова держава покликана відобразити значущість формально-юридичної ролі закону, тобто підпорядкувати встановленим нормам права не тільки всіх громадян, але і сам державний апарат, виключити свавілля. «Управління не через «команду», а за допомогою закону відрізняє правову державу від тоталітарного і авторитарного режимів. По-друге, теорія правової держави закликає виключити зайве волонтаристське сприйняття закону з

позиції позитивізму: правова держава передбачає не просто підпорядкування законам, а правовим, тобто справедливим та правильним законам.

Таким чином, правова держава і парламентаризм на сьогодні є значущими теоретичними конструкціями і як принципи сприйняті в конституціях багатьох держав. При цьому ознаки правої держави перетинаються з особливостями парламентаризму. І це неминуче, оскільки, на наше глибоке переконання, правова держава не може існувати без парламентаризму, так само як і парламентаризм - без визнання верховенства права. При цьому вважаємо доволі спрощеним підхід щодо сутнісного та змістового ототожнення парламентаризму з тією чи іншою формою правління або державним (політичним) режимом. На нашу думку, парламентаризм є ціннісною основою, функціонально-телеологічною домінантою та результатом демократичної організації суспільно-політичного життя, формою реалізації принципів народного представництва, ідеологічного плюралізму, поділу влади та верховенства права.

Література

1. Мащенко Б. М., Пархоменко-Куцевіл О. І. Передумови, ознаки і шляхи формування правової держави. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2021/18.pdf (дата звернення: 22.11.2022).
2. Єщенко М. Г. Основні поняття й ознаки правової держави URL: http://lsej.org.ua/2_2020/19.pdf (дата звернення: 22.11.2022).
3. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні: навч. посібник. Харків: Право, 2007. 280 с.
4. Дубинський О.Ю., Ломжець Ю.В. Розвиток теорії парламентаризму в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці. *Науковий журнал «Юридика»*. Випуск 2. URL: <http://www.juridica.od.ua/index.php/juridica/article/view/9/7> (дата звернення: 22.11.2022).
5. Батанов О.В. Парламентаризм як феномен і категорія сучасного конституційного права. *Правова держава*. Вип. 33. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 718 с.

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ОРГАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Визначальною засадою демократії є принцип народовладдя, що виявляє себе у двох загальноприйнятих формах: безпосередньо і через інститути народного представництва – зокрема парламенти. Вони є основною платформою голосу народу, основним завданням яких – виконання волі народу. Власне існування такої суспільно-правової інституції як парламент обумовило виникнення конституційно-правової концепції – парламентаризму.

Інститут парламентаризму є об'єктом постійного дослідження та вивчення різними науками, зокрема історичної та правової науки. Підвищений інтерес науковців та політиків до історії та розвитку сучасного парламентаризму зумовлений проблемами теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із правовим та організаційним становленням національного парламенту, визначенням його конституційного статусу та ролі в механізмі державної влади, із розвитком національних правових шкіл.

Підтримуємо позицію О.М. Бориславської, що парламентаризм є досить об'ємною за змістом концепцією, яка в науковому плані охоплює цілу низку важливих питань, починаючи від природи парламенту, сутності народного (політичного) представництва, представницького правління та завершуючи питаннями внутрішньої організації, діяльності парламентарів [1, с. 231].

Зауважимо, що наявність самого парламенту як інституції не свідчить про факт парламентаризму в державі. Водночас у кожній державі традиції парламентаризму мають свої особливості, що зумовлені передусім, політично ситуацією та культурно-історичними традиціями. З огляду на це, не може йти мова про універсальне з'ясування сутності парламентаризму шляхом будь-яких визначень, дефініцій. Лише наведення окремих характеристик, так званих вимог парламентаризму, дозволить нам розкрити парламентаризм як унікальне політико-правове явище. Однак варто звернути увагу, що йдеться про мінімальний перелік стандартів парламентаризму, за наявності

яких можна стверджувати, що держава є демократичною та буде конституціоналізм.

Феномен парламентаризму передбачає наявність мінімальних стандартів, характеристик, реалізація яких у владному механізмі держави повинна відбуватись з врахуванням специфіки парламентської системи, її характерних рис. Виокремлення мінімальних стандартів дає можливість вибудувати базис парламентаризму, в який політичні реалії кожної держави вкладають особливі властивості.

Найперше це легітимність законодавчого органу. Найбільш поширеними підходами до розуміння легітимності державної влади є формально-правовий та політико-правовий. Якщо перший – це винятково юридичне трактування, яке часто ототожнюють з легальністю, то друге пов'язане з визнанням державної влади суспільством, її сприйняттям. Легітимність законодавчого органу як стандарт парламентаризму розглядаємо крізь призму дотримання процедур встановлення та функціонування парламенту, що має наслідком його визнання та сприйняття народом. Таке розуміння легітимності відповідає ліберально-демократичній концепції, відповідно до якої легітимною потрібно визнавати тільки ту владу, яка сформована в результаті демократичних процедур.

Легітимність парламенту як елементу парламентаризму умовно пропонуємо розглядати у двох аспектах: зовнішньому та внутрішньому. Відтак, зовнішній пов'язується з формуванням самого органу, а внутрішній – вже функціонуванням сформованого органу. Перший, зовнішній аспект позначає визначений законом спосіб формування парламенту та відповідно свідчить про прийняття народом парламенту. Легітимність парламенту забезпечується політичними виборами як механізмом реалізації влади народу в демократичних державах. Такі вибори повинні бути загальними, прямими, рівними, вільними та з дотримання принципу таємного голосування. Венеційська комісія детально описала усі складові демократичних виборів, на підставі яких забезпечується легітимність законодавчого органу держави. Венеційська комісія у Кодексі належної практики у виборчих справах підкреслює, що «вибори, які відповідають спільним для європейської спадщини засадам, на які оперте справді

демократичне суспільство, мають провадитись з дотриманням таких основних норм: виборче право має бути загальним, рівним, вільним і прямим при таємному голосуванні» [2].

Щодо України, то статтею 76 Основного Закону держави визначається, що конституційний склад Верховної Ради України налічує 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на 5 роки [3]. На підставі Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року 225 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, а 225 – за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва [4].

Для забезпечення легітимного обрання парламенту в українському законодавстві також передбачаються й інші правові норми. Зокрема, відповідно до частини 8 статті 6 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» строк повноважень членів Центральної виборчої комісії становить 7 років. Саме такий строк обумовлений гарантією незалежності члена від владного впливу та водночас є запорукою стабільного переходу влади, оскільки саме Центральна виборча комісія уповноважена встановлювати офіційні результати загальнонаціональних виборів. При цьому, приписами вищезазначеного Закону у статті 31-1 передбачено дострокове припинення повноважень всього складу цього органу, однак таке подання Президента України повинно бути підтримане двома третинами парламенту. Політично вмотивовані дії щодо розпуску Центральної виборчої комісії підривають довіру до влади та руйнують засади демократії в державі [5].

Інший аспект легітимності парламенту (внутрішній) – функціонування та його діяльність повинні відповідати принципу верховенства права. Легітимність парламенту – це відповідний рівень довіри народу до нього. Якщо на етапі його формування легітимність забезпечується виборами та встановленням результатів Центральною виборчою комісією, то надалі легітимність слід розглядати крізь призму його функціонування.

Легітимне правління забезпечується принципом верховенства права та його складовими. Серед усіх зупинимось

детальніше на принципі законності та принципі юридичної визначеності. Принцип законності в розумінні європейських експертів означає, що приписів права слід неухильно дотримуватись всім суб'єктам публічного та приватного характеру. У своїй Доповіді з верховенства права Венеційська комісія також наголошує: «Законність також передбачає, що жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності, та що за порушення закону має наставати відповідальність. Здійснення приписів права має бути, в рамках можливого, забезпечене практично» [6].

Відтак функціонування парламенту повинно здійснюватися на основі тих норм, які діяли на час його обрання, а його діяльність повинна відповідати процесуальним вимогам, що встановлені відповідними законами.

Також важливе значення для легалізації діяльності парламенту має дотримання принципу правової визначеності. Пропоную зупинитись на втіленні цього аспекту легітимності на прикладі України.

Компетенцію Верховної Ради України складають закріплені Конституцією України предмети відання та повноваження, необхідні для реалізації функцій Верховної Ради України. Процедурні питання реалізації наданих повноважень здебільшого втіленні в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» (далі – Регламент). Саме цей документ є правовою основою, що передбачає основні процедури законотворення в Україні. Його стабільність має важливе значення у провадженні відкритого парламентаризму. В такому разі, Європейська комісія «За демократію через право» звертала увагу на те, що внесення змін до регламенту парламенту повинно відбуватись кваліфікованою конституційною більшістю від складу парламенту, тобто двома третинами [7]. Така норма буде ефективним запобіжником маніпуляцій зі сторони парламентської більшості та убезпечить владу від зловживань.

Дотримання норм регламенту відповідає принципу правової визначеності, а порушення або недотримання парламентських процедур ставить під сумнів легітимність парламенту та підриває довіру суспільства до нього. До прикладу, порушення

представниками процедури прийняття закону має наслідком визнання його неконституційним. В історії українського парламентаризму таких випадків було чимало, зокрема визнання Закону України «Про основи державної мовної політики» від 3 липня 2012 року неконституційним; а також порушення процедури прийняття стало однією з причин визнання неконституційним Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 року.

Підсумовуючи, відзначимо, що парламентаризм як один із елементів конституціоналізму не можна розуміти виключно крізь призму форми правління, режиму. Він виступає основою для побудови демократичного правління та легітимізує парламентську діяльність в державі. Рівень інституту парламентаризму в державі є якісним показником демократичного розвитку суспільства.

Література

1. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія Харків: Право. 2018. 384 с.
2. CDL-AD (2002)023rev2-cor-ukr, Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report - Adopted by the Venice Commission at its 52nd session (Venice, 18-19 October 2002) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr) (дата звернення 24.11.2022).
3. Конституція України від 28.06.1996 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про вибори народних депутатів України». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
5. Закон України «Про Центральну виборчу комісію». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
6. CDL-AD (2011)003rev-ukr, Report on the rule of law - Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice,

25-26 March 2011) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

7. CDL-AD (2010)025-e, Report on the role of the opposition in a democratic Parliament, adopted by the Venice Commission, at its 84th Plenary Session (Venice 15-16 October 2010) / Venice Commission.

URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e)↑

Лариса ГОНТАРУК

largon905@ukr.net

ЧИ МОЖНА ПОБУДУВАТИ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ БЕЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:

роздуми над завданнями українського парламентаризму

Україна на європейському континенті постала як нова суверенна держава в кінці ХХ ст. У тому часі в геополітиці Європи відбувалися абсолютно зворотні процеси: з одного боку – розпад великого державного утворення під назвою СРСР, що захоплював частину європейського й азіатського континентів, з іншого – утворення союзу європейських держав, що оформилося у юридичну одиницю – ЄС – і періодично поповнювалося новими членами. Наша держава створилася у наслідок першого процесу, але поступово рухалася до того, щоб стати учасником другого. Одночасно названі два процеси мали зовсім різні підходи і концепції щодо національного питання і ставлення до специфічних, базових національних ознак.

Причини цього крилися у тому, що потужні європейські держави з досить сильною економікою та армією, почувавши себе незагроженими з огляду на їхню територію, мову, релігію, культуру, могли собі дозволити відкривати кордони для дружних до себе сусідніх держав, часто толеруючи ідеї космополітизму та глобалізму. Їхня національна кількастолітня історія існування як самостійних і незалежних утворень, у яких титульна нація мала повністю захищені державою права на самобутній розвиток їхньої мови, культури, політики, економіки, юриспруденції,

зумовила відсутність чутливості до національних питань, певною мірою втрати інстинкту самозбереження нації в ході глобалізації.

Відмінні процеси відбувалися у державах, які створилися внаслідок розпаду СРСР. Колишні колоніальні народи, які більшою чи меншою мірою втратили свої національні ознаки (мову, матеріальну та духовну культуру, вірування, звичаї та ін.) а також ресурси (політикум, інтелігенцію, наукову еліту та ін.) у результаті вимивання усього найкращого та найперспективнішого до метрополії, а також знищення різними методами усього, що не піддається асиміляції, що вперто зберігає свою національну ідентифікацію – змушені були відмовитися від ідей космополітизму та глобалізму. Такого вимагало саме виживання цих націй, їхнє відтворення і утвердження як окремішнього явища на карті світу. Відмовлятися від національних ознак чи ресурсів для новостворених держав було не тільки не на часі, а й межувало зі зникненням цих націй.

Закономірно, що нові державні утворення у переважній більшості почали тяжко, з великим спротивом з боку Москви як колишньої метрополії, відновлювати свої національні риси, нагромаджувати національні ресурси, зосереджувати увагу на розвитку тих явищ, які є ознаками суверенності, державності, незалежності. І тут на перший план виступили нематеріальні, духовні цінності, які й є ідентифікаторами цієї самотності, окремішності, незалежності, державності, а саме – мова та культура в широкому розумінні цього терміна.

Нагадаємо, що в Європі титульна нація традиційно становить собою той кістяк, який визначає правила та норми життя в країні: німці у Німеччині, англійці у Англії, французи у Франції, шведи у Швеції, норвежці у Норвегії і т. ін. Закономірно, що мови цих титульних націй стали державними мовами для всіх мешканців цих країн. Саме за мовою в першу чергу ідентифікується громадянин тієї чи іншої держави сторонніми спостерігачами (тут слід згадати і новітній процес біженців зі східних теренів України, які концептуально не вписалися у картину світу європейців, коли для українських дітей відкривали українські школи, де викладання часто відбувалося російською або ламаною українською мовою, що викликало велике здивування у західного

суспільства і логічне запитання: А може це дійсно один народ, як стверджує Путін?).

Тож закономірно що українці як титульна нація держави Україна у ХХІ ст. все частіше заявляли про своє право зайняти належне місце у країні, яка за своїми функціями єдина в світі мала обов'язком захищати право нашого народу на повноцінний, природний розвиток української мови, культури, звичаїв, релігійних практик українською мовою і з українським наративом духовних потреб і назагал духовного життя українців. Інші нетитульні нації, крім корінних народів України (наприклад, кримські татари), які населяють нашу державу, незагрожені у переважній більшості щодо своєї мови чи культури, оскільки усі їхні національні ознаки та здобутки покликані захищати і захищають такі країни, як Польща, Угорщина, Румунія, Молдова, Росія, Болгарія, Греція, Вірменія, Ізраїль і т. д. Держава Україна на правовому рівні зобов'язана лише не забороняти національним меншинам користуватися своєю мовою у повсякденному житті, давати змогу національним меншинам за їхнім бажанням створювати свої культурні осередки (наприклад, Вірменська церква чи Кафедральний Костел у Львові).

Відмітимо ще раз, що найважливішим елементом держави є мова, оскільки вона не лише виконує ідентифікаційну функцію як ідентифікатор нації, а й виконує акумулятивну функцію, нагромаджуючи пізнавальний досвід українців про оточуючий світ; когнітивну функцію, зберігаючи і відображаючи національні особливості пізнавальних процесів нашого народу. Українська мова за більш ніж тисячолітню історію свого існування створила неповторну національну мовну картину світу, у якій, з одного боку, відображається пізнавальний досвід нашого народу, специфіка категоризації явищ дійсності, базові духовні та матеріальні цінності, що відрізняють український народ від інших народів, а з іншого – ця ж національна мовна картина світу як акумулятивна система є не лише інструментом пізнання світу для своїх носіїв, а й матрицею, в межах якої і за допомогою якої наступні покоління українців пізнають світ у специфічний спосіб, відмінно від інших народів. Саме це національне світобачення й робить народ неповторним, оригінальним, цілісним у межах свого суспільства, злютованим, єдиним. Національна мовна

картина світу дозволяє спочатку засвоювати, а потім вибудовувати однакові моделі поведінки, однакові оцінки явищ та об'єктів дійсності, однакові уявлення про довкілля й однакові реакції на нього. Тобто, завдяки національній мовній картині світу твориться менталітет народу від покоління до покоління, оскільки саме мова закріплює і зберігає ментальні ознаки нації, передаючи їх нащадкам (див. праці В. фон Гумбольдта [5; 6; 7], О. Потебні [13], Е. Сепіра [16], Л. Вайсгербера [3], Б. Ворфа [19], Є. Бартмінського [1; 20], Ж. Соколовської [17], Н. Романової [15], О. Радченко [14], В. Буршти [21], Т. Кшежовського [24], Р. Токарського [20], Й. Мацькевич [25], Г. Брутян [2], І. Голубовської [4], В. Звєгінцева [8; 9], Р. Кіся [10], І. Кононенка [11], О. Корнілова [12] та ін. [22; 23], присвячені мовній картині світу). Саме тому будь-яка мова дуже консервативна до своїх змін, століття для неї – непомітний час, мить в процесі її розвитку.

Нове покоління не створює нову систему мови, а пасивно засвоює уже існуючий продукт творчості свого багатовікового народу (див. Ф. де Сосюр [18]) з тими знаннями, оцінками, поняттями про явища дійсності, які вже напрацювали предки. І так від покоління до покоління мова змушує своїх носіїв бачити світ через призму уже заданих понять і оцінок, що допомагає суспільству, як носієві цих спільних понять і оцінок, ідентифікуватися у категорію «Свій», на відміну від носіїв інших понять і оцінок, які зразу ж потрапляють у категорії «Чужий» або «Інший».

Таким чином, якщо не враховувати цю матричну функцію рідної мови, ігнорувати її величезну роль у консолідації суспільства, вписування індивідів держави у великий англомерат 'Свій', ми ніколи не побудуємо єдину потужну державу. З великою повагою до інших мов світу скажу, що польська мова навчає дитину польському баченню світу, російська – російському баченню світу, специфічному сприйняттю довкілля, що притаманне виключно цим народам.

Саме тому російськомовні (фактично – зрусіфіковані) українці у переважній більшості до повномасштабного вторгнення Росії в Україну були малочутливі до духовних потреб україномовних українців, до вимог надати можливості

повноцінного розвитку українській мові в державі Україна, протестували проти багатостраждального Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Звідси відомий наратив «а какая разница», що завдав непоправної шкоди розвитку нашої держави впродовж 30-ти років її існування і великою мірою призвів до війни. Величезна кількість російськомовних українців засвоїли разом з російською мовою російську матрицю світу, російський наратив до світу, російську зверхність, а часами й ворожість до усього неросійського, російську агресію до українців, яка, наприклад, зашита у слова *бандерівці, нацики, новотвір укри*, подібно як зневага зашита у слова *хохли, малороси*.

Російська мова Російської імперії навчала російськомовного українця комплексу меншовартості, зневазі та нелюбові до себе, витворивши у російській мові стереотип українця як *зрадника, холоуя, недоумкуватого, плебея*. Саме така оцінка, представлена мовними означеннями українця в Російській імперії, часто змушувала його відмовлятися від своєї ідентичності, зраджувати самого себе, прагнути долучитися до англомерату ‘Чужий’. В повоєнній Україні просто необхідно змінити такий стан речей. Великій кількості українців разом з російською мовою доведеться позбутися негативної самооцінки, утвердитися в своєму давно забутому «українському домі», що неможливо стане для нього без української мови.

Будуючи Українську державу українською мовою ми не так будуємо країну для українців (адже ми не можемо скидати з рахунку той факт, що на території нашої держави проживає велика кількість інших народів), а будуємо країну з українським сприйняттям світу, з українськими моделями і нормами поведінки, українськими вартостями і оцінками дійсності, що зробить громадян нашої країни єдиними, сильними, злютованими. Інші народи, як представники інших мовних груп, хоча й будуть носіями відмінних мисленнєвих матриць, однак, перебуваючи зі шкільної партії під впливом українського мовного наративу, будуть психологічно пристосовані до того бачення світу, яке пропонує українська мова, найменшою мірою, будуть толерувати український погляд на світ, навчатися

співіснувати в українській матриці, що покликане зняти напругу між різними етносами в нашій країні.

Література

1. Бартминский Е. Стереотип как предмет лингвистики. *Языковой образ мира*. Москва, 2005.
2. Брутян Г.А. Гипотеза Сепира-Уорфа. Ереван, 1968.
3. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. М. 1993.
4. Голубовская И.А. Этнические особенности языковых картин мира: Монография. К.: ИПЦ «Киевский университет» 2002.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 1984. 397 с.
6. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человеческого рода. Спб., 1859.
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 451 с.
8. Звегинцев В. А. Вводная статья к разделу «В. Гумбольдт». *В.А. Звегинцев История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях*; ч. 1. М., 1964.
9. Звегинцев В.А. О научном наследии Вильгельма фон Гумбольдта. *В. Гумбольдт фон. Избранные труды по языкознанию*. М., 1984.
10. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Л., 2002.
11. Кононенко І.В. Національно-мовна картина світу: зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов). *Мовознавство*. 1996. № 6.
12. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: ЧеРо, 2003, 349 с.
13. Потебня А. А. Мысль и язык. К., 1993, 138 с.
14. Радченко О.А. Язык как мирозидание. Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства. М. 1997. Т.1.
15. Романова Н. П. Питання співвідношення світогляду та структури мови в сучасному зарубіжному мовознавстві (концепція неогумбольдтианства). *Питання теорії мови в зарубіжному мовознавстві*. К. 1976.
16. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М., 1993.
17. Соколовская Ж.П. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики»? Симферополь, 1993.

18. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К., 1998.
19. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. Наука и языкознание. Лингвистика и логика. *Новое в лингвистике*. М. 1960.
20. Bartmiński J., Tokarski R. Językowy obraz świata a spójność tekstu. *Teoria tekstu*. Ossolineum, 1986.
21. Burszta W. Język a kultura w myśli etnologicznej. Wrocław, 1986.
22. Język a kultura. Wrocław, № 13-16, 2000-2001.
23. Językowy obraz świata, Lublin 1991.
24. Krzeszowski T. Aksjologiczne aspekty semantyki językowej. Toruń: UMK, 1999. 94 s.
25. Maćkiewicz J. Kategoryzacja a językowy obraz świata. *Językowy obraz świata*. Lublin, 1999. S. 47-55.

Наталія ЄФРЕМОВА
efremova_natalia1970@ukr.net

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Інститут виборів як один з інститутів безпосередньо демократії еволюціонував на українських теренах не одне століття і в не простих умовах. Однак і донині не втрачають гостроти полемічні дискусії навколо нього, навіть до протистояння, між різними політичними блоками українського парламенту та за його межами. У сучасного спостерігача може скластися враження, що така вкрай складна ситуація є винятковою в історії еволюції інституту виборів на українських теренах. Насправді ж, запекла політична боротьба за місця в парламенті, якої ми ніколи не бачили в радянські часи, мала місце ще в ХІХ столітті. Отже, спостерігаючи за розвитком сучасних баталій доречно було б пригадати окремі сторінки з історії виборів на Україні в дорадянський період.

Надання наприкінці 1860-х років Галичині фактичного статусу польської автономії розставило нові акценти щодо розуміння завдань сейму, який відтоді реалізовував польську програму «органічної праці». Але аналіз практики виборів в Австро-Угорщині показав наявність фактів грубого порушення конституційних прав громадян у сфері виборчого процесу, що

примушувало владу до відповідної реакції. Особливо показовими для влади стали наслідки злочинної діяльності окремих кандидатів у депутати Галицького сейму в період виборчої компанії 1897 року.

Для порівняння з сучасними випадками порушень законів на виборах можна навести декілька яскравих прикладів. За свідченнями очевидців, «Виборчі зловживання починалися звичайно з того, що старости в повітах і вїйти по селах не оголошували час проведення правиборів. Так, Мостиський повітовий староста Петруський публічно заявив, що селяни хоча б і на голову стали не довідаються про час правиборів. Золочівський повітовий староста Родер провів у Зборові правибори тоді, коли всі ще спали. В Борткові цей же староста виставив виборця І. Бикара за двері і двічі вдарив його по обличчю. В с. Передмістя Бучацького повіту, правибори проводив комісар Бідерман. Кандидатами у виборці були вїйт Д. Логуш і радикал О. Табачук. Перший дістав 2, а другий 14 голосів, але це аж ніяк не перешкодило оголосити обраним вїйта» [1, с. 42–43]. Таких прикладів порушення законодавства держави на виборах 1897 р. було безліч.

Однак з початком ХХ ст. австрійський уряд не міг залишатись офіційно байдужим до такого роду проблем. Під тиском постійної критики та звинувачень громадських організацій в злочинній бездіяльності 26 січня 1907 р. парламент Австрії видав Закон «Про карно-правні постанови для охорони свободи виборів і зборів в державі». Його переклав і видав у 1911 р. у Чернівцях О. Луцький на замовлення українського політичного товариства «Руська Рада» [2, с. 13–22].

Закон складався з трьох розділів: 1) «Постанови для охорони свободи виборів»; 2) «Про охорону свободи зборів»; 3) «Кінцеві постанови та 20 параграфів». Він став одним із перших нормативно-правових актів щодо визначення злочинів, пов'язаних з виборчим процесом в Австро-Угорщині.

Названий закон передбачав кримінальну відповідальність за такі злочини: 1) підкуп виборців; 2) прилюдне пригощання виборців стравами та напоями; 3) примушення до невиконання обов'язку голосувати, чи голосувати неналежним чином; 4) поширення неправдивої інформації на виборах; 5) фальсифікація

виборів; 6) гальмування виборів; 7) неналежне виконання виборчого права; 8) псування виборчих документів; 9) порушення таємниці виборів; 10) погрози кандидатам в депутати; 11) скоєння проти кандидатів у депутати протиправних дій; 12) неповага до виборчої комісії чи скоєння проти неї протиправних дій.

Покарання за ці злочини були різними. Домінуючим серед них став «суворий арешт» на термін від одного тижня до шести місяців. За пригощання виборців у шинках чи інших публічних місцях стягувався грошовий штраф від 10 до 20 крон (параграф 4), а за незаконну участь у виборах штраф міг сягати 200 крон (параграф 16). Цікаво, що у разі доведення факту хабара (його дачі або прийняття) під час виборів винну особу чекало ув'язнення, а вилучений хабар передавався до «фонду убогих громади» (параграф 3).

Доцільно нагадати, що у кримінальному кодексі Австрії 1852 р. ще не існувало розділу про злочини проти виборчих прав громадян. Однак певні посилання на кодекс там можна побачити. У параграфі 13 «Виборча комісія» укладачі Закону зробили пряме посилання на параграф 101 кримінального кодексу Австрії: «Комісаря виборчого, членів комісії виборчої та її письмоводця треба уважати урядниками в поняттю параграфа 101 карного закону, а виконуючи свій уряд, користуються вони охороною, яку признає карний закон особам начальства».

Осудження громадянина за проступки, визначені в параграфах 3, 5, 7, 8 і 10 Закону, тягло за собою позбавлення винної особи активного та пасивного права вибору на шість років. При цьому визначити факт провини громадянина та винести йому вирок мав право лише суд. Слід також зауважити, що депутати Державної Ради і сеймів володіли імунітетом. Це положення було прописано в імперському законі від 3 жовтня 1861 року.

Однак під час проведення виборів держава стикалася і з іншими проблемами, наприклад, низькою явкою виборців. Як не парадоксально це звучить, але зазначена проблема виникла ще наприкінці XIX століття. Тут передусім слід сказати, що активне виборче право громадян в Австро-Угорщині розглядалося скоріше як почесний громадянський обов'язок. Але чому ж від нього так часто ухилялися в Галицькому краї та на Буковині?

На це питання неможливо дати однозначну відповідь. По-перше, кожні вибори мали свої особливості та проводилися не в однакових умовах. Так, наприклад, виборча компанія до Державної Ради Австрії 1901 р. виявила факт низької довіри та розчарування в її діяльності серед громадян держави. Від цього органу вже не чекали плідної роботи, тому і кількість виборців значно скоротилась.

Дехто із заляканих виборців просто боявся прийти на виборчу дільницю. Подекуди спрацьовували різноманітні махінації з датою або часом проведення виборів. Але здебільшого виборці просто не вірили в реальну можливість організації належного порядку виборів та в гарантії своєї безпеки. І хоча після реформування виборчого законодавства у 1907 р. активізація виборців значно зросла, вона мало коли перевищувала 60% від загальної кількості виборців.

Також слід звернути увагу на парадоксальну ситуацію, яка склалася навколо виборів депутатів до крайових сеймів. Там вони здійснювалися за застарілими крайовими законами, тобто зберігалась куріальна система – суттєві привілеї за крупними землевласниками та за великими власниками нерухомого майна. Цей факт призводив до посилення конфронтації між різними верствами населення на місцях. Зрештою, з 1908 р. під тиском різних політичних партій почалось розроблення нових виборчих законів.

Так, 16 жовтня 1909 р. депутати Буковинського сейму ухвалили законопроект про виборчу сеймову реформу. 26 травня 1910 р. Закон про новий виборчий сеймовий порядок і Закон про зміну крайової конституції були санкціоновані цісарем. В основу нового виборчого порядку було покладено національне представництво, впровадження національних виборчих округів [3, с. 139]. Вибори до крайових сеймів за новим виборчим законом відбулися лише у 1911 році. І хоча новий виборчий закон теж не був досконалим, він певним чином демократизував виборчу систему і збільшив кількість українців у крайових сеймах Галичини та Буковини.

Реформуючи законодавство про вибори до крайових сеймів на прохання Буковинського сейму, 11 лютого 1911 р. цісар схвалив спеціальний додаток – Закон про впровадження

виборчого примусу при виборах до державної ради, до сейму і при громадських виборах [2, с. 7–12]. Для активізації виборців у Буковинському краї законом передбачалась адміністративна відповідальність за нездійснення свого громадянського обов'язку – активного голосування. Отже, всі повноправні виборці були зобов'язані особисто брати участь у голосуванні. За неявку без поважних причин винна особа мала сплати штраф від 1 до 50 крон. Схожі заходи практикувались і в інших регіонах Австро-Угорщини.

Підбиваючи підсумки слід зауважити, що процес еволюції виборчого права в Австро-Угорській монархії розпочався значно раніше, ніж у Російській імперії. Багатонаціональна Австро-Угорщина намагалась упорядкувати систему вищих і крайових органів влади таким чином, щоб не лише задовольнити інтереси пануючих верств населення, а й відшукати оптимальний рецепт громадянської злагоди. В умовах надзвичайно нестабільної зовнішньо-політичної та внутрідержавної ситуації саме злагода була найбільш потрібною для усіх громадян держави.

На досягнення цього спрямовувалась більшість запропонованих австрійським урядом буржуазно-демократичних реформ, серед яких реформа виборчого права була однією з найбільш проблемних і водночас дієвих. Наведена вище її характеристика показує, що реформа здійснювалась поетапно та суттєво гальмувалась представниками крупних капіталів і значними землевласниками. Проголошений урядом курс на зрівняння в правах усіх громадян імперії зустрічав опір на місцях з боку місцевої еліти. Для українського населення це мало важкі наслідки: його права на рівність серед інших націй розглядались переважно крізь призму ідеологічних уявлень місцевої еліти – поляків у Галичині та румунів у Буковині. Отже, розвиток інституту виборів на західноукраїнських землях, які входили до складу Австрії та Австро-Угорщини, відбувався не лише в боротьбі за демократизацію, а й у боротьбі за визнання права українського народу на самобутність.

На наш погляд, слід зазначити ще одну важливу деталь: вже на початку ХХ ст. окремі політичні та громадські діячі почали відзначати, що у проблемах, наявних у громадському житті Австро-Угорщини, винні не стільки недосконалі закони про

вибори, скільки фактична відсутність відповідальності обраних депутатів перед своїми виборцями. Опиняючись при владі, вони досить часто керувалися власними економічними інтересами.

Література

1. Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настяк І. Ю., Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.
2. Закон *Про карно-правні постанови для охорони свободи виборів і зборів* та Закон *про виборчий примус* / перекл. О. Луцького. Чернівці: Вид-во політич. тов-ва «Руська Рада», 1911.
3. Никифорак М. Правові засади Буковинської національної згадки 1910 р. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Львів, 2004. Вип. 39. С. 138–144.

Петро ЗАХАРЧЕНКО

z0609@ukr.net)

ПОВНОВАЖЕННЯ, КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД СУДІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

Парламент, здійснюючи законодавчу функцію, в силу різноманітних причин не застрахований від ухвалення рішень, які не відповідають конституції тієї країни, яку він представляє. З цією метою в державах-членах ЄС запроваджені спеціальні інститути (суди конституційної юрисдикції), що покликані забезпечити законотворців від хиб і помилок неконституційного характеру.

Проте повноваження судів конституційної юрисдикції значно ширші. У більшості держав-членів ЄС вони схожі, але не тотожні, і мають своєрідні відмінності між собою. З цього приводу достатньо зрозуміло висловився на зорі нинішнього ХХІ століття Голова Арбітражного Суду Бельгії М. Мельхіор, який у доповіді на міжнародній конференції під назвою «Конституційне правосуддя на рубежі століть» заявив: «... у Європі в глобальному масштабі не існує конституційного правосуддя, що би

відповідало структурно і функціонально загальним чи єдиним критеріям» [1].

До держав, у яких орган конституційного контролю є одним із найважливіших державних та політичних інститутів, оскільки має право тлумачити конституцію, здійснювати контроль за відповідністю нормативно-правових актів конституції країни, вирішувати спори про конституційність діяльності політичних партій чи інших громадських об'єднань, ухвалювати рішення щодо проведення процедури імпічменту відносяться Болгарія, Польща, Румунія, Чехія, Словаччина тощо.

Конституційний суд Румунії 1991 р., крім того, стежить за конституційністю законів до їхньої промугації та перевіряє виконання умов для реалізації громадянами права законодавчої ініціативи. Конституційний суд в країні є інститутом, що стежить за дотриманням процедури обрання президента, проведення референдумів, підтверджує результати голосування, а також ухвалює рішення щодо протестів, предметом яких є конституційність діяльності політичних партій [2]. Судячи з усього, ці положення імплементовані із повноважень Конституційної Ради Франції, виписані в Конституції 1958 р. (ст. 58-61) [3].

Депо вужчими були повноваження Конституційного Суду Угорської Республіки до ухвалення Конституції Угорщини 20 квітня 2011 р., основною функцією якого була лише перевірка конституційності правових норм. Нині повноваження значно розширені. Відповідно до ст. 24 п. 2 Конституції Угорщини, Конституційному Судові «як основній владі для конституційного захисту» в межах своїх повноважень доручається скасовувати: чинність законодавчих актів чи їхніх окремих положень, які суперечать Основному Закону; законну силу судового рішення, якщо воно суперечить Конституції Угорщини; законодавчі акти чи їхні положення, якщо вони суперечать нормам міжнародно-правових договорів [4]. В умовах виразних тенденцій до авторитаризму, який за останні роки простежується в діяльності очільника держави В. Орбана і ним сформованого уряду, конституційний суд Угорщини не реагує на відверте ігнорування міжнародно-правових договорів адміністрацією країни, навіть за умови санкцій з боку європейського співтовариства. Так, 2 травня

2022 р. віцепрезидентка Європарламенту К. Барлі закликала позбавити Угорщину права голосу в Європейському Союзі, оскільки в країні порушується верховенство права, Будапешт використовує принцип однастайності в ЄС як засіб шантажу, чим порушує норми європейського права [5].

До повноважень Конституційного суду Іспанії, яка складається із 17 регіональних автономних громад, належать такі питання:

- клопотання про неконституційність нормативних актів (проводиться на запит прем'єр-міністра, омбудсмена, 50 депутатів Конгресу або 50 сенаторів, органів виконавчої та законодавчої влади автономних об'єднань);

- скарги в порядку процедури ампаро, спрямовані на захист порушених основних прав та громадянських свобод (може звернутися будь-яка фізична чи юридична особа, чий права та законні інтереси були порушені, а також омбудсмен чи прокурор на захист невизначеного кола осіб);

- спори щодо компетенції між державою в цілому та автономними самоврядними громадами;

- спори між автономними самоврядними громадами;

- спори між органами державної влади;

- перевіряє конституційність положень міжнародного договору, що підлягає ратифікації,

- перевіряє порядок призначення членів конституційного суду.

Попри те, що Конституція Іспанії 1978 р. визнає форму адміністративного устрою країни унітарною, проте фактично вона має у своєму складі низку автономних самоврядних громад, суперечки між якими покликаний вирішувати конституційний суд.

Згідно ст. 225 ч. 2 до компетенції Конституційного суду Португалії входить також:

- підтвердження втрати поста президента;

- виконання судового рішення в останній інстанції на предмет правильності і дійсності актів виборчого процесу;

- посвідчення законності діяльності політичних партій;

- попередній нагляд за конституційністю та законністю референдумів і безпосередніх консультації з виборцями на місцевому рівні.

Ст. 134 Конституції Італії до компетенції Конституційного суду відносить:

- спори про конституційність законів і актів держави та областей, що мають силу закону;

- спори про компетенцію між різними органами влади держави, а також між державою і областями та між однією областю й іншою;

- звинувачення, висунуті проти президента республіки.

Кількісний склад судів конституційного нагляду коливається у різних країнах і залежить від території держави, завдань, які він покликаний виконувати, структури, специфіки держави, в якій він створюється та інші обставини. Загалом у державах-членах ЄС кількість суддів конституційного суду коливається від 3 (Мальта), 4 (Андорра), 5 (Естонія) до 15 суддів у Чехії, 16 – у ФРН і 19 – у Данії.

У Королівстві Данія вищим судом у єдиній триступеневій системі судів (міські суди та окружні суди, двох апеляційних судів для західних земель і одного для східних земель) є Верховний суд країни (третя ланка судової системи). Усіх суддів призначає монарх за поданням міністра юстиції [6]. Останні, як і в бельгійському Конституційному (Арбітражному) суді, обіймають посади безстроково. У Королівстві Бельгії також усіх суддів призначає монарх, хоча його роль як глави держави обмежена виключно представницькими функціями.

У Швеції також у триступеневій системі судів загальної юрисдикції вищим визнається Верховний суд (18 осіб), яких довічно призначає уряд.

У Австрії до складу суду входять голова, заступник, 12 суддів, а також шість так званих резервних суддів. Голову, його заступника, 6 постійних і 3 резервних безстроково призначає президент за поданням уряду. Інших – президент за поданням парламенту. Працюють до досягнення 70 років.

Конституційний суд ФРН складається із 16 суддів, яких порівну обирає бундестаг і бундесрат на 12-річний термін без права бути призначеним вдруге. За неформальною угодою кожна

із політичних партій, що увійшли до парламенту можуть розраховувати на пропорційне представництво в конституційному суді.

Отже, попри існуючий вектор, спрямований на зближення конституційних положень держав-членів ЄС, ще й досі спостерігаються істотні відмінності між ними. Вони простежуються і в нормах, що регулюють повноваження судів конституційної юрисдикції у площині їхніх повноважень у країнах зі стійкою європейською демократією (Франція, ФРН, Іспанія), до країн, в яких демократичні засади суспільних відносин достатньо нестабільні та хисткі (Угорщина). У випадку останньої з перелічених держав-членів ЄС, суди конституційної юрисдикції не реагують на порушення конституційних норм очільниками держави чи керівниками уряду, хоча саме цим судам належать такі повноваження, визначені Основним законом країни.

Література

1. Конституционное правосудие на рубеже веков. *Конституционное правосудие на рубеже веков.* М., 2002.
2. Конституция Румынского государства. URL : <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf>. (дата ознайомлення: 20.11.2022).
3. Конституция Франции. URL : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_a (дата ознайомлення: 20.11.2022).
4. Конституция Венгрии. URL : <https://worldconstitutions.ru/?p=298>. (дата ознайомлення: 20.11.22).
5. Угорщину час позбавити права голосу в ЄС - віцепрезидентка Європарламенту. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3498480-ugorsinu-cas-pozbaviti-prava-golosu-v-es-viceprezidentka-evroparlamentu.html>. (дата ознайомлення: 20.11.2022).
6. Конституция Королевства Дании. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-&q=Конституция+Королевства+Дании> (дата ознайомлення: 20.11.2022).

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ: ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На сьогодні відсутній єдиний стандарт та правила побудови демократичного суспільства в якому б ефективно взаємодіяла парламентська більшість та опозиція, який би знайшов своє відображення в міжнародних актах. Чи не єдиним міжнародним документом, який відноситься до актів «м'якого права» є рекомендації Венеційської комісії Ради Європи щодо цього питання, які містяться в Доповіді «Про роль опозиції в демократичному парламенті» схваленій Венеційською комісією на своєму 84-м пленарному засіданні 15 – 16 жовтня 2010 році та «Про відносини між парламентською більшістю і позицією в демократії» схваленої Венеційською комісією на 119 – у пленарному засіданні 21 – 22 червня 2019 року. В останній, зокрема, сформульовано основні принципи ефективної взаємодії влади та опозиції в демократичному парламенті, які попри їх абстрактний характер знайшли відображення в конкретних процедурах та правилах встановлених кожною окремою країною.

З нашого погляду, для України найбільш прийнятним досвідом вибудовування статусу парламентської меншості, передовсім в частині надання їй прав і гарантій як фактора запобігання тиранії більшості, звісно, виглядає відповідний досвід країн Європейського Союзу.

З-поміж факторів, які впливають на ефективне функціонування парламентської меншості і реалізацію її права на опозиційну діяльність, в числі першорядних питання інституціоналізації прав опозиції – дискусії точаться з приводу того, на якому рівні їх варто закріпити: конституції, закону, регламенту законодавчого органу чи іншого нормативного акту.

Це питання має особливу актуальність для «молодих» демократій, у яких ще не сформована правова традиція регулювання відносин між провладною більшістю та меншістю. Йдеться передусім про переведення парламентської опозиції з рівня фактичного існування на рівень формального інституту, врегульованого законодавчо [1].

Необхідність такої інституціоналізації в останні роки стає все більш очевидною. Зумовлено це передусім зміною сприйняття опозиції як незалежного суб'єкта парламентського права, який поряд з урядовою коаліцією та парламентськими фракціями виступає активним учасником парламентського процесу. Так само як свого часу процес юридизації охопив політичні партії, визначивши за ними статус суб'єкта конституційного права, який є важливим елементом політичної системи, він включив в радіус свого впливу й опозицію – невід'ємну складову публічної влади. Таким чином, відносини між владою та опозицією перейшли від реальних відносин, які існували до недавнього часу, на правовідносини, що, безумовно, було пов'язано з більш загальною тенденцією до правового нормування всіх елементів, що складають політичну систему.

Не менш важливим питанням є те на рівні якого правового акту будуть закріплення права опозиції. Найвищою ступеню інституціоналізації є конституція. Однак така форма юридизації має свої переваги та недоліки. З одного боку конституція дає найкращий захист меншості від більшості, однак з іншого боку це може стати джерелом проблем – наприклад, якщо основний закон встановлює надто високий поріг кваліфікованої більшості для прийняття важливих рішень [2]. Крім цього слід зауважити, що згадка про опозицію чи меншість в конституції є рідким явищем. Лише в останні роки можна спостерігати практику доповнення конституції положеннями, які повинні гарантувати парламентській опозиції особливий захист.

Прикладом може слугувати поправка до Конституції Франції внесена в 2008 році, яка добавила положення згідно з яким: «Регламентом кожної палати визначаються права парламентських груп, утворених у відповідній палаті. Регламентом визначаються особливі права опозиційних груп у палаті, а також груп, які становлять меншість» (ст. 51-1) [3]. Подібна норма міститься в Конституції Португалії: «За меншістю визнається право на демократичну опозицію згідно Конституції та закону» (ч. 2, ст. 114). Крім цього в Конституції Португалії чітко зазначено, що «політичні партії представлені в Асамблеї Республіки, які не входять в склад Уряду, користуються, зокрема, правом на отримання регулярної інформації безпосередньо від

Уряду щодо вирішення основних питань, які представляють суспільний інтерес...» (ч.3, ст. 112) [4]. Про опозицію згадується і в Конституції Мальти, в якій чітко закріплений інститут «Лідера Опозиції» (Leader of the Opposition) [5].

В Конституціях країн Центрально-Східної Європи та України закріплений лише принцип плюралізму та свободи, а також окремі права депутатів чи їх невеликих груп щодо ініціативи прийняття важливих рішень: внесення на розгляд парламенту законопроектів (ч. 2, ст. 41 Конституція Чеської Республіки) [6], а також поправок до них (ч. 2, ст. 119 Конституції Польської Республіки) [7], подання Прем'єр-міністру чи міністрам інтерпеляції (ч. 2, ст. 61 Конституція Литовської Республіки) [8], створення тимчасових слідчих комісій (ч. 3, ст. 89 Конституції України) [9].

Наскільки винятковим явищем є конституційне регулювання прав парламентської опозиції, настільки винятковим є і законодавча форма регулювання статусу парламентської меншості. Серед європейських демократій виключенням з правила є лише Португалія в якій права та гарантії діяльності опозиції врегульовані спеціальним законом. Вважається, що законодавче регулювання прав парламентської опозиції негативно впливає на автономний статус як парламентської меншості, так і законодавчого органу загалом, оскільки такий закон підпадає під конституційний контроль і на нього може бути накладене вето. Тому в жодній з досліджуваних нами країн він так і не був прийнятий. Причини не прийняття такого закону можуть мати виключно політичний характер, як наприклад у випадку з Україною.

Оптимальною формою інституціалізації парламентської меншості як засвідчує досвід європейських демократій є регламент. Це особливий нормативний акт, який, як правило, приймається за іншою процедурою ніж звичайний закон і не підпадає під конституційний контроль та вето президента. Венеційська комісія вказує на те, що регламент повинен бути стабільним і не може змінюватись регулярно на шкоду парламентської меншості. Зміна правил регламенту повинна здійснюватися за підтримки кваліфікованої більшості та згоди меншості парламенту. Регламент не може змінюватися

систематично на вимогу більшості в процесі вирішення інших питань не пов'язаних зі змістом регламенту, з порушенням принципу правової визначеності. Така практика є характерним явищем в умовах демократичного транзиту, зокрема тоді коли президент, уряд та парламентська більшість представляють інтереси однієї політичної сили.

У підсумок зазначимо наступне. Інституціалізація прав опозиції обумовлюється, передовсім, поглядом на опозицію як на незалежний суб'єкт парламентського права, який разом з урядовою коаліцією активно впливає на парламентський процес. Власне, насамперед, останньою обставиною й обумовлюється необхідність переведення парламентської опозиції з рівня фактичного існування на рівень формального інституту, врегульованого законодавчо. На нашу думку регулювання прав парламентської опозиції в умовах демократичного транзиту (ті, що представляли більшість можуть стати опозицією, а ті, що меншість – державною владою – *В.К.*) є позитивним явищем і може здійснюватися як на рівні конституційних принципів, так і норм регламенту. З огляду на це оптимальним видається той підхід, який передбачатиме внесення необхідних змін до Регламенту Верховної Ради України в частині одночасного унормування питань організації та діяльності коаліції та опозиції. Натомість окреме законодавче регулювання статусу коаліції та опозиції виглядає надмірним та нерациональним.

Література

1. Szymanek J. O potrzebie instytucjonalizacji opozycji parlamentarnej w przepisach regulaminu Sejmu RP. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 2018. Vol. XL. P. 455.
2. Диков Л. Роль оппозиции в демократическом парламенте – поиск баланса между эффективным государственным управлением и тиранией большинства. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*, 2020, no. 1 – p. 25.
3. Конституція Французької Республіки 1958 року (станом на 1 січня 2018 року). URL: <http://185.65.244.102> › img › books › files
4. Конституція Португальської Республіки. URL: <https://www.concourt.am> › po.

5. Конституция Мальтийской Республики. URL: <https://www.concourt.am.>ma>.
6. Конституція Чеської Республіки. URL: <https://www.concourt.am > cz...>
7. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К.: Москаленко О.М., 2018. 82 с.
8. Конституція Литовської Республіки. URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm
9. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

Олеся КОВАЛЬЧУК
olesia.kovalchuk.pv.2020@lpnu.ua
Вікторія ЧОРНОПИСЬКА
Vika_Ch07@ukr.net

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

На сьогодні в Україні відбувається становлення демократичного суспільства, а також певною мірою модернізація для реалізації кінцевої мети – інтеграції в Європейський Союз. Проте поки ці прагнення не здійснюються, адже стикаються з різними перешкодами, серед яких наслідки світової економічної кризи, внутрішньополітична нестабільність, високий рівень інфляції, корупції та безробіття, зниження довіри громадян до усіх гілок влади тощо. Це, у свою чергу, вказує на ознаки зниження ефективності діяльності системи органів державного управління та органів місцевого самоврядування, що породжує необхідність її якісного оновлення.

Однією зі спроб можна вважати впровадження системи електронного урядування, що свідчить про те, що органи державної влади зробили ставку саме на вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій. Це видається доволі логічним кроком, адже якщо основною метою підвищення рівня демократизму виступає саме вхід до цілком модернізованого Європейського Союзу, то і способи вирішення даної проблеми повинні виглядати цілком сучасними та інноваційними.

Електронне урядування зазвичай описується науковцями як частина електронної демократії, що включає в себе такі складові, як електронний парламент, електронне законодавство, електронний суд, електронне посередництво, електронні вибори, електронний референдум, електронне голосування, електронні петиції, електронні кампанії, електронні опитування тощо [1, с. 57].

Саме ж поняття «електронний парламент» визначається як законодавчий орган, який, завдяки вдосконаленню інформаційно-комунікаційних технологій, набуває більшої ефективності, прозорості, доступності та звітності. Адже сам парламент, виступає центральною демократичною установою, оскільки він вважається представницьким органом, однією з ознак якого є його формування виключно самим народом. Саме тому парламент в Україні відіграє ключову роль у встановленні соціальних та політичних цінностей, які є корисними для всіх членів суспільства, незважаючи на їх різноманітність.

Ще у 2015 році була фактично розпочата робота електронного парламенту в Україні, яка реалізовувалася згідно з Програмою інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України, прийнятій у 2012. Про це 3 лютого 2016 року оголосив тодішній Голова Верховної Ради України Володимир Гройсман. Система, яка була складена за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, включала в себе такі елементи: електронний офіс народного депутата (стаціонарний і мобільний); електронний комітет; електронну Погоджувальну раду; електронну бібліотеку та архів; електронну залу пленарних засідань; електронний документообіг; контроль виконання доручень Верховної Ради України; систему електронного цифрового підпису; комплексну систему захисту інформації; інтегровану базу даних законотворчого процесу [2, с. 155].

Базою цього програмного комплексу «Е-Парламент» стали відповідні автоматизовані системи Верховної Ради України стосовно реалізації процедур законодавчого процесу, автоматизації документообігу, кадрового забезпечення, функціонування інформаційно-пошукових систем та ін., наприклад, комп'ютерна технологія інтегрованої обробки текстів законопроектів для підготовки до розгляду Верховною Радою України («ЗАКОНОТВОРЕЦЬ»), інформаційно-пошукова

система «ЗАКОНОДАВСТВО», системи відкритого електронного голосування «РАДА», «Графіт», інформаційно-пошукова система «Адміністративно-територіальний устрій України» [1, с. 63].

У 2016 році було визначено спеціальні три етапи, за яких повинно було відбуватися масштабне впровадження електронного парламенту у Верховній Раді України. Першим із них стало технічне переозброєння самого приміщення для депутатських зібрань, другим – навчання правильно користуватися новітньою системою народних депутатів та працівників Апарату Верховної Ради України, а на останньому етапі відбулася вже промислова експлуатація [3, с. 5].

Мета, яка першочергово ще була поставлена, отримала схвалення та узгодження з європейськими стандартами інформатизації діяльності парламенту. Адже, насамперед, вона повинна була дозволити в інтерактивному сервісному режимі налагодити ефективну взаємодію між органом законодавчої влади та громадськістю, у тому числі зі залучення інструментів електронного урядування.

5 липня 2018 р. розпорядженням Голови Верховної Ради України була затверджена Стратегія електронного парламентаризму на 2018-2020 рр. У цьому документі основною метою стратегії стало обрання відповідних електронних інструментів (та шляхів їх застосування) для: спрощення здійснення представницької функції парламенту; забезпечення прозорості парламенту; залучення громадян до законодавчого процесу; забезпечення підзвітності парламенту; підвищення ефективності роботи парламенту: спрощення деяких процедур у законодавчому процесі за допомогою застосування електронних інструментів [4].

На основі цього можна виділити певні переваги такої системи, які дозволили модернізувати парламент. Серед них виокремлюють такі: - наявність впроваджених інструментів електронного парламентаризму; - високий рівень співпраці та можливість отримувати експертноконсультативну і фінансову допомогу з боку міжнародних організацій; - наявність ІТ-підрозділу (УКС) та кваліфікованого персоналу, що відповідає за впровадження новітніх технологій.

Слабкою стороною даної реформи може бути: - низький рівень взаємодії підрозділів Апарату Верховної Ради України та комітетів Верховної Ради України; - недостатня кваліфікація та мотивація працівників секретаріатів комітетів, які мають використовувати у своїй роботі ІТ-сервіси; - низький рівень фінансового забезпечення впровадження ІКТ, відсутність чіткої методології бюджетного прогнозування потреб у сфері ІКТ в бюджетному офісі Верховної Ради України.

Отже, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в діяльність українського парламенту стало великим кроком вперед на шляху до євроінтеграції нашої держави. Адже розвиток електронного парламентаризму зміг почати забезпечувати повну автоматизацію законотворчого процесу, підвищувати ефективність діяльності парламенту, інформаційну взаємодію Верховної Ради України з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами та юридичними особами.

Але все ж поки такий стрімкий зріст інноваційних технологій запровадив і нові проблеми: постала загроза частих хакерських атак, які почали вносити свої корективи в роботу парламенту. Тому, аби досягти максимуму в цій реформі потрібно створити додатковий захист цієї системи від хакерських атак, а також поступово впроваджувати її у суспільство. Тому для реформування країни та проведення швидких, радикальних та стратегічних реформ парламент повинен почати із себе.

Література

1. Корж І.Ф. Розвиток електронного парламентаризму як ознака подальшої демократизації держави: стаття. Інформація і право. № 3(26). 2018. с.56-66 URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/7_9.pdf
2. Антоненко С.А. Електронний парламент у контексті розбудови інформаційного суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4 (7). С. 151–157.
3. Барікова А.О. В Україні запущено електронний парламент. *Центр політико-правових реформ*. 2016. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871323-v-ukrayini->

4. Про затвердження Стратегії електронного парламентаризму на 2018-2020 роки: Розпорядж. Голови Верхов. Ради України від 05.07.2018 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278/18-pr#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

Валентина КРАВЧУК
valak@ukr.net

ЛОБІЮВАННЯ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Повноцінна правова держава і демократія як державний режим не можуть існувати без розвинутого громадянського суспільства, що зокрема передбачає участь громадян у процесі правотворення, а також вплив на розробку і зміст нормативно-правових актів. Це є можливим за умови функціонування в державі інституту цивілізованого лобіювання. Однак сьогодні, за недостатньої розробленості теоретичної основи та відсутності законодавчого визначення, лобіювання сприймається скоріш не як позитивне явище, а як щось корупційне та тіньове. Власне, цим і обґрунтовується актуальність наукових досліджень у цій сфері з перспективою наступної легалізації лобізму на науково вивірених основі.

Вважати, що роботу з теоретичного обґрунтування інституту лобіювання слід розпочинати з нуля, підстав немає, адже є низка досліджень, присвячених цьому феномену. Зокрема відзначимо дисертаційні роботи таких вчених-юристів (теоретиків і конституціоналістів): М. І. Бризіцький [1], О. В. Дягілев [2], В. Ф. Нестерович [3], О. О. Одінцова [4]. Є також низка праць з проблематики лобіювання як явища політології чи державного управління: С. П. Годний (2019), Д. В. Лубінець (2020), Р. М. Мацкевич (2008), А. В. Стельмах (2021) тощо. Є чимало публікацій у наукових журналах, й зокрема С. О. Кравченка та В. М. Кучерявого [5], Р. І. Радейка [6], М. І. Росенка [7], Д. А. Чернохатнього [8] та інших, однак єдності у поглядах і позиціях дослідників досі не досягнуто, тож наукові розвідки тривають.

У широкому розумінні, лобіюванням є будь-які форми впливу суб'єктів (як окремих громадян, так і організацій, груп, спілок) на

владні структури з метою просування своїх інтересів і прийняття необхідних їм рішень.

Поняття «лобіст» почало вживатися в другій половині XIX ст. у Великій Британії та США, де розвинулася система представницької демократії, яка передбачала колегіальний процес прийняття рішень, що складався з багатьох етапів. Як вказує В. Биковець, попри те, що суворий регламент забороняв присутність у залах засідань сторонніх осіб, на деяких із цих етапів була можливість звернутися до парламентарів чи членів уряду для вирішення певних питань, тому особи, що бажали вплинути на зміст рішень, перебували поряд, в кулуарах, що і обумовило назву лобістів (з англ. Lobby – кулуари). «Лобістами називали осіб, зацікавлених у просуванні законопроектів, а також осіб, що безпосередньо зверталися до керівників або членів комітетів та інших підрозділів законодавчих органів» [9, с. 47].

Явище лобізму (за радянським алгоритмом адаптації іншомовних термінів за допомогою суфіксу -ізм утворилося поняття «лобізм», що й досі використовується як синонім концепту «лобіювання») існувало і в радянській політичній системі. Цим терміном називали, як правило, боротьбу за отримання привілеїв чи пільг у межах адміністративно-командної системи. Радянські лобісти «проштовхували» певні рішення. Для лобіювання своїх інтересів широко використовувалися особисті зв'язки і незаконні методи («протекціонізм», «підкуп», «корупція» та «хабарництво»). Цілковито зрозуміло, що через це поняття «лобіювання» в нашому суспільстві традиційно має більш негативний присмак. На Заході ж функціонування професійних і громадських лобістських асоціацій є прийнятним і цілком коректним способом впливу на законодавчу владу, і ставлення до них суспільства і населення є загалом позитивним.

Лобіювання як процес цілеспрямованого впливу на суспільну політику з метою представництва інтересів окремих осіб та їх груп в правовій демократичній державі, слушно акцентує Д. Чернохатній, має відбуватися з використанням правових методів і форм впливу [8, с. 23].

Кравченко С.О. та Кучерявий В.М. вводять у науковий обіг навіть більш уточнене поняття – «цивілізований лобізм», яке визначають як «особливу форму взаємовідносин влади і

суспільства, що передбачає системний і цілеспрямований вплив приватних осіб та організованих суспільних груп, у тому числі за допомогою спеціально найнятих фахівців або організацій, на органи державної влади й органи місцевого самоврядування з метою прийняття (неприйняття) рішень цими органами в інтересах зазначених осіб або груп з використанням законних методів» [5, с. 95]. Підтримуючи те, що лобіювання однозначно має бути цивілізованим і здійснюватися лише у правовій площині, звернемо, однак, увагу, що автори використовують термін «лобізм» як синонім терміну «лобіювання». Отож актуалізується питання співвідношення і коректного використання цих термінів. Про доцільність їх розмежування раніше вже наголошував О. В. Дягілев [2, с. 8], вказуючи, що лобізм – це правовий інститут, сукупність норм, що визначають незаборонені законом методи впливу громадян на органи державної влади і місцевого самоврядування, а лобіювання – це процес, діяльність певних суб'єктів з метою вплинути на прийняття певних рішень органів державної влади і місцевого самоврядування. Загалом вбачаючи логіку в такій позиції, все ж вважаємо правильнішим підхід В. О. Нестеровича, який зазначає про недопустимість і некоректність застосування терміну «лобізм», з огляду на те, що даний термін є запозиченням з російської наукової традиції і фактичною калькою з російської мови [3, с. 7].

Висвітлюючи теоретичні аспекти лобіювання як явища в широкому розумінні, не можемо оминати своєю увагою його можливі теоретичні класифікації, які можуть здійснюватися за багатьма критеріями. Наприклад: за територіальним рівнем просування інтересів лобіювання може бути центральним, регіональним і місцевим; за сферою – соціальне, політичне, економічне, правове тощо; за часом – постійним, тимчасовим, нерегулярним (епізодичним); за характером – тіньовим, демократичним, інституалізованим [10, с. 69-84] тощо.

Значення і роль лобіювання для суспільства і держави, як слушно вказують С.О. Кравченко та В.М. Кучерявий, розкриваються в таких його функціях: 1) посередництво між суспільством та державою; 2) «заміщення» офіційних представників народу; 3) інформування представників владних

органів про назрілі проблеми; 4) постановка актуальних питань; 5) впорядкування розмаїтості суспільної думки [5, с. 97].

Таким чином, зважаючи на те, що лобіювання є певним проявом самоорганізації громадянського суспільства і формою його взаємодії з представницькими органами влади, створює можливості для забезпечення інтересів меншості і досягнення компромісу, втілює принципи свободи і демократії, а також загалом активізує політичні, державотворчі та правотворчі процеси і явища, що загалом є позитивними його рисами, вже давно назріла потреба інституціоналізації лобіювання в Україні, його легалізації та чіткого визначення цілей, форм та методів. У цьому плані важливим є творчий аналіз світового досвіду у цій сфері та уніфікація, зрештою, термінології та теоретичних підходів до цієї практики представництва інтересів. Лише за таких умов лобіювання стане ефективним каналом взаємодії громадянського суспільства та держави.

Література

1. Бризіцький М. І. Правовий механізм лобіювання: загальнотеоретична та порівняльно-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017. 215 с.
2. Дягілев О. В. Правовий інститут лобіювання: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. 20 с.
3. Нестерович В.Ф. Конституційно-правові аспекти лобіювання у правотворчому процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 20 с.
4. Одінцова О. О. Правове регулювання лобізму в сучасній Україні (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. О.: Одес. нац. юрид. акад., 2008. 21 с.
5. Кравченко С.О., Кучерявий В.М. Аналіз сутності цивілізованого лобізму як форми взаємовідносин влади та суспільства. *Вчені записки Таврійського національного*

університету імені В. Вернадського. Серія: Державне управління. Київ. 2019. С. 93-99.

6. Радейко Р.І. Безпосередні та опосередковані форми лобіювання у правотворчій діяльності (на прикладі законодавчої діяльності Верховної Ради України). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 74-78.
7. Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214>
8. Чернохатній Д.А. Поняття «інститут лобіювання»: теоретико-правове дослідження. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 21-24.
9. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів. *Політичний менеджмент*. 2006. №5. С.44-52.
10. Hall, Richard L. & Deardorff, Alan V. Lobbying as Legislative Subsidy. *American Political Science Review*. 2006. Volume 100, Issue 1. P. 69-84. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055406062010>

Микола КРАВЧУК
mykvlad25@gmail.com

ГЕНЕЗИС ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Питання про найефективнішу організацію державної влади стояло з часів виникнення самого соціального інституту – держави. Ще в сиву давнину, в давні часи на Близькому Сході, в Стародавній Греції та Римі мудреці (так називали найбільш освічених людей) замислювались над створенням найбільш організованої, упорядкованої, досконалої держави. «Дослідники державно-правових явищ тих часів відчували потребу у визначенні поняття, яке б було достатньо широким і давало б загальну характеристику, і створювало б повне уявлення про ту чи іншу державу, про основні шляхи здійснення в ній державної влади». І таким поняттям став термін «форма держави», під яким розуміється *спосіб (порядок) організації і характер здійснення державної влади, який*

виражений у трьох її елементах: формі державного правління, формі державного устрою і формі державного режимі [1, с. 86].

У попередніх авторських публікаціях уже акцентувалась увага, що «категорія «форма держави» є однією з найважливіших і широких у державознавстві. Вона покликана констатувати сукупність загальних ознак і взаємозв'язків, що характеризують державу як суспільне явище. Адже кожна держава, як і будь-яке інше суспільне утворення, має бути певним чином організована, побудована, а здійснення нею влади відбувається певними способами, методами. Вказані показники якраз охоплені поняттям «форма держави». Всі елементи форми держави (форма правління, форма устрою і державного режиму) отримують правову основу – вони фіксуються в Конституції, законах і підзаконних актах більшості держав. Але слід пам'ятати, що зміст правових настанов не завжди відповідає дійсному характеру існуючих відносин» [1, с. 87].

Отже, вибір форми держави є відповідальним завданням державного будівництва. Тому ця тема є актуальною і сьогодні, в час формування основ Української держави.

На думку сучасних вчених: «У світі вже давно обговорюється вкрай важлива проблема кризи парламентаризму. Хоча це актуальне питання було предметом обговорення на Європейському континенті упродовж останнього сторіччя, однак саме зараз воно набуло особливого звучання з урахуванням посилення інтеграційних процесів. Криза парламентаризму як явища стала характерною для європейських систем урядування саме тоді, коли політики, вчені усвідомили неспроможність колегіальної представницької установи оперативно вирішувати нагальні питання, пов'язані з управлінням державою» [2, с. 13-14].

Стан розробки. Проблеми парламентаризму, форми держави знайшли наукову розробку у працях таких вчених: С. Бобровник, М. Кельман, О. Копиленко, В. Котюк, А. Крижанівський, В. Лемак, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Сухонос, М. Цвік, В. Шаповал та ін.

Мета наукової розробки. Провести аналіз і висвітлити основні риси форми державного правління. Окреслити розвиток форми державного правління як базового елементу форми

держави в національному державотворенні. Визначити перспективні форми державного правління в Україні.

Викладення основного матеріалу. Отже, форма держави – це категорія, яка дозволяє виявити сутність держави та здійснити її видову класифікацію [3, с. 811]. Форма держави виявляється через три елементи: «форма державного правління, форма державного устрою, форма державного (політичного) режиму, де: форма режиму є сукупність форм і методів, за допомогою яких здійснюється державна влада в суспільстві; форма устрою – це спосіб поділу держави на певні складові частини (території) і розподілу влади між нею і цими частинами й відповідну організацію державних органів; форма державного правління – це спосіб організації вищих державних органів, який розкриває їхню структуру, компетенцію, взаємодію» [1, с. 89].

З приводу взаємного впливу цих елементів автор в опублікованих раніше працях підкреслив: «У взаємодії елементів форми держави проглядається їхня тісна залежність. Так, зміна форми державного (політичного) режиму часто призводить до зміни форми правління і форми державного устрою, і навпаки, реорганізація форми правління і форми державного устрою викликає зміну державного (політичного) режиму. Врахування закономірностей цих взаємозв'язків є важливим для створення нормальної політичної ситуації (владовідносин) в країні активного формування громадянського суспільства» [1, с. 89].

Отже, по-іншому «форма державного правління – це спосіб організації вищих органів державної влади, порядок їхнього утворення, характер взаємозв'язку з іншими органами держави, з політичними партіями і соціальними групами населення». Тож-бо, саме «форма державного правління вказує: як створюються вищі органи держави і яка їх структура; як будуються взаємовідносини між вищими й іншими державними органами; як формуються взаємовідносини між верховною державною владою і населенням країни; якою мірою організація вищих органів держави дозволяє забезпечувати права і свободи громадянина» [1, с. 90].

За цим елементом держава має такі різновиди: *монархія та республіка*, які в свою чергу поділяються на такі види: *монархія – на обмежену (парламентську і дуалістичну) і необмежену*

(деспотичну й абсолютну); республіка – на *парламентську*, де парламент формує уряд і він йому підзвітний; на *президентську*, де президент формує уряд і він йому підзвітний та президент очолює виконавчу владу; і *змішану форму*, де президент пропонує склад уряду, а парламент затверджує його, при цьому уряд підзвітний як президенту, так і парламенту.

Україна як держава впродовж свого історичного розвитку мала різні форми правління: **монархію** в період Б. Хмельницького та в період П. Скоропадського, де главою Української держави був гетьман. Ще й сьогодні висловлюються ідеї про повернення в Україні до монархічної форми державного правління. Другий різновид форми державного правління – **республіка** - була запроваджена в добу Української Народної Республіки, де парламентом стала Українська Центральна Рада, та в часи Західноукраїнської Народної Республіки, де парламентом стала Українська Національна Рада.

Сучасна Українська держава за форму правління обрала республіку змішаної форми, в якій парламент під назвою Верховна Рада України і Президент України обираються всенародно таємним, прямим, рівним голосуванням і формують уряд, який підпорядкований і Президенту, і Верховній Раді.

За твердженням В. Котюка, процес розвитку парламентаризму відбувався в декілька етапів. Так, «у перші роки незалежності політична влада в Україні офіційно належала системі рад народних депутатів. ...Новий соціально-економічний клас – новосформована українська буржуазія почала домагатися вираження і захисту своїх економічних і політичних інтересів у найвищих органах влади і закріплення в системі права і законодавства. У 1991–2003 рр. процес державотворення в Україні розпочався з трансформації вищого представницького органу державної влади – верховної влади в постійно діючий представницький орган – парламент. Парламент продовжив цей процес на підставі принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, запровадив найвищу державну посаду – Президента України. ... У 1990-1992 р. Україна фактично була радянською парламентарною республікою, а з 1993 по 1996 рр. парламентарно-президентською республікою, в якій Верховна Рада офіційно вважалась найвищим представницьким органом

державної влади. У цей же період між парламентом і Президентом почалося політичне протистояння і фактично виникло двовладдя. ...Протистояння і політичні конфлікти виникли через розбіжності в питаннях внутрішньої та зовнішньої політики, а також через те, що вони спиралися на різні політичні сили і виражали різні політичні та економічні інтереси» [4, с. 499]. Тож Україна кілька разів змінювала форму державного правління.

На думку вченого: «...форма правління і вся діяльність вищих органів державної влади була спрямована проти потреб та інтересів народу України, проводила антинародну внутрішню і зовнішню політику. Завдання державної влади від самого початку було доброчинним, сподівання на загальне благо – проведення економічних, ринкових реформ і на цій базі – підвищення загального добробуту населення, формування держави загального благоденства або народного капіталізму» [4, с. 501]. Аналіз подій підтверджує висновок науковця про «негативні наслідки практичної діяльності й функціонування парламентаризму, принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, неефективність реалізації системи стримувань і противаг між парламентом і Президентом, що приводило до протистояння, конфліктів і кризи влади в цілому та вказувало на антинародний характер влади, заміну принципу народовладдя (демократизму) принципами адміністративного управління і фактичного двовладдя та підтверджувало результат узурпації державної влади, зловживання владою і перевищення повноважень влади у зміні державного і суспільного ладу без погодження із народом відповідно до Конституції України» [4, с. 505].

Висновки. Тож-бо не ефективна реалізація, некоректне втілення обраної форми державного правління в Україні призвело до занепаду політичного, економічного, соціального розвитку. Україна з найбагатшими природними ресурсами 84% населення, якої перебуває на межі бідності. В країні зареєстровано офіційно понад 1,2 млн. безробітних, в 2000 р. зафіксовано близько тридцять п'яти тис. безпритульних дітей. Сьогодні найголовніша проблема в державі – це перемога над країною-агресором та звільнення власної території від загарбників і відбудова її господарства. Другим, не менш важливим, завданням є

вироблення дієвої системи організації форми держави, її елементів.

Література

1. Кравчук М. В. Теорія держави права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-є, переробл. й доповн. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 524 с.
2. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Х. : Право, 2008. Т.1 : Методологія та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред.. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. 728 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.3 Загальна теорія права/ редкол. О.В. Петришин (голова) та ін.: Нац. акад. прав. наук; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
4. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. К.: Атіка, 2005, 592 с.

Олексій ЛЕВИЦЬКИЙ

Oleksii.Levytskyi.PVz.2022@lpnu.ua

БОРОТЬБА ЖІНОК ЗА ВИБОРЧЕ ПРАВО

Становлення виборчого права жінок має досить давню історію. Нині рівні виборчі права для жінок та чоловіків запроваджені в більшості країн світу.

Суспільно-політичний рух жінок за рівноправ'я зародився у першій половині ХІХ ст. Саме у цей час жінки різних країн починають висувати вимоги щодо надання їм права обіймати державні посади, отримувати освіту, самостійно займатися торгівлею та підприємницькою діяльністю, працювати за професією тощо.

Разом з тим, вирішальною рисою цього періоду стає боротьба за політичне рівноправ'я, насамперед, за право голосу. Надання виборчого права жінкам Великої Британії супроводжувалось тривалою боротьбою, яка в сучасній історіографії отримала назву «перша хвиля фемінізму» або «суфражизм» (від англ. «suffrage» - «право голосу»). Ґрунтовне

дослідження проблем, пов'язаних з наданням британським жінкам права голосу сприятиме усвідомленню причин розколу суфражистського руху на помірковану та радикальну течії, а також дасть змогу більш об'єктивно висвітлити особливості суспільно-політичного життя Великої Британії впродовж XIX ст. [4].

Першою країною, що надала жінкам цивільне право голосу була Нова Зеландія (1893 р.). У Скандинавських країнах деякі юридичні перешкоди для участі жінок у суспільному житті почали усуватися ще в середині минулого століття.

Процес набуття жінками голосу розтягнувся на довгі роки. До 1940-их рр. таких країн було вже 26. Найбільший прогрес у набутті рівного виборчого права для жінок був досягнутий після Другої світової війни. У 1995 році жінки мають це право скрізь, крім шести країн на Середньому Сході (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати) і в республіці Бруней [2].

Більше 60 років тому у *Загальній декларації прав людини*, затвердженій ООН, рівні права чоловіків та жінок були визначені як один із головних факторів стабільності у світі.

Фундаментальні положення цього документу знайшли своє втілення у конституціях більш ніж ста країн світу. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним з головних напрямків діяльності Європейського Союзу. У Європейській Конституції, затвердженій у 2004 році, ідеям гендерної рівності відведено важливу роль. Європейське співтовариство рівність розглядає як рівність можливостей. Євросоюзом створено Дорадчий комітет з питань рівних можливостей для чоловіків і жінок, затверджено Програму дій Співтовариства щодо рівних можливостей для жінок і чоловіків. Позитивні зрушення відбуваються і в Україні.

Практика організації виборів свідчить, що жінки були мало представлені в українському парламенті та органах місцевого самоврядування. У Верховній Раді України першого скликання було тільки 2% жінок. Наразі такий показник вищий. Проте, впродовж років спостерігається збільшення жінок у парламенті, завдяки змінам у законодавстві, а також суспільно-політичним процесам, які мали місце в Україні протягом останніх років. У

парламенті, обраному у 2007 році, кількість жінок становила 8,02%, у 2012 році –9,66%, а у 2014 році –11,37%, а у 2019 році – 21,04%.

Ідеї гендерного паритету закріплені в Конституції України, з січня 2006 року вступив у дію Закон *«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»*, затверджено *«Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року»*.

Україна підписала всі міжнародні документи щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Декларацію щодо рівності жінок і чоловіків (1988 р.), Пекінську декларацію та Платформу дій (1995 р.), Декларацію Тисячоліття (2000 р.), документи Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (2006 р.) та інші і взяла на себе відповідні зобов'язання.

Здійснюється гендерно-правова експертиза законодавчих актів, національне законодавство з питань гендерної рівності гармонізується з міжнародними правовими стандартами, гендерний компонент впроваджується в науку, освіту, інформаційно-просвітницьку діяльність.

Такі показники обумовлені як особливостями виборчих систем, так і суспільними настроями. Для прикладу, у Верховній Раді України попереднього скликання лише дві жінки було обрано в одномандатних виборчих округах, а у цьому складі парламенту 27 жінок обрано за мажоритарною системою. Зазвичай, самі жінки пасивно ставились до своєї можливості кандидувати. А от попередні парламентські вибори продемонстрували яскравий поступ у цій сфері. Чимало жінок висувались в одномандатних мажоритарних виборчих округах і здобували перемогу.

Як свідчить досвід європейських країн, у тих державах, де жінки допущені до прийняття рішень, де вони у значній кількості представлені в урядах та парламентах, як правило, значну увагу приділено питанням прав людини, справедливості, національного примирення й економічного відродження, такі важливі для досягнення миру. Вони часто виступають посередницями і сприяють компромісу [5].

Право жінок на повноцінну участь у політичних процесах у державі на рівні з чоловіками закріплено також у міжнародних документах (Резолюція Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека», Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. Дані міжнародно-правові акти довершує також Європейська конвенція про захист прав людини) [1].

Найрозповсюдженішим механізмом досягнення гендерної рівності в деяких країнах є гендерні квоти. Першу квоту для жінок апробувала Швеція у 1972 році, внаслідок чого жінок у керівництві Ліберальної партії стало 40%. У США, наприклад, гендерне квотування взагалі відсутнє, вони виробили власну стратегію для заохочення жінок на вибори [3].

Отже, боротьба жінок за виборче право триває вже протягом століть. Проте роль жінки в суспільстві все ще вважається нижчою ніж чоловіка, а відтак ця проблема залишається актуальним і на сьогодні. Отож варто врегулювати її на законодавчому рівні.

Література

1. Біблер Сара, Мохан Васу (2014). Гендерна рівність та органи адміністрування виборів: посібник кращих практик. С. 15-20.
2. Гриценко-Веселовська О.В. (2014). Суфражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав жінок. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 51. С. 477-484.
3. Жінки в політиці: *Міжнародний досвід для України*: Збірник наукових статей. Київ: Атіка, 2006. 272 с.
4. Залєток Наталія (2013). Проблеми надання виборчого права британським жінкам в ході парламентських реформ (1832–1884). *Український історичний збірник*. Вип. 16. С. 94-101.
5. Петrenchенко С.А. (2021). Виборче право жінок в Україні у аспекті захисту їх політичних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 63. С. 83-87.

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Проблемні питання захисту прав людини залишаються актуальними навіть в ХХІ столітті, коли більшість країн світу вже пройшли довгий шлях до повної демократії. Сучасне суспільство вимагає поваги до людської гідності не лише на національному рівні, але й на міжнародній арені. Захист прав і свобод людини та громадянина є провідною ідеєю розвитку суспільного і державного ладу сьогодення. Оскільки саме людина постає важливим та особливим учасником конституційно-правових відносин, права людини можна характеризувати як найвищу соціальну цінність. Це підтверджує стаття 3 Конституції України, в якій зазначено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 5].

Парламентаризм в Україні функціонує у рамках системи конституціоналізму європейського зразка, яка передбачає поділ державної влади на 3 гілки (законодавчу, виконавчу і судову). Такий поділ є гнучким і окреслює досить широкі повноваження законодавчої влади, яка відповідає за формування уряду та здійснює контроль за його діяльністю. Відповідно, парламентаризм уособлює важливу рису сучасного конституціоналізму – народне представництво (чи конституційну демократію). Саме парламент є органом первинного народного представництва і має виняткове право виступати від імені суверена [2, с. 360].

Як відомо, від 24 лютого 2022 року в Україні введено особливий правовий режим – воєнний стан. Згідно із ЗУ «Про правовий режим воєнного стану». Такий режим вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [3]. На сьогоднішній день Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 16 листопада 2022 року Верховна Рада України постановила

затвердити Указ Президента України в якому передбачено продовження строку дії воєнного стану на території України з 21 листопада 2022 року ще на 90 днів.

У зв'язку з цим Міністерство закордонних справ України зобов'язане повідомити про це Генерального секретаря ООН, оскільки, через введення воєнного стану, діють обмеження прав і свобод людини і громадянина. А це є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [4].

Воєнний стан в Україні триває з 24 лютого 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Просто кожного разу він продовжується поки для цього є необхідність.

Зрозуміло, що з початком повномасштабної війни, яка є на території України, діяльність органів державної влади змінилася, враховуючи ті реальні умови, в яких приходить працювати. Зокрема, всі рішення повинні прийматися швидко, але ефективно, оскільки зараз найголовнішим завданням постає забезпечення цілісності нашої держави та функціонування усіх гілок влади для підтримання стабільної ситуації в нашій країні. При цьому, Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган, здійснює значний вплив на конституційний лад України. Йдеться не лише про прийняття законів, участь у формуванні інших органів державної влади та парламентський контроль, але й про вираження волі українського народу, захист основних прав і свобод громадян України, закріплений в Основному Законі.

Для кращого розуміння ролі законодавчої влади у забезпеченні захисту конституційних прав людини, необхідно визначити, як змінилась робота Парламенту, в цілому, під час війни. Для початку важливо наголосити на тому, що повноваження ВРУ під час воєнного та надзвичайного стану повністю зберігаються. Тобто, законодавчі повноваження не можуть бути делеговані ні Президенту, ні Уряду, незважаючи на обставини. Справді, Верховна Рада відіграє важливу роль у складних ситуаціях. Наприклад, якщо Президент України оголошує надзвичайний чи воєнний стан відповідно до ст. 83 Конституції України, Верховна Рада зобов'язана зібратися протягом двох днів [1]. Хоча указ про запровадження воєнного

чи надзвичайного стану видає Президент України, Верховна Рада повинна затвердити такий указ також протягом двох днів. Як бачимо, робота ВРУ в умовах воєнного стану набуває особливого значення і символізує утвердження політичної незалежності України. Попри це, існує ряд проблемних питань, які стали підґрунтям для багатьох дискусій у сфері юриспруденції. По-перше, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не встановлює спеціальних процедур для прискореного законодавчого процесу під час воєнного стану [5, с. 62].

Зокрема, немає «швидкого» законодавчого розгляду питань національної безпеки. Зрештою, існує тільки єдиний законодавчий процес, який застосовується як у мирний час, так і в надзвичайних ситуаціях. По-друге, згадуваний Закон не встановлює спеціальних правил щодо організації зустрічей народних депутатів України. Вони відбуваються у різних інституційних форматах [5, с. 62]. Однак, виконання функцій ВРУ не повинне припинятися навіть у воєнний час. Наприклад, Парламент виконує наглядову функцію через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. В умовах російського вторгнення, нагляд повинен бути посилений. Саме тому зустрічі народних депутатів України мають бути розплановані таким чином, щоб всі пріоритетні питання були вирішені, а поставлені завдання – виконані.

Конституційні права і свободи виражають сутність і зміст правового зв'язку індивіда з державою та громадянським суспільством. Гарантування, дотримання та захист основоположних прав людини сприяють розвитку демократії та забезпеченню принципу верховенства права. Адже Україна, як демократична, соціальна, правова держава, зобов'язана поважати людину, незалежно від її правового статусу, її права, честь та гідність. У період воєнного стану зростає потреба у вдосконаленні національних і міжнародних юридичних механізмів утвердження конституційних прав і свобод людини [6, с. 8-22]. Ключову роль у цьому відіграє Верховна Рада, яка зараз, по суті, бере участь у реалізації цих прав, приймаючи закони, які не лише покликані покращити рівень життя, але й підкреслюють важливість права на життя, права на свободу та особисту недоторканість, права на повагу до гідності тощо. З 24 лютого

2022 року ВРУ провела сім пленарних засідань, ухвалила 13 постанов та 88 законів, тобто попри все продовжила захищати конституційну демократію. Крім цього, не можна не згадати про Уповноваженого з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина і захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції. Інституція омбудсмена є важливим механізмом захисту порушених прав і свобод людини і громадянина, в тому числі військовослужбовців та цивільних осіб, які зазнали страждань внаслідок російської агресії.

Отже, станом на сьогодні, парламентаризм виступає одним з основних атрибутів розвитку держави як соціального та політичного інституту. Захист конституційних прав людини під час війни є ознакою стійкості Верховної Ради України, як єдиного органу законодавчої влади. Сучасний парламентаризм є запорукою формування конституціоналізму на демократичних засадах. Адже збройний напад Росії на Україну є, водночас, нападом на конституційний лад, який має на меті не лише порушити територіальну цілісність нашої держави, але й знищити політичну незалежність. В українських реаліях доцільно створити представництво Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців за прикладом функціонування військових омбудсменів у зарубіжних країнах. Варто розуміти, що захист України – це, насамперед, захист поранених, хворих, військовополонених і всього цивільного населення загалом. Зокрема, механізми захисту права на життя, як одного з конституційних прав людини, потребують удосконалення, адже багато питань залишаються відкритими. Для досягнення справді високого рівня демократії в цілому світі та дотримання принципу гуманності у зв'язку з нинішніми подіями варто оновити чинне національне законодавство відповідно до вимог людства.

Література

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 1 верес. 2019 р. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2019. 74 с.
2. Барабаш Ю.Г., Бориславська О.М., Венгер В.М., Козюбра М.І., Мелешевич А.А. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2021. 528 с.

3. «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12 травня 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 27.11.2022).
4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ президента України від 07 листопада 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757/2022#n2> (дата звернення 27.11.2022).
5. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 59-63.
6. Федоренко В.Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні: монографія. Київ: Ліра-К, 2020. 138 с.

Юлія МИРОНЮК

yuliia.myroniuk.pv.2020@lpnu.ua

Вікторія ЧОРНОПИСЬКА

Vika_Ch07@ukr.net

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сучасні цивілізаційні виклики, які постали перед українським суспільством, вимагають переосмислення виняткової ролі всіх громадян України в політичній, військовій, розвідувальній та гуманітарній сферах. Військова агресія Російської Федерації у 2022 році дала зрозуміти, що всі українці мають усвідомити особисту відповідальність за своє минуле, сьогодення та майбутнє. Україна – молода демократична суверенна держава з багаторічною історією державотворення. Важливе місце в українській політичній традиції посідає феномен парламентаризму в різних його формах: віча, снєми у князівську добу, Кіш Запорозької Січі, Головна Руська Рада, Українська Центральна Рада, Українська Національна Рада та ін. Всі ці органи управління виконували представницькі, законодавчі, контрольні та установчі функції.

Центральне місце в системі публічного управління в незалежній Україні займає Верховна Рада України – вищий представницький та законодавчий орган управління. Саме ця

інституція закладає фундамент всій системі державного управління та місцевого самоврядування.

Однак функціонування парламенту в державі не є прямим доказом існування парламентаризму в цій країні, тому залишається дискусійним існування загалом парламентаризму в Україні.

Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших надбань цивілізації. Парламентаризм безпосередньо пов'язаний з визнанням та реалізацією цінностей і принципів конституціоналізму та народного суверенітету, пріоритету прав людини, конституюванням інститутів представницької демократії та ідеєю верховенства парламенту в системі органів державної влади. У своєму генезисі парламентаризм сягає своїм корінням у середньовіччя та є «формою представництва народу у вигляді обраного або скликаного зібрання, яке володіє відповідними дорадчими правами або повноваженнями на прийняття рішень у рамках конкретної системи влади або державного ладу». У конституційній доктрині панує думка, що «тільки в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодального сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)» виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодального сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)» [1, с. 57].

Період незалежності України є кульмінацією формування парламентаризму відповідно до встановлених європейських вимог. Дослідниця Вікторія Дубас виокремлює наступні критерії:

1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентарна незалежність; 3) баланс політичних сил в парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітне правління [2, с. 61].

Дослідники Ільницька У. та Крачковский Б. вважають, що сучасний парламентаризм в Україні «базується на таких європейських традиціях як незалежність та верховенство парламенту, його політична структурованість; підзвітність і підконтрольність парламенту виконавчо-розпорядчих органів; формування уряду на підставі співвідношення сил у парламенті; політична відповідальність уряду» [3, с. 380].

Проте український парламентаризм має певні недоліки, що окреслюють перспективи його подальшого розвитку. По-перше, реалізація принципу незалежності парламенту відбувається у співвідношенні щодо інших гілок влади, але політичні партії все ще спираються на зовнішні джерела фінансування – олігархів, корпоративні структури, фінансово-промислові групи тощо, що у подальшому призводить до лобіювання інтересів цих інших осіб. У таких випадках верховенство права буде порушено, коли прийнятий закон суперечить Конституції та іншим законам України.

По-друге, інституційна організація опозиції в парламенті. В Україні, де немає закону, що регулює діяльність парламентської опозиції, традиційно опозицію називають «антивладною» інституцією, що протистоїть коаліційній владі. Але завдання опозиції не суперечити більшості, а контролювати та регулювати її дії, представляти інтереси меншості та підтримувати суспільно важливі проекти.

По-третє, українське законодавство має певні суперечливі норми, які визначають конституційно-правовий статус народних депутатів, їх повноваження та загалом професіоналізм українського парламенту.

Сучасний розвиток українського парламентаризму відбувається на тлі процесів глобалізації та правової інтеграції. Все більшого значення набувають питання міжпарламентського співробітництва, обміну досвідом та впровадження кращих світових практик парламентської діяльності. Цими питаннями займаються впливові міжнародні організації, наприклад, Міжпарламентський Союз, Парламентська Асамблея Ради

Європи, Парламентська Асамблея ОБСЄ та інші. Міжпарламентське співробітництво складає важливий напрямок діяльності Верховної Ради України, свідомством чого є вже сама назва профільного комітету Верховної Ради – Комітет з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва. Для поліпшення і координації співпраці з зарубіжними колегами створені депутатські групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами [4, с. 41].

Взаємодія національних парламентів на міжнародній арені потребує інформаційного забезпечення, яке надається не тільки по лінії міжнародних парламентських організацій і об'єднань, але і шляхом створення спеціальних веб-платформ, які містять різноманітну інформацію про діяльність, проблеми та перспективи розвитку парламентів країн світу і визначають загальні тенденції розвитку інституту парламентаризму. Одним з таких веб-порталів є – AGORA, який позиціонує себе в якості «лідуючої глобальної платформи знань про парламентський розвиток».

У листопаді 2020 року була запущена нова модернізована версія AGORA, яка включає три напрямки: 1) накопичення та обмін знаннями в сфері парламентаризму; 2) координація обміну досвідом і вироблення рекомендацій щодо кращих практик в сфері парламентської діяльності; 3) розробка та проведення електронних учбових курсів для парламентарів та парламентського персоналу з різноманітних проблем (клімат, гендерні питання, бюджети, взаємодія з громадянським суспільством) [5].

Таким чином, Україна є однією з країн, яка має чіткі ознаки парламентаризму. Цьому сприяє багаторічна історія становлення та діяльності представницьких органів законодавчої влади, історичні та політичні традиції, що лежать в основі сучасного українського суспільства. Верховна Рада України має всі традиційні парламентські ознаки та відповідає вимогам європейської конституційної спадщини. Проте соціально-політичні та економічні проблеми українського суспільства, а також тривалий радянський вплив створили певні суперечності та недоліки у діяльності українського парламенту. Тому перспективними векторами роботи Верховної Ради України є

продовження роботи з нормативно-правовим забезпеченням діяльності законодавчої влади, здійсненню боротьби з корупцією на найвищому рівні, деолігархізація політичних сил, підвищення рівня вимог до парламентарів, унормування статусу парламентської опозиції та підвищення політичної культури народних депутатів та Апарату Верховної Ради України.

Література

1. Вайз Ч., Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. К.: Абрис, 2000. 414 с.
2. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської Комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. С. 60–73.
3. Ільницька У.В., Крачковський Б.П. Становлення українського парламентаризму та особливості функціонування представницьких органів державної влади на різних етапах історичного розвитку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2009. Том 11. № 3(42). Ч. 1. С. 373–381.
4. Палєєва Ю.С., Бочарова Н.В., Тодорошко Т.А. Інформаційно-аналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 40-43.
5. AGORA. Portal for Parliamentary Development. URL: <https://www.agora-parl.org/> (Дата звернення 21.11.2022).

Олена ОПАНАСЕНКО
opanasenko.univ.kiew@gmail.com

ФЕДЕРАЛІЗМ ТА ЙОГО ПРОЯВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (на прикладі Німеччини та Швейцарії)

За сучасних умов та можливих трансформаційних процесів у державній владі України після перемоги у російсько-українській війні 2022 р. постане питання розбудови держави та пошуку шляхів її «реанімування» на всіх рівнях. Тому, гадаю, слušним та

необхідним завданням академічної спільноти України має стати аналіз форм правління успішних країн та їх децентралізованого досвіду організації державного управління. Відтак, завданням цієї маленької «розвідки» є прагнення дослідити та порівняти державо-устрій найбільш розвинутих країн Західної Європи, а саме Німеччини та Швейцарії.

Обидві є федераціями за конституцією. Спробуємо розібратися в обох, на перший погляд, однакових системах, «винайти» переваги та недоліки кожної з них, а також наважитися в прогнозах щодо майбутньої перспективи державної політики України.

Передовсім, дуже коротко та лаконічно, звертаючись до енциклопедичних джерел [1], дамо пояснення федералізму, його традицій та поширення на мапі Європи. Саме визначення «федералізм» є достатньо «сивим» та сягає до витоків Римської імперії. Пізніше риси федералізму можна розпізнати в Магдебургському праві.

Теоретично федералізм як сучасний принцип конституційного права був заснований Монтеस्क'є і Прудоном у Франції в епоху Просвітництва. Монтеस्क'є бачив федералізм як форму поділу влади, яка обмежувала б абсолютистську центральну владу на додаток до поділу на законодавчу, виконавчу та судову [2, с. 16]. Ця модель стала доволі популярною на різних континентах одночасно.

На початку новочасного державотворення Німеччина (населення 84 млн, площа 357.588 км²) [3] перебувала в «ножицях» між партикуляризмом, з одного боку, та унітаризмом, з іншого. Конституція Німецького союзу, створеного в 1815 році, Німецької імперії, Веймарської республіки та Федеративної Республіки Німеччини має певні ознаки федералізму, хоча спостерігаються й постійні «сповзання» до унітаризму.

На законодавчому рівні федералізм у ФРН є державним структурним принципом згідно зі статтею 20 Основного закону і, таким чином, фундаментальною частиною політичної системи [4, с. 107]. Державні завдання розподіляються між федеральним урядом і окремими землями таким чином, що обидва політичні рівні самі відповідають за певні (визначені конституцією) завдання. Автономія держав-членів у федеративній системі

виражається в тому, що члени федерації мають власну легітимність, права та компетенцію. Кожна федеральна земля (у складі Німеччини їх 16) має власну державну конституцію (конституційну автономію) і відповідно незалежні політичні інститути виконавчої, судової та законодавчої влади [5, с. 67].

Члени федеративної держави (в нашому випадку землі), відмовляються від свого державного суверенітету, але зберігають свою державність як регіональні органи влади. Держава в цілому (федеральний уряд) вирішує всі питання єдності. Члени федерального об'єднання мають право на самовизначення у сферах своєї компетенції (освіта, поліція тощо).

Державний федералізм лежить у сфері напруги між обов'язками держави в цілому та державами-членами, так що постійно спостерігаються маятникові рухи як в сторону більшої централізації, так і більшої децентралізації.

Історія державотворення в Німеччині пройшла різні етапи, але ознаки федералізму та децентралізації можна спостерігати протягом останніх 200 років. Цю традицію було порушено під час соціал-націоналістичної «чуми», яка призвела до поразки колись могутнього Рейху та розпаду його на зони впливу союзників, які і вирішили подальшу долю Німеччини: східна частина перебуваючи під впливом СРСР, «сповідувала» централізовану однопартійну систему. Західна, на противагу, обрала шлях демократії та децентралізації, та як результат були створені 11 федеральних земель, контроль над якими мали Франція, Великобританія та США, кожен з яких мав свій досвід та своє поняття про державо-устрій.

Після падіння Берлінської стіни (1989) об'єднання Німеччини стало неминучим. Перевага західного сусіда (ФРН) була очевидна в усіх сферах життєдіяльності, що пояснювалось більш вдалою моделлю держави, та, як наслідок, більш продуктивним суспільством [6, с. 112].

З 1990 року вся Німеччина стає на шлях децентралізації влади та федерального упорядкування. Проте, протягом всього періоду після об'єднання, ФРН тяжіє намаганнями «скотитися» до переваги центрального над локальним, що на нашу думку спричиняє парламентська більшість з колишніх “*Parteigenossen*” та їхніх послідовників (звідси і традиційна політика тісних

стосунків з росією та нерішучість в підтримці України на початку війни 2022).

Розглянемо Швейцарію (Schweizerische Eidgenossenschaft), яка відома своєю успішністю, високим рівнем життя та привабливими соціальними програмами. Федералізму та розподілу на кантони (26) вона (Швейцарія) не «зрадить» ніколи. Адміністрування від держави до кантонів, від кантонів до комун за умови маленької площі та нечисленного населення (8,6 Millionen Menschen auf knapp 41300 км²) може виглядати доволі сумнівним проєктом. Однак успішність у Європі та на світовому ринку є вирішальними чинниками для збереження не лише географічного розподілу, але й мовної ідентифікації кожного регіону: Confédération suisse (français), Confederazione Svizzera (italienisch), Confederaziun svizra (rätoromanisch), Confoederatio Helvetica (CH) deutsch) [8, с. 45].

Основна ідея полягає в тому, щоб передати відповідальність меншим структурам, де наближеність до нужденних є більшою: від федерального уряду до кантонів, від кантонів до муніципалітетів. В ідеалі це веде до законів і нормативних актів, адаптованих до місцевих потреб, що, з одного боку, сприяє їх прийняттю, а з іншого боку має призвести до плідної конкуренції між кантонами та муніципалітетами за нижчі податки, ефективніше державне управління та інші переваги розташування [8]. Однак, порівняно з централізованою державою, яка передбачає однаково ефективно організовані структури, це збільшує урядові та адміністративні зусилля, відмінності в правових системах призводять до додаткових витрат для громадян і компаній і ускладнюють зміну місця проживання (наприклад, зміну школи система, що регулюється кантоном).

За свою буремну 1000-річну історію Швейцарія зазнала різних державних та адміністративних трансформацій: від Римської імперії, через королівство і до республіки. Свій сучасний державо-устрій Швейцарія набула з 19-го століття [9, 165], за цей час були прийняті 2 конституції (1874, 1999), які поклали початок формуванню держави у статусі федерації.

Отже, порівнюючи дві держави (ФРН та Швейцарію), дві системи правління та суспільство, дійшли висновків: модель центральної влади, яку мала східна Німеччина до 1990 року

наклала відбиток на подальший розвиток об'єднаної ФРН та формування її політичних еліт. На противагу Німеччині, Швейцарія, яка мала довший шлях до побудови моделі федералізму, дотримується децентралізації та адміністративної самостійності на засадах повної довіри та невтручання у справи територіально-адміністративних одиниць.

Література

1. Föderalismus. URL : <https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%B6deralismus>
2. André Thieme: *Der Föderalismusbegriff im Wandel der Zeiten – eine Annäherung*. In: Michael Richter, Thomas Schaarschmidt, Mike Schmeitzner (Hrsg.): *Länder, Gaue und Bezirke. Mitteldeutschland im 20. Jahrhundert*. Erste Auflage. Mitteldeutscher Verlag, Dresden 2007, S. 16 f.
3. Deutschland. URL : <https://de.wikipedia.org/wiki/Deutschland>
4. Arthur Benz, *Der moderne Staat. Grundlagen der politologischen Analyse*, Oldenbourg, München 2001, S. 107.
5. Thomas Bernauer: *Einführung in die Politikwissenschaft*. 4., durchgesehene Auflage. Baden-Baden 2018, ISBN 978-3-8487-4872-3.
6. Jürg Marcel Tiefenthal: *«Vielfalt in der Einheit» am Ende? Aktuelle Herausforderungen des schweizerischen Föderalismus*. EIZ, Zürich 2021.
7. Schweiz. URL : <https://de.wikipedia.org/wiki/Schweiz>
8. Peter Josika: Ein Europa der Regionen – Was die Schweiz kann, kann auch Europa (*Memento* vom 6. November 2014 im Internet Archive), IL-Verlag, Basel 2014, ISBN 978-3-906240-10-7.
9. Wyrsh-Ineichen, Paul: *Die Schwyzer Truppen im Büsinger-Handel 1849* von 1985 in Mitteilungen des historischen Vereins des Kantons Schwyz, doi:10.5169/seals-165537#99

Богдан СТЕЦЮК
Bohdan1702@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІ ЄС У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В абсолютній більшості держав сучасного світу конституція виступає як основний національний закон, через що є вкрай

складним створення подібного конструкту в межах Європейського Союзу. Незважаючи на тісну інтеграцію євроспільноти, за півстоліття на теренах Європи так і не утворилося аналога, котрий би відповідав за своєю моделлю федеральній державі чи класичній формі конфедеративного утворення.

На початку 90-х років в Європейському співтоваристві постало питання про необхідність створення єдиної писаної Конституції. В доктринах переконливо обґрунтовували, що вказаний нормативний документ повинен урегульовувати відносини не тільки між державами-членами Союзу, але й між його інституціями, керуючись єдиним правопорядком. Під час саміту в Копенгагені 1993 року, коли було озвучено ідею про прийняття до ЄС країн Центральної та Східної Європи, виникла пропозиція щодо початку роботи над єдиною європейською конституцією. Проте цей період на міжнародній політичній арені не був таким сприятливим для проведення глобальних інтеграційних процесів в Європейському Союзі. Можна без перебільшення стверджувати, що конституційний процес Євросоюзу проходив у непростий період його історії. Відбувалося своєрідне випробовування через соціально-економічну ситуацію в низці держав Союзу та країнах-кандидатах на вступ не тільки для самого ЄС, але й для та ідеї трансатлантичної єдності в цілому [1].

Тільки в грудні 2001 року на саміті ЄС в Лакені було ухвалено рішення про створення дорадчого органу Європейського конвенту в складі представників Європарламенту, Єврокомісії урядів і парламентів країн-членів та країн-кандидатів ЄС. Головною метою зазначеного органу було вивчення й аналіз чинного законодавство ЄС та винесення пропозицій до подальшого плану політичної реформи загальноєвропейських органів управління.

Червневий саміт ЄС, що пройшов у 2003 році в Салоніках, можна вважати першим заходом у підготовці проєкту єдиної європейської конституції. Ключовим моментом під час обговорення проєкту майбутньої конституції стала дискусія щодо розподілу владних повноважень між загальноєвропейськими управлінськими інституціями та органами влади держав-членів ЄС. Група таких країн, як Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург, виступали за передачу повноти влади наднаціональним органам ЄС. Водночас інші країни, зокрема

Іспанія та Польща, наполягали відносному збереженні значної частини суверенітету під національною юрисдикцією. Після обговорення в представленому проєкті ЄС визначається як наднаціональне європейське співтовариство держав, де, зберігаючи свою національну самобутність, вони продовжують тісну співпрацю на європейському рівні та реалізують низку подібних повноважень на федеральному рівні. В документі також передбачається передача загальноєвропейським керівним інституціям багатьох повноважень національних урядів.

Не меншу дискусію викликало питання про процедуру проведення голосування. Автори проєкту конституції вважали, що одностайне голосування в умовах істотного розширення ЄС може паралізувати його роботу, тому передбачалося вироблення алгоритму, за яким під час голосування виражалася б воля не менше шістдесяти відсотків населення Євросоюзу. Водночас країни-члени ЄС залишають за собою право вето в найважливіших питаннях, що відносяться до зовнішньої та оборонної політики, а також податкових законопроєктів.

Не менш вагомою причиною нарікань з боку частини держав Євросоюзу стало обмеження державних суверенітетів країн-членів ЄС. Позицію тодішніх членів ЄС підтримувала Іспанія, а виразником інтересів майбутніх нових членів стала Польща. Особливі застереги нових членів європейської співдружності виникали щодо політичного суверенітету між всіма державами ЄС, адже за новим конституційним проєктом політична влада фактично переходить до великих держав.

Проте найбільше випробування для Європейського Союзу в питанні прийняття Основного закону проявилось через фінансові розбіжності між державами. Першим кроком до можливого застосування фінансового тиску стала заява основних бюджетних донорів Євросоюзу котрі виступили із заявою про обмеження обсягу загального бюджету. На практиці це значило б різке обмеження аграрних та регіональних субсидій для країн Центральної та Східної Європи. Водночас країни-донори виступили з пропозицією щодо субсидіювання нових держав-членів ЄС лише за рахунок зменшення фінансової підтримки інших членів ЄС.

Таке протистояння в подальшому призвело до неспроможності вироблення консолідованої позиції, особливо щодо питання ухвалення Основного Закону майбутнього наддержавного утворення, та стало причиною гострого протистояння всередині Європейського Союзу. Все це, а також розбіжності в політичних позиціях та амбіціях окремих держав призвели до втрати взаєморозуміння й інтеграційного імпульсу. Саме не прийняття загальноєвропейської Конституції стало першопричиною в зростанні небезпеки зволікання євроінтеграційних процесів.

У 2007 році було підписано Лісабонський договір, що став своєрідною заміною проваленою європейської Конституції та подальшим продовженням євроінтеграційних процесів. Сама угода містить низку положень, котрі стосуються інституційних змін у Євросоюзі. Серед них заслуговують на увагу такі основні напрямки, як впорядкування повноважень та компетенцій між ЄС й державами-членами співтовариства, уніфікація та кодифікація основних установчих документів ЄС, визначення статусу хартії основних прав та вдосконалення правової основи ЄС. Договором також передбачено вдосконалення й покращення ефективності процедури ухвалення рішення та подальшої консолідації ЄС як єдиної наддержавної організації та зміцнення позиції Європейського Союзу як суб'єкта міжнародного права.

Після провалу процесу прийняття загальноєвропейської конституції перед Європейським Союзом виникла дилема щодо вироблення нового алгоритму для внесення змін у свої установчі документи. З усвідомленням назрілої необхідності внесення змін до основних договорів, а також бажанням зберегти якомога більшу кількість положень почалася робота над Договором, покликаним здійснити реформування головних джерел права ЄС [2]. В Євросоюзі відбуваються конституційні перетворення в самій структурі управлінських органів, зокрема ЄС отримує статус юридичної особи та набуває міжнародної правосуб'єктності. Перехід від трьохопорної структури до уніфікованої суверенної та самодостатньої організації вказує на чітко виражену правосуб'єктність.

Були здійсненні важливі інституційні зміни, що стосуються формування та подальшої роботи управлінських інституцій ЄС.

Зокрема зміни в таких головних органах, як Європейській Раді й Комісії, а також запровадження посад Президента Європейської Ради й Високого представника Союзу з іноземних справ та політики безпеки.

Відбулися значні зміни, що стосуються порядку прийняття рішень управлінськими органами ЄС та введення відповідних законодавчих процедур щодо обов'язковості їх виконання всіма країнами-членами. Особливої уваги заслуговують зміни, котрі призвели до посилення ролі Європейського парламенту та від своєрідного статичного органу до повноправного учасника законотворчого процесу [3].

Отже, можна констатувати, що вирішальним фактором поступового перетворення установчих договорів ЄС на форму Основного Закону став процес їх «конституціоналізації». Покрокова трансформація установчих договорів ЄС у конституційну аналогію характеризується, порівнюючи з національними правовими системами, вищою юридичною силою та пронизує нормативно-правову базу, включаючи конституції держав-членів. Завдяки цьому процесу договори юридично зобов'язують усі суверенні держави – члени ЄС, утворювати вертикальний правовий режим, що передбачає права та обов'язки для усіх урядових установ і суб'єктів національного права. Водночас конституціоналізація визначає поступовий перехід від стану, коли держави зв'язані міжнародними договорами, до стану, коли первинним джерелом зобов'язань держав виступає Основний Закон, що за своєю юрисдикцією більше тяжіє не до міжнародного, а до національного права.

Література

1. Конституція для Європи. UBR: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:EN:HTML>
2. Булгакова Д. О. Конституційна реформа Європейського Союзу за Лісабонським договором. Основні положення. UBR: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnus/2010_49/49/2.pdf
3. Лісабонський договір. UBR: http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm

ФЕНОМЕН ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ «МОНОБІЛЬШОСТІ» У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ (ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

1. Майже два десятиліття тому назад в політико-правовий обіг України було введено поняття «коаліції депутатських фракцій», визначено порядок її формування та надано їй безпрецедентних (як за змістом, так і за обсягом) конституційних повноважень [1]. В своєрідній «ейфорії» передчуття політичного оновлення країни, появи «нової» України («України без Кучми», без «червоних директорів», старих радянських догм в державному управлінні і т. д. і т. п.), мало хто міг тоді передбачити «долю» цих конституційних новел, а головне - наслідків їхньої реалізації для політичного розвитку країни загалом. Про те, вже дуже скоро буденними стануть багатоденні парламентські «коаліціади», постійні «підкилимні» домовленості щодо створення коаліції депутатських фракцій, кардинально протилежні в короткому часі рішення Конституційного Суду України в частині розуміння самої процедури формування коаліції депутатських фракцій [2] тощо. Тоді ж «появився» на світ і конституційний припис про те, що «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (ч.10 ст.83 Основного Закону держави в редакції Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. [1]).

2. Конституційне положення про те, що «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» (ч.10 ст.83) [3] більше десяти років, в силу об'єктивних причин, не могла бути реалізованою на практиці. При цьому, часами здавалося, що вона так і залишиться «мертво народженим» плодом політичної фантазії вітчизняних політиків «пізньокучмівської» доби з усіма її економічними вадами та політичними гримасами (масовим розкраданням

державного та громадського майна під виглядом т.з. приватизації, виникнення олігархів та олігархічної системи управління, утвердження політичних партій т.зв. «вождиського» типу, посилення економічної залежності від Росії тощо).

Конституційний припис ч.10 ст. 83 Основного Закону іноді нагадував таку собі «театральну рушницю», яка чомусь висить на «стіні» (серед декорацій) театральної вистави. Однак, як відомо за класикою театрального жанру, якщо на початку театральної вистави на стіні висить рушниця, то рано чи пізно, вона повинна вистрелити. Наша т.зв. «політична рушниця» (практична реалізація конституційного припису ч.10 ст. 83 Основного Закону в частині отримання депутатською фракцією у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України) «вистрілила» на чотирнадцятому році своєї «присутності» в конституційно-правовому полі України. Адже, в результаті дочасних парламентських виборів 2019 року політична сила чинного глави держави (партія «Слуга народу») отримавши переконливу більшість депутатських мандатів (242 – т.зв. «монобільшість»), набула одноосібно статусу коаліції депутатських фракцій та буквально відразу ж «вистрілила залпом» по тому ж таки Основному Закону держави – підтримала сім одночасних законопроектів про внесення змін до Конституції України. Всі ці законопроекти, будучи ініційованими Президентом України В. Зеленським у серпні-вересні 2019 р., негайно були підтримані позитивним голосування більшої частини конституційного складу народних депутатів України [4, с. 238-242]. При цьому, «монобільшість» в цьому процесі менше всього цікавили норми Регламенту Верховної Ради України в частині дотримання відповідних процедур, забезпечення прав парламентської меншості, статусу опозиційних фракцій та окремих народних депутатів України. Згодом будуть т.зв. «конвеєрні» голосування по багатьох інших законах (т.зв. робота «зеленого принтера»), часті зміни прем'єрів, міністрів, генеральних прокурорів, постійні скликання позачергових парламентських сесій, інші прояви всездозволеності та публічним відчуттям безкарності за відверте політичне хамство чи явне

зловживання правом. Чого вартує тільки приклад внесення явно лобістських змін до закону «Про Конституційний Суд України» через використання процедури законодавчого удосконалення статусу «старост територіальних громад».

3. Протягом всього часу, від коли у Верховній Раді України існує т. зв. «монобільшість» яка перебрала на себе права коаліції депутатських фракцій, українське суспільство тільки й чує про її права, про її можливості та політичні інтереси. В той же самий час, про конституційні обов'язки, конституційні зобов'язання коаліції депутатських фракцій як парламентської більшості не говориться. Про те, отримавши «права коаліції депутатських фракцій», парламентська «монобільшість» автоматично мала б перебрати на себе і її конституційні обов'язки, а також всю повноту її політичної відповідальності за майбутнє України як держави суверенної, демократичної, соціальної та правової (ст.1 Конституції України), держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ч.2 ст.3 Конституції України), в якій влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч.1 ст.6 Конституції України), яка не тільки визнає, а й гарантує місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції України), яка зобов'язана сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (ст. 11 Конституції України) і т. д. [3].

4. Конституційний статус будь-якого політико-правового явища/утворення включає в себе не тільки використання наданих (гарантованих) Основним Законом держави прав та законних інтересів, а й добросовісне виконання ним свої конституційних обов'язків та зобов'язань. При цьому, користування правами не повинно переходити межу добросовісно відношення до них та не може в жодному випадку мати ознаки зловживання правом. Натомість, виконання конституційних обов'язків має бути систематичним та усвідомленим. В протилежному ж випадку, поява парламентської «монобільшості» може виглядати як випадковість, політичне непорозуміння, а ще гірше - як прояв антидержавної діяльності, чи відвертий колабораціонізм за умови сторонньої військової агресії. При цьому, не має значення, яку війну розв'язав проти нас і веде підступний ворог - класичну, чи

гібридну, оскільки захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки був і залишається є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч.1 ст. 17 Конституції України).

5. Однією з вагомих причин не завжди політично витриманої/ політкоректної «поведінки» у Верховній Раді України т. зв. парламентської «монобільшості», як видається, є певна недосконалість конституційного статусу депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України та яка набула права коаліції депутатських фракцій. Припис ч.10 ст. 83 Основного Закону держави варто доповнити словами «та виконує обов'язки» та викласти в наступній редакції – «депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України», має права та виконує обов'язки коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України».

Такий підхід в «удосконаленні» конституційного статусу «монобільшості», яка одноосібно стала «коаліцією депутатських фракцій», міг би закласти належну основу для запровадження системи політичної/конституційно-правової відповідальності «монобільшості», зокрема, у випадках відставки прем'єр-міністра чи всього уряду. Адже, неприпустимим загалом є «відправлення» у відставку прем'єр-міністра, міністрів чи Генерального прокурора без публічного заслуховування на засіданні парламенту їхніх звітів, а також без оцінки дій самого парламенту при їхньому попередньому призначенні. Мало того, у випадку відправлення у відставку прем'єр-міністра України, кандидатура якого була подана на призначення главі держави «монобільшістю», повинні наступати дочасні/дострокові парламентські вибори.

6. Рано чи пізно, Україна у своєму конституційному розвитку прийде до «чистих» парламентських форм правління. Класична парламентська республіка видається найбільш вдалою формою державного правління для сучасної Української держави. Адже, саме така форма правління є сьогодні найбільш поширеною серед

європейських країн протягом всієї другої половини XX-го та першої чверті XIX-го століть. Класична парламентська республіка відповідатиме назагал особливостям українського менталітету, тисячолітнім демократичним традиціям Українського народу та максимально допоможе в євроінтеграційних процесах нашої держави. Саме тому, надзвичайно важливим є дотримання вироблених століттями європейських стандартів парламентаризму. В той же самий час, треба бути свідомим тієї обставини, що перехід України до класичних форм парламентського правління стане можливим тільки після перемоги нашої держави у російсько-українській війні.

Література

1. Про внесення змін до Конституції України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, N 2, ст.44.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10#Text>.
3. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Стецюк Н. «Вересневі пропозиції» глави держави щодо внесення змін до Конституції України (між конституційним обов'язком і політичною доцільністю). *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*: матеріали доповідей, диспутів і повідомлень учасників V-го

Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2019 р.) / Забзалюк Д.Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В.Д. (укладач) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2019. С. 238-242.

Іван ТЕРЛЮК
i.terlyuk2406@gmail.com

ВИТОКИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ: парламентські практики шляхетських станово- представницьких органів влади

Дозволимо собі зауважити, що до останнього часу в науковій (та «навколонуковій») літературі не склалося усталеної думки щодо феномену парламентаризму. Зазвичай, під вказаним явищем розуміють таку систему організації й функціонування верховної державної влади, яка не лише характеризується розподілом гілок влади на законодавчу, виконавчу й судову, але й передбачає привілейоване становище парламенту. Популярним залишається й ширше тлумачення парламентаризму – як теорії та практики парламентської діяльності [Див., напр.: 1, с. 252]. Таке розуміння парламентаризму, як нам видається, дозволяє краще досягнути сутності цього явища не лише як моделі влади, але також як суспільно-політичного феномену. Заслуговує на увагу погляд на парламентаризм як на систему взаємодії держави і суспільства, для якої характерними є визнання провідної або особливої і досить істотної ролі у здійсненні державно-владних функцій загальнонаціонального колегіального постійно діючого представницького органу - парламенту [2, с. 128].

Зрештою, більшість підходів до визначення поняття парламентаризму так чи інакше пов'язують його з парламентом, принаймні парламентаризм - похідне від слова «парламент». Хоча, на нашу думку, як і у випадку з конституціоналізмом, коли факт наявності конституції в державі далеко не означає присутності у ній конституціоналізму, так само і з парламентаризмом: парламент може функціонувати, а парламентаризму може і не бути. Врешті-решт, ця думка не нова [Див.: 3]. Тому що, як нам видається, парламентаризм - це не тільки система організації влади й взаємодії держави та суспільства, але й змістовно дещо більше - сукупність принципів й відповідних традицій, а також своєрідна

ідеологія, що включає в себе низку демократичних цінностей. Проте це вже окрема тема, яка, однак, має прямий стосунок до заявленої у нашому заголовку.

Попри те, що становлення реального (або, як іноді ще кажуть, державного) парламентаризму в деяких передових країнах припадає на кінець XVIII – початок XX ст., витoki змісту парламентаризму як явища, зокрема і в Україні, сягають значно давніших часів появи найпростіших форм представницького правління.

Ми зовсім не погоджуємося з думкою окремих авторів, що передумови постання українського парламентаризму склалися ще у скіфській добі. Так само, не є прихильниками точки зору на витoki українського парламентаризму, починаючи з часів Києво-Руської держави. Адже, не могли бути «протопарламентами» такі її владні інститути як віче, рада при князеві (боярська рада) чи міжкнязівські з'їзди (снєми) - вони не мали системи представництва, компетенції, термінів скликання та процедури. Подібні формальні ознаки парламентаризму закладалися у станових суспільствах часу пізнього Середньовіччя та ранньомодерної доби, коли українські землі вже перебували у складі Польського королівства, Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Щоправда, до певної міри можна було б говорити про прояви парламентаризму в середовищі галицького боярства. Вони реалізовувалися через (Боярську) раду, що мала особливий статус щонайменше в окремі періоди другої за порядком форми української середньовічної державності. Принаймні, на сторінках Галицько-Волинського літопису бояри дуже часто самі вирішували або безпосередньо впливали на вибір того, хто мав бути володарем Галича. Зрештою, погодимося з В. Михайловським, парламентські практики, що сформувалися як самостійне явище щойно в XIV ст., просто ще не встигли викристалізовуватись у королівстві Русі (Руському королівстві) в постійно діючу інституцію [4, с. 20]. Можливо тому, додаймо, що у Галицько-Волинській державі ще не склалося станове суспільство, а відтак станів як великих соціально-юридичних груп населення не було.

Станова структура суспільства в Україну поширюється із середньовічних Угорщини і Польщі. В останній, зокрема, сейм як вищий орган станової демократії зароджується в першій чверті XIV ст. зі з'їздів шляхти Польського королівства. Вже тоді шляхта через сеймові рішення впливала на політичні процеси у своїй державі, передовсім у напрямку обмеження королівської влади, й сформувала в тогочасній Польщі таку форму парламентаризму, за якої «вибір короля на польський престол став не справою династії чи династій, а на позір справою усього королівства, де вирішальний голос мала шляхта» [4, с. 34].

Українські (за тодішньою термінологією - руські) землі заангажувалися у процес формування станової шляхетської демократії у 1340-х рр., коли галицькі та західноволинські землі увійшли до складу Польського королівства. Проте, аби посісти у цій привілейованій спільноті місце повноправного члена місцевої руській шляхті ще потрібне було майже сторіччя. Впродовж якого їй разом з усім шляхетським середовищем вдалося змістити баланс влади між правителями і підданими на свою користь та закріпити за собою роль політичного народу. За яким вже тоді почала закріплюватися назва «нація».

Упродовж другої половини XIV – першої половини XV ст. на руських землях Польського королівства відбувається процес появи нових та адаптації старих форм самоорганізації шляхти, як-то скликання з'їздів шляхти руських земель й визначення норм кількісної репрезентації окремих повітів/земель на них, чи створення місцевих сеймиків, започаткували перші на українських землях парламентські практики. Вони «сформували у шляхти уявлення про владу, її форми, методи політичної організації, способи тиску на володаря та його представників» [4, с. 48]. Свідченням того, є сеймові ухвали, зокрема початку XVI ст., що містять чимало партикулярних справ Руського, Подільського та Белзького воєводств. А сенатори й послі від цих територій фактично стають агентами, що представляють та лобіюють інтереси регіональних шляхетських спільнот у короля на сеймах [4, с. 20].

Політична практика уній Польського королівства з Великим князівством Литовським (ВКЛ) поступово зближувала політичний

устрій останнього до польського, передовсім в частині зростання ваги станово-представницьких органів влади.

Так, від середини XV ст. влада великого князя послаблювалася, натомість посилювалася значення Ради при князі (або Пани-ради), до складу якої входили окремі удільні князі, бояри, намісники, духовні ієрархи та вищі урядовці. З дорадчого органу Пани-рада, обмеживши й переділивши атрибути князя, перетворилася на носія влади. Зокрема, починаючи від 1440 р. на раді вже обирали Великого князя Литовського. Влада князя стала ще більш обмеженою наприкінці XV - на початку XVI ст., коли було остаточно узаконено склад і компетенцію Пани-ради, і вона стала (разом із князем) суб'єктом законодавчої ініціативи. Відтоді за відсутності великого князя рада мала право чинити суд, провадити мобілізацію, вести зносини з іншими державами. Натомість князь мав погоджувати з радою раніше здійснювані одноосібно дії: визначення напрямів зовнішньої політики, призначення урядовців на вищі державні посади, судочинство, фінансові справи, прийняття законів тощо.

Прерогативи князівської ради ще більше почали звужуватися із виникненням ще однієї владної структури - Сейму.

Як орган влади Литовсько-руський сейм еволюціонував паралельно з обмеженням влади князів і поступовим долученням до політичного життя країни військово-служивого боярства - шляхти. Уже впродовж XV ст. по окремих землях ВКЛ збиралися шляхетські з'їзди - сеймики, на яких обговорювалися найбільш актуальні питання внутрішньої та зовнішньої політики (унії Литви з Польщею, обрання князя тощо). Особливо впродовж першої половини XVI ст. сеймики на представницькій основі формували загальнодержавний сейм. Уперше юридично встановлювалося представництво на сеймі шляхти - по дві особи від кожного повіту - в Литовському статуті 1566 р.

Із входженням до складу Сейму Пани-ради його почали називали Вальним (загальним). Фактично як орган державної влади вальний сейм функціонував від початку XVI ст. (уперше в такій якості зібрався 1507 р.), а юридично визнаний таким Литовським статутом 1566 р.

До виняткової компетенції загальнодержавного (вального) Сейму належали оголошення війни, встановлення військових

податків і військової повинності, обрання великого князя. Чіткого розмежування компетенції сейму, ради та інших органів не існувало. Тому сейми іноді виконували адміністративно-розпорядчі й навіть судові функції. Та попри те, головною функцією сейму вважалася законодавча.

Сейм видавав нормативні акти під різними найменуваннями. Єдиного сучасного поняття «закон» у той період не існувало. Залежно від змісту і способу прийняття закони називалися ухвалами, ухвалами земськими, постановами, конституціями, статутами, грамотами, привілеями, листами, універсалами, артикулами. У XVI ст. найбільш типовими назвами для сеймових постанов були: ухвала, статут, постанова і запозичена з латинської мови назва - конституція. Але чіткого розмежування між цими поняттями ще не існувало.

Істотну роль у законодавчій діяльності Сейму відігравали клопотання населення, що подавались у формі чолобитних, які насамперед були важливою формою правового захисту населення від сваволі й зловживань місцевих посадових осіб, і приводом для видання нових юридичних актів, у яких повніше відображалися загальні та приватні інтереси окремих верств населення. Жодних обмежень у поданні чолобитних законодавство не встановлювало. Право населення на подання чолобитних ґрунтувалося на давніх звичаях, і тому вважалось непорушним.

Зазначимо, що значущим наслідком діяльності Сейму ВКЛ стало вироблення основ законодавчої процедури - порядку прийняття закону.

Так, у законодавчій діяльності, зокрема у прийнятті сеймових постанов, важливе місце посідала робота з підготування проекту закону. Переважна більшість проектів нормативних актів готувалася юристами-практиками, що служили у державній канцелярії. Для готування проектів багатогалузевих законів створювалися спеціальні комісії, до яких поряд із практиками вводились і люди, що мали спеціальну юридичну освіту, а також депутати сеймів.

В обговоренні закону всі учасники Сейму мали право висловлювати свою думку. Рішення приймалися одноголосно або переважною більшістю голосів. У випадку розбіжності думок, особливо серед магнатів, робилися спроби їх примирення,

погодження різних пропозицій. Усе це призводило до уповільнення роботи Сейму і зволікання з прийняттям закону. Тому сесія Сейму дуже часто тривала до двох-трьох місяців, а іноді й півроку.

Кінцевою стадією в законотворчості ВКЛ служило обнародування закону. Воно здійснювалося депутатами вального сейму на спеціально скликаних повітовими старостами місцевих сеймиках. Окрім того, депутати зобов'язані були привозити з собою копії сеймових рішень і передавати їх на збереження до земських судів, а також представляти копії для занесення у гродські книги. Увесь цей порядок свідчить про те, що ознайомлення населення з новими законами було поставлено, як для того часу, цілком задовільно.

Моментом набуття законом чинності вважався час його прийняття. Якщо в законі не було обмовки, на який термін він видається, то вважалося, що він мав діяти на «вічні часи». Щоправда, у XVI ст. установилася практика окремого визначення дати набуття законом чинності [5, с. 48].

Укладена 1 липня 1569 р. Люблінська унія констатувала об'єднання Польщі й Литви у конфедеративну державу – Річ Посполиту, очолювану виборним монархом, який одночасно був польським королем і великим князем литовським. Монарх обирався на спільному польсько-литовському сеймі й коронувався в Кракові. За кожною зі складових новопосталої держави зберігався власний державний статус: окреме законодавство, судова система, центральний і територіальний уряди (адміністрація), військо і фінанси. Проте, до складу Польського королівства переходили до того підвладні Литві українські землі – Підляшшя, Волинь, Київщина та Брацлавщина. Оголошувалося запровадження єдиної грошової системи, ведення спільної зовнішньої політики та створення єдиного сейму. Оскільки в Литві власний сейм ліквідовувався, то фактично залишався польський.

Сейм Речі Посполитої мав законодавчу і частково судову владу і складався з двох палат: Сенату та Посольської палати (ізби). Сенатори, послы і монарх вважалися окремими сеймовими станами. Важливою відмінністю сейму Польського королівства та Речі Посполитої була його станова обмеженість. На відміну від більшості подібних інституцій у європейських країнах, на сейм не

було допущено міщанства, хоча б як обмеженого представництва найбільших міст [4, с. 21]. Відтак, права «нації» чи політичного громадянства не поширювалося на всіх мешканців Речі Посполитої, йшлося про один окремий стан - шляхту, який займав привілейоване становище і міг користуватися широким спектром прерогатив, у тому числі й політичних.

У виняткову компетенцію Сейму входило видання законодавчих актів, введення податків, скликання посполитого рушення, нобілітація, вироблення загального курсу зовнішньої політики, затвердження мирних договорів і перемир'я, контроль над діяльністю короля і державних чиновників [6, с. 207-214].

Усі польські адміністративно-територіальні одиниці - воєводства, повіти, землі - мали свій сеймик, що був добровільним зібранням шляхти в межах адміністративного утворення. На сеймик покладалася подвійна політична роль - станової інституції місцевого шляхетського самоврядування та головного механізму участі шляхти в політичному житті держави – загальнодержавному сеймі.

Участь депутатів від шляхетських сеймиків українських земель у роботі загальнодержавного сейму сприяло закоріненню в політичній свідомості українських шляхтичів уявлення про Річ Посполиту як спільну політичну батьківщину шляхти незалежно від її регіональної й національної належності. На цих сеймах депутати від українських сеймиків порушували правові, оборонні, релігійні та інші питання, у вирішенні яких був зацікавлений загаль місцевої шляхти.

Львівський історик О. Вінниченко наголошує на усталенні процедури скликання сеймикових зібрань, зокрема в межах адмініструю українського етнічного розселення (Руське і Белзьке воєводства), - вона не була регламентована законодавчо, а відбувалася згідно зі звичаєвим правом. За функціональним призначенням місцеві сеймики поділялися на декілька типів. Найбільш поширені: передсеймові скликалися монархом для інформування порядку денного майбутнього сейму (мали відбуватися за шість тижнів перед початком роботи сейму) та післясеймові (реляційні) для звіту сеймових послів про роботу сейму.

З-поміж інших типів виділяються сеймики: депутатські, на яких шляхта в Белзькому, Руському й Подільському воєводствах після 1578 р. обирала своїх представників у Королівському трибуналі – вищому апеляційному суді для шляхти Польського королівства; елекційні, що скликалися для проведення виборів на вакантні земські уряди, як-то підкоморія чи членів земського суду судді, підсудка і писаря; надзвичайні, що відбувалися для прийняття рішень у невідкладних справах, що не входили до компетенції інших типів сеймиків, найчастіше пов'язаних з обороною країнами і податками.

Формально в усіх регіонах Речі Посполитої усі типи сеймиків функціонували в однакових правових рамках. Спільними також були і загальні принципи їхнього устрою. Хоча на практиці сеймкові зібрання, навіть у сусідніх воєводствах, різнилися між собою. Причиною того стали місцеві традиції публічно-правових практик, активність шляхти, її кількість, персональний склад, заможність і впливовість тощо [4, с. 103-179].

Отже, біля витоків парламентаризму в Україні лежали парламентські практики шляхетських станово-представницьких органів влади. Шляхта з українських воєводств, включившись, зокрема, з XV ст. в парламентське життя Польського королівства, дуже швидко засвоїла правила колективного спілкування з володарем. Коронні з'їзди та сейми стали місцем зустрічі з монархом, на яких колективні та індивідуальні справи вирішували шляхом діалогу. Зростання ваги станово-представницьких органів влади у Великому князівстві Литовському призвело зближення його політичного устрою з устроєм Польського королівства. Найбільш значущим наслідком діяльності Литовсько-руського сейму вважаємо вироблення основ законодавчої процедури - порядку прийняття закону. Переконані, що участь депутатів від місцевих шляхетських сеймиків українських земель у роботі загальнодержавного сейму як Польського королівства й Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої, сприяло закоріненню в свідомості українських шляхтичів уявлення про себе як про політичний народ, а кожен із вказаних держав як спільну політичну батьківщину шляхти незалежно від її регіональної чи національної належності.

Література

1. Халипов В.Ф. Власть: Кратологический словарь. М.: Республика, 1997. 431 с.
2. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
3. Кривенко Л. Парламент без парламентаризму? *Віче*. 1997. № 4. С. 16-19.
4. «Прикладом своїх предків...». Історія парламентаризму на українських землях у 1386–1648 роках: Польське королівство та Річ Посполита / Віталій Михайловський, Олексій Вінниченко, Ігор Тесленко, Петро Кулаковський / За ред. Віталія Михайловського. Том I. Київ: Темпора, 2018. 384 с.
5. Терлюк І.Я. Історія держави і права України : [навч. посіб.]. Вид. 4-те, зі змінами. К.: Видавн. дім «Кондор», 2018. 772 с.
6. Бардах Ю., Леснодорский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. М.: Юридич. л-ра, 1980, 564 с.

Марина ХИМИНЕЦЬ

maryna.khymynets.pv.2020@lpnu.ua

Вікторія ЧОРНОПИСЬКА

Vika_Ch07@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТИЗМ: ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Сьогодні перед Україною стоїть завдання щодо подальшого розвитку демократичних інститутів та формування громадянського суспільства та правової держави. У цьому контексті актуалізуються питання оцінки рівня розвитку українського парламентаризму, що розглядається як один із ефективних інструментів підвищення політичної активності та відповідальності громадян.

У сучасних умовах історія української держави, інститутів влади, законодавчих традицій є затребуваними та актуальними, як з наукової, так і з суспільної точки зору. Саме тому особливої уваги заслуговує традиція парламентських інститутів. Адже парламентаризм свідчить про приналежність України до європейської традиції державотворення, демократичних

тенденцій, ідеології ліберального типу та прихильності принципам народності.

Питання про витоки та розвиток українського парламентаризму є досить дискусійним. Історія українського парламентаризму багатогранна та різноманітна, проте у вітчизняній історико-правовій традиції її початок береться виключно з радянських часів, що є історично не правильним.

Парламентаризм – це визначена в конституції та інших законах і відповідним чином трансформована у практичну площину організація влади в державі і суспільстві, при якій парламент, побудований на демократичних засадах, володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контрольного й установчого характеру в бюджетно-фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян країни [1].

Деякі українські науковці пропонують вважати початком українського парламентаризму 1990 рік, коли було прийнято «Декларацію про державний суверенітет» [2, с. 134].

Для української правової та державної традиції існування інститутів парламентаризму є історичним і традиційним. З часів Київської Русі у державній практиці було закріплено створення представницьких органів влади з широкими повноваженнями. Проте класична система парламентаризму була запроваджена в другій половині ХІХ ст. на західноукраїнських землях, що входили до складу імперії Габсбургів [1].

Класичним законодавчим органом влади, який володів усіма парламентськими атрибутами, був Галицький крайовий сейм, створений 1861 р. в результаті конституційних реформ в імперії Габсбургів [1].

Відповідно до конституційного закону від 20 жовтня 1860 р., так званим «жовтневим патентом», оголошувалося встановлення конституційного ладу, скликався парламент та крайовий сейм [2, с. 146].

26 лютого 1861 р. імператор санкціонував видання нового патенту, а з огляду на те, що попередній патент вважався конституційним законом і не підлягав відхиленню, «лютневому

патенту» було надано статус остаточної редакції «жовтневого патента» [3, с. 416].

Відповідно до цих законопроектів було скликано провінційні сейми, які мали представництво у Державній Раді у Відні. Правову основу функціонування Галицького сейму визначали два додатки: Крайовий статут та Сеймова виборча ординація [2, с. 152].

У виборчому законодавстві зазначалося, що населення, яке мало право голосу, ділилося на чотири курії, і обирали 140 депутатів із 150 [2, с. 155].

До 1914 р. кількісний склад Галицького сейму збільшувався кілька разів. Однак, незважаючи на половинчастий характер конституційних перетворень, вони сприяли політизації національних рухів, а сейми стали центрами політичного життя в провінціях імперії Габсбургів [1].

Галичина, в якій компактно проживали українці та поляки, стала місцем постійних міжнаціональних протистоянь, які після 1861 р. перейшли до стін сейму [3, с. 457].

Повноваження сейму були дуже обмеженими. Головними у його законодавчої діяльності були дрібні господарські відносини. Дебати щодо затвердження крайового бюджету завжди характеризувалися напруженим польсько-українським протистоянням. В області місцевого самоврядування сейм здійснював вищий нагляд за адміністративними органами повітів, міст та сіл [2, с. 164].

До обов'язків крайового сейму входило: 1. побудова та утримання крайових доріг; 2. будівництво приміщень для державних установ; 3. утримання казарм, в'язниць тощо [3, с. 498].

Початок роботи кожної сеймової каденції починався із затвердження мандатів депутатів. Характерним явищем другої половини ХІХ ст. було голосування виборців за імператора, а не за кандидата. Причиною цього було те, що віра в імператора перевищувала розуміння практичної необхідності політичної діяльності. Оскільки законодавство не регламентувало чіткості такої процедури, частішими були численні дискусії [3, с. 500].

Важливою сферою сеймової політики були щорічні звернення до імператора, так звані «адреси». Політично склалася

традиція, відповідно до якої імператор напередодні нової каденції звертався до крайових сеймів. Депутати готували відповідь, у якій висловлювали свої вимоги до корони чи підтверджували лояльність [1].

Ще одним найдавнішим інститутом народовладдя на території України вважають «віче» Київської Держави. Однак, воно ніколи не мало функції народного представництва. Участь у його роботі вважалось правом усього вільного населення чоловічої статі без спеціальної процедури їх обрання [2, с. 178].

Не менше важливим етапом українського парламентаризму є період існування Запорізької Січі та Держави Війська Запорозького, адже саме тоді було створено вищий орган влади на Запорізькій Січі – загальну військову раду, а також Генеральну Раду, яка мала традиційні функції парламентів XVII ст. [3, с. 602].

Крім того, революційними подіями в Європі протягом 1848–1849 рр. було призведено до значних парламентських та конституційних зрушень в Австрійській імперії засновано двопалатний представницький орган рейхстаг, у якому українське населення представляли майже 40 депутатів, а також 2 травня 1948 р. у Львові було засновано Головну Руську Раду, яка виконувала функції органу громадського самоврядування [1].

Варто зазначити, що надзвичайно вагомим етапом формування парламентаризму в Україні стала діяльність Української Центральної Ради (УЦР). Саме вона стала першим національним законодавчим та представницьким органом державної влади на території України протягом березня 1917 по квітень 1918 р [3, с. 627].

Кульмінацією періоду формування парламентаризму можемо назвати період незалежності України. Центральне місце в системі публічного управління в незалежній Україні посідає Верховна Рада України – вищий представницький та законодавчий орган управління [4].

Протягом періоду незалежності України було дев'ять скликань (1991 р. – 2019 р.). В результаті позачергових виборів, у 2019 році, була сформована Верховна Рада України IX скликання [4].

Новий парламент характеризується низкою рис, які робили його відмінним від попередніх: - відсутність депутатської

недоторканості; - молодий склад парламенту; - наявність у переважної більшості депутатів вищої освіти за різними спеціальностями; - наявність «монобільшості», сформованої фракцією «Слуга народу»; - значне оновлення депутатського корпусу – 80,4%; - більше представництво жінок - більше 20%; - зменшення кількості представників великих бізнес-структур, збільшення кількості представників громадських організацій, мистецтва, культури, засобів масової інформації тощо [4].

Отже, розвиток українського парламентизму пройшов низку етапів. Від часів Київської Русі до сьогодення відбуваються зміни та вдосконалення парламентизму, які мають наслідки на сьогоднішній день. Ми впевнено можемо назвати Україну країною з чітко окресленими ознаками парламентизму. Крім того, Верховна Рада України також має всі традиційні ознаки парламенту та відповідає вимогам європейської конституційної спадщини.

Література

1. Погорєлова З.О. Парламентаризм, народний суверенітет і законодавча влада: проблеми взаємозв'язків. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Т. 65. С. 31–37.
2. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні : підручник. Київ: Право, 2007. 280 с.
3. Історія Українського парламентаризму : підручник. Дніпро : Голос, 2010. 816 с.
4. Сулова І., Флурі Ф., Бадрак В. Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи: підручник. Женева – Київ : Мова-Сервіс, 2017. 56 с.

Соломія ЦЕБЕНКО
solomiya.b.tsebenko@lpnu.ua

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ: ЗМІНИ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА З ПОЧАТКОМ ВІЙНИ

В умовах війни система законодавства певної країни зазнає особливих змін, які не властиві їй в умовах мирного часу. Майже

увесь масив нормативно-правових актів спрямований на забезпечення посилення режиму дотримання правопорядку наскільки це можливо у такий неспокійний час та на ухвалення таких рішень, які якнайкраще сприятимуть посиленню заходів безпеки на території країни. Варто зазначити, що умови війни вимагають від представників органів влади, особливо від Верховної Ради України, приймати лише такі акти, які є справді актуальними, тобто не допускають відкладення. Відтепер в Україні усі нормативно-правові акти перейняли зовсім інше забарвлення, адже тепер саме вимоги воєнного часу диктують усі необхідні зміни до законодавства.

Проаналізувавши велику кількість Законів України варто згадати такі.

15 березня набув чинності Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким в Україні передбачено кримінальну відповідальність за вчинення низки діянь, що сприяють збройній агресії на території України [1].

Отож, відтепер Кримінальний Кодекс України доповнено статтею 111-1 під назвою «Колабораційна діяльність», що передбачає відповідальність за:

1) Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України; 2) Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; 3) Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України; 4) Передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням; 5) Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади; 6) Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором; 7) Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах [1].

21 березня 2022 року набув чинності Закон України від 15.03.2022 року №2121-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій», яким, зокрема, до осіб, які мають право на пенсії нарівні з військовослужбовцями строкової служби та членами їх сімей було приєднано «1) осіб з числа членів добровольчих формувань територіальних громад, 2) а також на членів сімей осіб, які входили до складу добровольчих формувань територіальних громад [2].

Також необхідно було законодавчо врегулювати питання про те, хто законних підставах належить до сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України; порядок надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України; підстави для надання особам даного статусу. Тому Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» був доповнений статтею 10-1 «Сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України» [3].

Україна запустила військову економіку та змінила податкову систему. Мета – допомогти українським підприємцям пережити війну та налагодити економічні ланцюжки. Верховна Рада України 15 березня 2022 року ухвалила Закон України №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який передбачає певні нововведення для бізнесу під час воєнного стану.

До таких нововведень можна віднести:

1) компанії з оборотом до 10 млрд грн мають право перейти на спрощену систему оподаткування, як на третій групі фізична особа-підприємець (далі – ФОП). Замість ПДВ (20%) та податку на прибуток (18%) вони сплачуватимуть 2% з обороту.

2) Закон також допоможе і малим підприємцям. Наприклад, ФОПи мають право не сплачувати ЄСВ за мобілізованих співробітників і навіть можуть не сплачувати єдиного податку, якщо не отримують доходи.

3) Підприємства, які перебувають у місцях, де відбувались активні бойові дії мають право не сплачувати екологічний податок на час воєнного часу та рік після нього.

4) До завершення воєнного стану податкова не штрафуватиме підприємців за порушення закону, щодо застосування реєстраторів розрахункових операцій. Наприклад, не буде штрафів за невидачу чеків чи непрацюючу касу. Виняток: порушення під час продажу підакцизної продукції, наприклад, пального [4].

Також Верховна Рада України врегулювала питання щодо врегулювання трудових відносин під час воєнного стану на всіх підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності. Відповідний Закон України був прийнятий 15 березня 2022 року. У цьому Законі прописано питання укладення трудового договору з метою оперативного залучення нових працівників. Роботодавці можуть укладати з новими працівниками строкові трудові договори на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника. Також врегульовано питання переведення та зміна істотних умов праці. Зокрема, на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди. Норми про 2-місячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються. Крім того, роботодавець має право розірвати трудовий договір з працівником у зв'язку з ліквідацією підприємства, викликану знищенням у результаті бойових дій усіх виробничих, організаційних потужностей або майна підприємства. Про таке звільнення працівник попереджається не пізніше ніж за 10 днів із виплатою вихідної допомоги в розмірі не менше середнього місячного заробітку. Також у Законі врегульовано питання надання відпусток, встановлення та облік часу роботи та часу відпочинку, залучення до роботи деяких категорій працівників, зокрема застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Крім того доповнено підстави зупинення дії трудового договору, а саме трудовий договір може зупинитися у зв'язку з військовою агресією проти України, що унеможлиблює виконання ним

роботи. Відшкодування заробітної плати, гарантійних і компенсаційних виплат працівникам на час зупинення дії трудового договору в повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію [5].

Ще один важливий закон був прийнятий Верховною Радою України 19 березня 2022 року. Цей Закон врегульовує питання про створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, яким було внесено зміни до Земельного кодексу України, до Законів України «Про землеустрій», «Про оренду землі», «про державний земельний кадастр» та «про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Цим законом передбачено, що районні військові адміністрації можуть передавати в оренду строком до одного року державні та комунальні земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення сільськогосподарського виробництва, щодо яких встановлюються жорсткі обмеження у використанні. Договори оренди в цій ситуації укладатимуться лише на 1 рік в е-формі без проведення торгів і їх не можна буде поновлювати або укладати на новий строк. Право оренди землі, переданої в оренду військовою адміністрацією, не підлягатиме державній реєстрації [6].

Отже, система законодавства України поповнюється все новими нормативно-правовими актами, які так чи інакше впливають на життя українців, адже головною метою органів державної влади на даний момент є прийняття необхідних допоміжних для народу актів, які зможуть полегшити розуміння проходження та перебігу певних процесів під час війни, а також такі акти повинні забезпечувати підвищений рівень безпеки та правопорядку для громадян.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання

визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).

3. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 21.03.2022 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 45, ст.425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 45, ст.425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 02.04.2022).
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 19.03.2022 р. № 7178. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220863.html> (дата звернення: 02.04.2022).

Вікторія ЧОРНОПИСЬКА

Vika_Ch07@ukr.net

ПАРЛАМЕНТАРНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Парламентарна незалежність як вимога сучасного парламентаризму є чи не однією з найскладніших, позаяк передбачає декілька аспектів: це незалежність від інших гілок влади відповідно до теорії розподілу влади, та водночас гарантії діяльності парламентарів.

Стосовно першого аспекту, то незалежність походить від принципу розподілу влади, що є засадою конституційної

держави. У своїй суті принцип розподілу влади означає наявність механізму стримувань і противаги, що забезпечує ефективне функціонування влади трьома гілками влади. Однак значна частина науковців (Ю. Барабаш, В. Гошовська, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун) концепцію парламентаризму пов'язує із верховенством парламенту, що випливає з їхнього розуміння сутності парламентаризму загалом.

Ці позиції є характерними для держав з насамперед парламентською формою правління та стійкою конституційною традицією конституціоналізму, наприклад, Великої Британії. У свій час англійський вчений-правник А. Дайсі також відзначав положення парламенту як особливе в системі державного устрою [1].

Підтримуємо позицію О.М. Бандурка, В.А. Греченко, що верховенство не означає і не повинно означати повновладдя законодавчих органів, оскільки є сутнісні та політико-юридичні обмеження цієї влади [2]. М. Росенко також наголошує, що «парламент – це перший серед рівних державних інститутів» [3]. Питання межі незалежності парламенту є особливо актуальним сьогодні, коли парламентаризм набуває рис так званої системи кабінету або міністеріалізму.

Про верховенство парламенту можна вести мову лише з позиції основної ролі в системі органів державної влади у законодавчій сфері та винятковій компетенції – втілювати волю народу шляхом прийняття законів. Конституція України визначає єдиний законодавчий орган – Верховну Раду України. Водночас змішана форма державного правління ускладнює взаємини між парламентом, урядом та президентом. Тому, характеризуючи незалежність парламенту як вимогу побудови парламентаризму, варто наголосити також й про взаємодію інституцій трьох гілок влади, а головне – парламенту та уряду. Саме така взаємодія визначає якість парламентаризму.

Другий аспект пов'язаний із певним конституційно-правовим статусом представників – парламентарів. Конституційно-правовий статус парламентаря включає низку елементів, серед яких права й обов'язки, гарантії діяльності та підстави припинення повноважень тощо. Зміст правового статусу депутата законодавчого органу державної влади найбільш яскраво

проявляється у принципах, основних ідеях, керівних началах організації та діяльності депутатів парламенту.

Розглянемо принципи конституційно-правового статусу депутата на прикладі України. Окрім загальних (народовладдя та гласність, законності тощо), правовий статус народного депутата України передбачає спеціальні принципи, серед яких рівноправність депутатів; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності (ч. 2 ст. 78 Конституції України); виконання народним депутатом України своїх повноважень на постійній основі (ч. 1 ст. 78 Конституції України); депутатська недоторканість (ст. 80 Конституції України); вільний депутатський мандат [4].

Зупинимось на принципах статусу парламентарів, які забезпечують його незалежність, зокрема: депутатська недоторканість, вільний мандат. Питання депутатської недоторканості є чи не одним із найпопулярніших в Україні. В суспільстві точаться жваві дискусії щодо обсягу депутатської недоторканості, хоча наука в цьому аспекті давно вже дала відповідь.

У правничій науці визначається, що депутатська недоторканність як основна гарантія недоторканності повноважень народного депутата України об'єднує індемнітет (невідповідальність) та імунітет парламентаріїв. Чинна Конституція України (редакція станом на 1.10.2019 року – авт.) у статті 80 закріплює депутатський імунітет та індемнітет. Однак 3 вересня 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України» (№ 27-IX), який набув чинності з 1 січня 2020 року. Вказаним актом обсяг депутатської недоторканості було обмежено.

Депутатська недоторканість є особливим елементом захисту парламентаря, на що неодноразово звертали увагу експерти Венеційської комісії, підкреслюючи, що депутатська недоторканість є частиною європейської конституційної традиції (п.7 Звіту) [5].

Так, у Висновку щодо недоторканності народних депутатів України на Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та

суддів)» вказується про застереження з приводу скасування депутатського імунітету. Комісія підкреслює, що «у країнах, в яких все ще не укріпилося верховенство права, може існувати справжня причина побоюватися того, що уряд намагатиметься неправдиво звинувачувати політичних опонентів та що суди піддаватимуться політичному тиску» (п. 15 Висновку). З огляду на це, скасування імунітету повинно супроводжуватись наявністю інших механізмів захисту парламентарів. Таку ж позицію Комісія висловлює й в іншому Висновку щодо України, зазначаючи «щоб запобігти можливості політично мотивованих звинувачень або арештів, можна передбачити інші процесуальні гарантії» (п. 19 Висновку) [6].

Натомість в Україні скасування депутатської недоторканності мало фрагментарний характер, оскільки відповідні зміни процесуального характеру щодо механізму притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності не прийнято парламентом. Так, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України й надалі містить норми-гарантії депутатської недоторканності [5].

Другий елемент вимоги незалежності парламентаря – вільний мандат. Традиційно вчені-конституціоналісти, характеризуючи питання мандату, виокремлюють його різний зміст. До прикладу, Г. Задорожня розглядає мандат як документ, який засвідчує легітимність повноважень, В. Кравченко – розглядає крізь значення публічної функції, О. Радченко щодо депутатського мандату виділяє саме його представницьку функцію. Тому, доцільно звернутись стосовно цього питання до правових позицій Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України неодноразово підкреслював особливу правову природу депутатського мандату. До прикладу, у справі про сумісництво посад народного депутата України і міського голови, Судом визначається, що мандатом володіють лише виборні органи і це зумовлено представницьким характером цих органів; у справі про депутатську недоторканність Суд робить висновок, що народний депутат України отримує депутатський мандат внаслідок волевиявлення виборців [3].

Взагалі прийнято вирізняти два типи мандату: вільний та імперативний. Елементами мандату, які характеризують його тип,

є підстави припинення повноважень парламентаря. Наявність інституту відкликання представника свідчить про його імперативний характер, однак Європейська комісія «За демократію через право» у своїй практиці визначає, що саме вільний депутатський мандат є демократичною засадою з точки зору теорії та практики парламентаризму в державі. В науковій літературі вільний мандат народного представника розглядається як ключовий принцип парламентаризму. Так, через існування вільного мандата депутат здійснює представництво всього українського народу та не залежить від конкретних виборців чи однопартійців.

Щодо України, то Основним Законом держави передбачено норму – дострокове припинення повноважень члена парламенту в разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії, до складу депутатської фракції цієї політичної партії або виходу народного депутата із складу такої фракції, внесену Законом України «Про внесення змін до Конституції України» №2222-15 від 8 грудня 2004 року. Європейська комісія «За демократію через право» гостро розкритикувала цю норму ще у 2003 році, вважаючи це втручанням в незалежність депутата [6]. Венеційська комісія зазначила, що таке положення не сприяє розвитку демократії, а з метою досягнення партійної дисципліни повинні бути використані інші механізми впливу на народного представника.

Висновуючи зауважимо, що в основі сучасного парламентаризму лежить концепція обмеженого правління, яка повинна відповідати певним вимогам європейської конституційної спадщини, а саме: 1) легітимність законодавчого органу; 2) парламентарна незалежність; 3) баланс політичних сил в парламенті та наявність опозиції; 4) підзвітне правління. Разом із тим зрозумілим є те, що низка питань теоретичного і практичного характеру недостатньо вивчені та вимагають зусиль не тільки теоретико-правового, але й законодавчого характеру.

Література

1. Дайси А.В. Основы государственного права Англии. (Introduction to the study of the law of the constitution):

- введение в изучение английской конституции. URL: <https://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/6329>
2. Бандурка О. М., Греченко В. А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 304 с.
 3. Росенко М. І. Щодо питань становлення парламентаризму. Демократичне врядування. Науковий вісник ЛПІДУ НАДУ. URL: [http // lviv academi.com/visnik3/index.html](http://lviv.academi.com/visnik3/index.html)
 4. Конституція України від 28.06.1996 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
 5. Report on the scope and lifting of parliamentary immunities adopted by the Venice Commission at its 98th plenary session (Venice, 21-22 March 2014) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)011-e)
 6. CDL-AD(2015) 013-e Opinion on draft constitutional amendments on the immunity of Members of Parliament and judges of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 103rd plenary session (Venice, 19-20 June 2015) / Venice Commission. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2015\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)013-e)↑

ЧАСТИНА II.

Асоційовані питання

Ірина АНДРУСЯК

iryna.p.andrusiak@lpnu.ua

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВА В СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Щорічно з 25 листопада до 10 грудня проводиться Всеукраїнська кампанія «16 днів проти насильства» з метою привернення уваги до проблем подолання насильства в сім'ях, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми та захисту прав жінок [1].

Проблема сімейного насильства вже давно вийшла за рамки окремих держав. На сьогодні міжнародне співтовариство визнало проблему домашнього насильства однією з найпоширеніших форм посягання на права та свободи людини і громадянина. Шляхом впровадження різних програм та прийняттям міжнародних договорів, світова громадськість намагається мінімізувати негативний вплив насильства на суспільство.

Після усвідомлення державами наявності проблеми щодо насильства в сім'ї, було визначено наступний план дій, які стало необхідним втілити в життя для її подолання - держави повинні визнати, що дана проблема не приватного характеру, а стосується в загальному всього суспільства; постала необхідність прийняття нового, спеціалізованого або реорганізації старого законодавства, яке б регулювало дану проблему.

Причинами формування сімейного насильства можна назвати нерівність статей та прояви різних видів гендерної

дискримінації, іншими словами, безпідставне надання певних преференцій чи притиснення прав уразливішого. В світі довгий час проблема домашнього насильства не була визнана правопорушенням, а розглядалась як належна форма поведінки. Якщо проаналізувати нормативно-правові джерела різного періоду та країн, можна прослідкувати взаємозв'язок між насильством в сім'ї та своєрідними національними традиціями, релігією й культурою певного регіону. Держави зі своєї сторони санкціонували будь-які прояви такого насильства чи взагалі не втручалась в вже устояні для певної території звичаї й традиції [2, с. 10].

В світі утворились міжнародні стандарти, які стосуються умов попередження й протидії насильства в сімейних відносинах. Такими стандартами є міжнародно-правова документація, що сформувалась в ключових організаціях світу.

Щороку від насильства в Україні страждає понад 150 тисяч жінок. За даними Нацсоцслужби, лише за I півріччя 2021 року від жінок надійшло 86 955 звернень з приводу домашнього насильства (для порівняння: 14 564 звернення надійшло від чоловіків та 1778 – від дітей) [3].

Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем», у рамках дослідження впливу війни на рівень домашнього насильства в Україні, підготувала Звіт "Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)", в якому зазначено, що у першому півріччі 2022 року порівняно з першим півріччям 2021 року зменшилася кількість звернень (повідомлень) в правоохоронні органи щодо вчинення домашнього насильства. Така тенденція свідчить про те, що введений воєнний стан в державі вплинув на доступ постраждалих до системи правосуддя та загалом відобразився на динаміці звернень в правоохоронні органи. У Звіті акцентується на факторах, які могли призвести до зазначеної ситуації, серед них такі: тимчасова окупація окремих територій України, активні бойові дії, вимушене переміщення людей тощо. До прикладу, ті постраждалі, які опинилися на тимчасово окупованій території України, не можуть повідомити про ті чи інші випадки кримінальних правопорушень через те, що перебувають на територіях, на яких тимчасово не функціонують органи

державної влади України. Крім того, значна частина людей, яка мешкала поблизу активних бойових дій, могла виїхати за межі України, що також вплинуло на динаміку звернень в правоохоронні органи в окремих регіонах [4, с. 7-8].

Жодна країна світу не може стверджувати, що її законодавство повністю захищає жінку від будь-яких проявів насильства, а в окремих країнах це загалом не вважається злочином.

Особливу увагу, при розгляді міжнародного досвіду з протидії насильства в сім'ї, варто приділити країнам англосаксонської права. Саме в цих державах течії за становлення жіночих прав є найбільш активними та стали поштовхом до запровадження нового та реформування старого законодавства щодо протидії домашнього насильства в цілому світі.

Лише з кінця ХХ століття Сполучені Штати Америки розглянули сімейне насильство як глобальну проблему та почали вживати заходи протидії на законодавчому рівні. Активно зросла кількість притулків для осіб постраждалих від насильства в сім'ї, з ініціативи жіночих організацій було започатковано програми психологічної консультації чоловіків-кривдників.

США має достатньо широке коло інституцій, які повинні реагувати на акт домашнього насильства та оперативно допомагати постраждалим особам. До цього залучені як структурні підрозділи державної влади, так і громадські організації. На загальнодержавному рівні існує близько п'яти служб швидкого реагування, так званих «гарячих ліній»: основна лінія в справах насильства в сім'ї та спеціалізована, пов'язана з сексуальним насильством, захистом постраждалих від злочинів; проти насильства в період побутового спілкування.

Система органів США на федеральному рівні, які займаються справами протидії домашньому насильству багатогалузева, сюди входять: підрозділи міністерств навчання, оборони, охорони здоров'я, бюро у справах жінок тощо. Вагомим в запобіганні прояву даного виду насильства є проінформованість населення стосовно цієї проблеми, постійна робота як з простими громадянами, так і з спеціалізованими органами.

В Австрії поліція наділена повноваженнями виносити заборонний припис, відповідно до якого небезпечна для оточення особа вилучається з території проживання, незалежно від майнових прав, із заборonoю повернення. В разі, якщо постраждалому ще не виповнилося 14 років, особі, яка вчинила насильство заборонено підходити до закладу навчання чи місця знаходження жертви. Такий заборонний припис виноситься терміном на два тижні. В разі звернення потерпілої особи в цей період до суду, то заборону на наближення можуть збільшити до місяця часу. В випадку недотримання кривдником зазначених вимог, його буде притягнуто до адміністративної відповідальності, а якщо буде повторно вчинено акт насильства над жертвою – до кримінальної.

Поліція, разом з реакцією на дії кривдника, повідомляє спеціалізований центр, який захищає жертв сімейного насильства. Такі центри розташовані по всій країні, фінансуються з бюджету та мають розгалужену систему відділень. Їхнім завданням є налагодження спілкування з постраждалою особою та забезпечення надання їй компетентної допомоги. В разі необхідності жертва може в індивідуальному порядку звернутись за необхідною їй допомогою до цього центру.

В Польщі, Чехії та Словаччині вчинення насильства стосовно родичів карається суворіше ніж, якщо б воно було заподіяне сторонній особі. В кожній з цих країн було прийнято окремий законодавчий акт, який стосується домашнього насильства. Так, в Польщі такий закон був створений в 2010 році та відповідно до нього, в кожній адміністративно-територіальній одиниці створювались та починали працювати міждисциплінарні групи, які складались з представників органів соціального захисту населення, муніципальної комісії та представників громадських організацій. Цим законом передбачується введення нового запобіжного заходу, який стосується вилучення кривдника з місця спільного проживання з жертвою, за умови наявності причин вважати, що ця особа може знову заподіяти шкоду [5].

Ще одним нововведенням в польському законодавстві є запровадження процедури так званих «блакитних карток». Відповідно до цієї процедури, поліцейський, який виявив протиправні дії з ознаками домашнього насильства починає

процедуру «Блакитна картка», через заповнення спеціального формуляру, де зазначаються обставини справи. Працівник поліції зобов'язаний повідомити потерпілу особу щодо майбутніх можливих дій та надати їй відповідну інформацію для осіб, які зазнали сімейне насильство. Дана процедура закінчується тільки в тому випадку, якщо насильство в сім'ї більше не вчиняється [5, с. 384-391].

В деяких країнах на сході Європи створено систему заходів, які направлені на запобігання насильства в сім'ї, а саме: фундаментальна робота з кривдниками, безпосередня допомога постраждалим особам, освітня робота з працівниками, які контактують з жертвами, а також активне розповсюдження інформації про стан домашнього насильства з ціллю його попередження та зміни відношення громадян до цієї проблеми.

В світовій практиці щодо запобігання та протидії домашньому насильству все ширше застосовується принцип вилучення кривдника з місця перебування постраждалої особи та заборону на визначений законом період наближатись до жертви.

Протидія домашньому насильству повинна визначатись як надзвичайно важлива справа громадського значення. Для її подолання потрібно, на практиці, не лише надавати ширші повноваження органам державної влади, а й активно залучати громадськість до її вирішення, адже велика кількість постраждалих не звертається до компетентних органів за допомогою боячись суспільного осуду.

Література

1. Всеукраїнська кампанія «16 днів проти насильства». *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vseukrayinska-kampaniya-16-dniv-proti-nasilstva>
2. Волощук А.М., Ярмакі Х.П., Ковальова О.В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса: ОДУВС, 2013. 218 с.
3. Типова програма для постраждалих осіб. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20575.html>

4. Звіт “Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни: I півріччя 2022 року”. *ЮРФЕМ*. URL: <https://cutt.ly/G1o0v17>
5. Ustawa o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw weszła w życie dnia 1 sierpnia 2010 r. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina>

Софія БАЙСТРУК

Sofia.Baistruk.PVz.2022@lpnu.ua

ПРИЧИНИ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ряд дослідників цікавилися і продовжують цікавитися жіночою злочинністю. Враховуючи особливий статус жінки в системі суспільних відносин, важливість її соціальних ролей і функцій у суспільстві, вкрай несприятливу поведінку, стурбованість феноменом жіночої злочинності зрозумілий. Але незважаючи на це, проблема жіночої злочинності в кримінології не вважається першочерговою. Останніми роками спостерігається очевидна криміналізація населення України. З кожним наступним роком рівень жіночої злочинності зростає, що невітшно. Участь жінок у злочинній діяльності та поширеність жіночої злочинності мають більш значний вплив на соціальний і моральний статус, ніж поширення чоловічої злочинності. Можна погодитися, що рівень жіночої злочинності є показником здоров'я суспільного життя [4].

Жіноча злочинність є складовою частиною всієї злочинності і підкорюється її загальним принципам. Через те, що у співвідношенні до чоловічої злочинності, жіноча є не таким масовим явищем, а дослідженню приділяється доволі мало уваги, але це є неправильним, оскільки і жіноча злочинність, і чоловіча є повноцінними видами злочинності за суб'єктним критерієм і мають однакову актуальність та цінність дослідження з урахуванням їх особливостей та відмінностей. Тому дослідження даної проблеми є актуальним та потребує уваги з боку суспільства [5].

Існує кілька версій, чому жінки йдуть на злочини. Одна з них припускає, що злочинниці перебувають під впливом біологічних явищ. Природно поставити питання про біологічні відмінності з

чоловіками. Представники соціологічної школи кримінології пояснюють, що жінки менш кримінально представлені, замкнені в колі сімейних обов'язків через свою фізичну слабкість і відчуженість від суспільного життя. Загалом фізичні можливості жінок вчиняти насильницькі злочини тощо є більш обмеженими, ніж чоловіки. Деякі вчені пояснюють жіночу агресивність геномними аномаліями. Отже, за нормальних обставин жіночі статеві хромосоми мають бути типу «XX», а чоловічі - типу «XY». Вчені вважають, що причиною жіночої агресії є наявність у деяких жінок хромосомних наборів типу «XXY», тобто наявність «зайвих» чоловічих хромосом. Автори ендокринних біологічних теорій знаходять витoki агресивності в аномаліях функціонування залоз внутрішньої секреції і виробленні ними підвищеної кількості речовин, що викликають нервозність і агресивність, таких як тестостерон.

Однак прямої кореляції між кількістю судимостей і біологічними задатками жінок не виявлено. Цілком ймовірно, що останні впливають на жіночу злочинність непрямым чином: особливості фізіології жінок обумовлюють їх роль у суспільстві та обумовлюють вплив на поведінку жінки, в тому числі злочинниці [2].

Жіночі злочини - це сукупність злочинів, вчинених жінками, хоча Кримінальним кодексом України визначено лише один злочин (ст. 117), спеціальним суб'єктом якого є лише жінки (вбивство матір'ю новонародженого). Жіноча злочинність є складовою частиною всієї злочинності, підпорядковується її загальним закономірностям і змінюється. Виокремлення та вивчення жіночої злочинності в традиційній кримінології відбувається тому, що вона має певні характеристики. Останнє пов'язане з біологічними і значною мірою соціальними чинниками, які визначають місце жінки в суспільстві, впливають на формування її свідомості, обмежують коло її зовнішніх контактів і життєдіяльності, тип реагування на злочинні прояви.

Порівняно з чоловічою злочинність жінок має більш стабільні кількісні та якісні показники, певну структурну єдність, меншу агресивність, жорстокість і деструктивність. Звичайно, історично змінювалися соціальні умови, змінювалася гострота

реагування держави на неприйнятні форми поведінки, а, відповідно, і кримінологічний профіль жіночої злочинності.

Жіночі злочини мають певні особливості, особливо в тому, що більшість їхніх структур є злочинами, пов'язаними з особистим інтересом, такими як крадіжка чужого майна, обман покупців і клієнтів, розкрадання, розтрата або неправомірне використання власності, офіційне становище. Переважна більшість цих злочинів безпосередньо пов'язана з роботами, які виконують жінки (промисловість, торгівля, громадське харчування, логістика, маркетинг, освіта, охорона здоров'я, культура, соціальне забезпечення, сільське господарство, підприємництво тощо).

Насильницькі злочини не є характерними для жіночої злочинності і найчастіше вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Але останніми роками виявляється негативна тенденція до різкого зростання кількості жінок, які притягаються до кримінальної відповідальності за тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, корисливо-насильницькі злочини (грабіж, розбій), за злочини, пов'язані з наркотиками. І хоча питома вага цих злочинів у структурі жіночої злочинності поки що невелика, але за певних умов вона може збільшуватися [1, 3].

В умовах соціально-економічних негараздів, які значною мірою впливають на соціально-психологічний стан сімейно-побутових відносин і виникнення сімейного неблагополуччя, зростають тяжкі насильницькі злочини в сім'ї. Мотивами вбивств і тяжких тілесних ушкоджень стають прагнення вирішити проблемні ситуації, конфлікти, помста, ревності, корисливість, страх тощо.

Жертвами сімейно-побутових злочинів стають подружжя, діти, сусіди, співмешканці, родичі, друзі та знайомі. За деякими спостереженнями, в організації вбивств родичів на замовлення, як це не дивно, «пріоритет» належить жінкам [6].

Отже, проблеми попередження жіночої злочинності повинні вирішуватися в рамках боротьби з злочинністю в цілому. Однією з найважливіших умов досягнення успіху в даній сфері є якісно інше становище суспільства. Тобто жінка повинна відчувати принципово інший життєвий статус - перш за все, матері і дружини. Також держава повинна забезпечити фінансову та

матеріальну допомогу і соціальну підтримку, надати можливість жінці заробляти та отримувати більш високу кваліфікацію.

Література

1. Віцина С.Є., Уткіна В.А. Кримінологія. Навчальний посібник. 1999. 245 с.
2. Гаргат-Українчук О.М. Причини та умови жіночої злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (4). 2014. С. 173-182.
3. Джужа О.М., Кондратьєв Я.О., Кулик О.Г., Михайленко П.П. Кримінологія: Підр. для студ. вищ. навч. закладів / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер. 2002.
4. Кудрявцева В.Н., Емінова В.Е. Кримінологія: підруч. 1999. 397 с.
5. Малишева О.М. Деякі кримінологічні аспекти злочинності жінок та запобігання їй. *Юридично-науковий електронний журнал*. № 6. 2018. С. 295-298.
6. Основи запобігання злочинності URL: <https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/16599/1027746/index.html>

Богдан ВИШНЕВСЬКИЙ
Bohdan.Vyshnevskiy@lnu.edu.ua

СИСТЕМА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ГАЛИЧИНІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII – початок XIX століття)

Незважаючи на те, що приєднання Галичини до держави Габсбургів відбулось ще у 1772 р., австрійський уряд не поспішав одразу проводити реформу місцевого самоврядування, а розпочав свою діяльність із проведення освітньої, селянської, судової, військової реформ, а також із створення у 1774 р. Галицької надвірної канцелярії, яка через 8 років перетворилась в об'єднану Надвірну палату (дорадчий орган при губернаторові). Незважаючи на те, що існуючі на той час органи місцевого самоврядування Галичини, створені ще у складі Речі Посполитої відповідно до Литовського статуту 1556 р. та Віденського привілею 1565 року, вже давно віджили своє і були вкрай

неефективними у складі нової держави, руки короля Йосифа II до змін місцевого самоврядування дійшли аж у 1783 р.

Заміна старих органів місцевого самоврядування розпочалась зі створення дворівневої системи управління містом. Відповідно до Ординації короля Йосифа II 1783 р. колишні міські ради перетворювались на виділи, а також додатково створювались нові органи – міські магістрати. Міські виділи обирались міщанами. Залежно від економічної потужності міста та кількості його мешканців, у міських виділах було від одного до кількох десятків членів. Натомість, магістрати, які складались із одного-двох десятків міських радників на чолі з бургомістром (президентом) та віце-бургомістром, обирались міськими виділами [1, с. 129]. Таким чином, фактична влада у місті здійснювалась магістратом, а виділ мав лише контрольні функції щодо нього.

Кожен магістрат мав свою внутрішню структуру і складався з трьох сенатів: кримінальний, цивільний та політичний. Кожен з сенатів мав свою виключну компетенцію відповідно до назв: кримінальний – кримінальне судочинство; цивільний – цивільне судочинство; політичний – питання місцевого управління. У кожному сенаті було по кілька радників: у політичному сенаті – чотири радники, а в кримінальному та цивільному – по двадцять. Крім того, до штату кожного з сенатів входили 20 канцеляристів, 4 секретарі та 6 протоколістів. У кримінальному та цивільному сенатах додатково було ще 20 осіб допоміжного персоналу: вартів, наглядачі в'язниць, кати та помічників суддів [2, с. 159]. Усі члени магістрату отримували платню з державного бюджету. Наприклад, бургомістру за виконання його функцій виплачувалось 2000 злотих, його заступнику – 1400, а кожному з радників – 800. Заробітна плата допоміжного персоналу була мізерною від 100 до 200 злотих на рік.

Ще один важливим моментом є згадка про те, що зазначена вище дворівнева система виділів та магістратів існувала лише у так званих *Konigliche Stadte* (королівських містах) [3, с. 201]. Загалом, королівським містам постійно надавалися нові привілеї. Так, 1788 р. Йосиф II надав місту Самбір статус вільного королівського, призначив для використання кращі землі, затвердив суд вищої категорії, видав дозвіл на вирубку лісу для міських потреб та міщан. Міській владі була передана відповідальність за всі

опоряджувальні роботи в місті (шарварок, ремонт шляхів, будівництво і ремонт мостів та ін.), а також контроль за діяльністю підприємств, що знаходилися на території міста [4, с. 73].

Натомість, у малих містах магістрати не створювались. Такі міста напряму підпорядковувались панам (власникам цих міст).

Завершуючи аналіз Ординації 1783 р., варто зазначити, що цей документ, з одного боку, врегулював питання місцевого самоврядування і замінив застарілу систему, яка існувала ще з часів Речі Посполитої, але й з іншого боку, зруйнував будь-які надії міського населення на децентралізацію влади. Як результат Ординації, нові органи місцевого самоврядування запрацювали у 55 населених пунктах Галичини, проте усюди мали різну компетенцію та порядок формування, що підтверджує неготовність та недосконалість системи місцевого самоврядування.

Реформаторська рука Йосифа II торкнулась і Львова, який ще у 1356 р. отримало магдебурзьке право від короля Польщі Казимира III, що давало міському врядуванню широку автономію, а самому місту – судовий імунітет від судів королівських урядників. На час входження Галичини у 1772 р. до складу Австрійської монархії, у місті Львові діяли ради і лави. Рада вважалась адміністративним органом (здійснювала поліцейський нагляд, розподіляла землі, вирішувала суперечки). Крім того, існувала посада війта, який здійснював судову владу.

Система управління містом, відпрацьована століттями, зазнала змін лише у 1786 році, коли австрійський цісар видав спеціальний патент від 31 серпня 1786 р., який поширив дію Ординації 1783 р. на місто Львів. Як наслідок, магдебурзьке право у Львові було ліквідовано майже повністю. На його зміну прийшла описати вище дворівнева система магістратів та виділів. Від колишнього магдебурзького права для міста Львова залишився лише обмежений судовий імунітет.

Остаточне закріплення статусу міста Львові у складі Австрійської монархії відбулось 6 листопада 1789 р., після того, як Йосиф II видав патент про те, що надає місту Львова певні права, переваги та вольності. У тексті патенту зазначалось, що: «ми вирішили, у відповідь на всепіддане подання, зроблене нашою об'єднаною богемсько-австрійською Надвірною канцелярією, Надвірною палатою (парламентом) і депутацією

міністерського банку, надати згаданому королівському столичному місту Львову новий привілей, яким милостиво дарувати такі права, переваги і вільності» [5, с. 5].

Важливе значення патент 1789 р. мав для регламентації процедури виборів магістрату. Вибори вищих посадових осіб магістрату міста Львова (бургомістра, віцебургомістра та радників) здійснювались спеціальним комітетом, що складався з осіб, які добре знали виборче право. Цей комітет формувався королівським Окружним управлінням шляхом жеребкування. Самі ж вибори до магістрату міста Львова проходили у вигляді письмового поіменного голосування членів комітету. Допоміжний персонал магістрату обирався вже безпосередньо самим магістратом. У 1808 р. виборність міських магістратів скасували. Членів цивільного і кримінального сенатів став призначати апеляційний суд, а політичного – земельна (крайова) влада. Тобто останні суттєві елементи міського самоврядування були ліквідовані.

На сам кінець необхідно опуститись на найнижчу ланку місцевого самоврядування – рівень села – якої на той час практично не існувало. Тогочасні феодальні порядки аж ніяк не сприяли розвитку автономії жителів українського села. Влада у селах була спадковою і передавалась від поміщика до поміщика. Поміщик самостійно призначав вйта, обираючи його з трьох кандидатів, яких пропонували селяни. Незважаючи на таку нібито демократичну процедуру, вйт мав зовсім незначну компетенцію і виконував суто представницькі повноваження. Привілеєм вйта було звільнення від панщини на 1 день в місяць. Крім того, сільська громада обирала від 3 до 15 присяжних, які виконували функцію помічників вйта.

Оскільки феодальний лад прямо протилежно суперечив розвитку місцевого самоврядування на селі, цісар Йосиф II у 1782 р. вирішив скасувати особисту залежність селян. Таке рішення стало революційним, оскільки звичайний галицький селянин отримав право вільно обирати собі професію, навчатись ремеслу, одружувати, скаржитись на поміщика до суду тощо. Історик Ф.І. Стеблій у своїй праці зазначив, що, оцінюючи дану реформу «можна вести мову про запровадження нової моделі аграрних правовідносин на селі, де відносини між поміщиком та

селянином розглядались як добровільні цивільно-правові зв'язки, які трансформувались у підданські взаємини – «розумне спадкове підданство» [6, с. 59]. Будучи задоволеним такою формою підданства та підготувавши ґрунт для подальшої реформи місцевого самоврядування на селі, Йосиф II видає патент 1784 р.

На превеликий жаль, даний патент в основі місцевого самоврядування на селі залишав стару систему, за якою вся влада належала поміщикам. Новизною ж стало введення посади мандатора, який перебував на утриманні поміщика, а обирався окружним старостою. Критично оцінюючи дану посаду, хотів би зазначити, що мандатор по суті був представником влади на місці, оскільки виконував функцію державного чиновника [7, с. 11].

Як можна помітити з перелічених вище повноважень мандаторів, вони мали необмежену владу на селі, що нерідко проводило до свавілля та лише погіршувало становище українського селянина.

З іншого боку, реформи мали позитивний вплив на українське село, яке хоч і мало «фіктивне» право місцевого самоврядування, проте все ж частково позбавилось тотального контролю з боку феодалів і перейшло на більш демократичний рівень відносин. Врешті-решт, реформи Йосифа II визначили долю місцевого самоврядування Галичини на півстоліття вперед, аж до революційних подій 1848 р.

Підсумовуючи розвиток місцевого самоврядування на Галичині у період з 1772 по 1804 рр., варто зазначити, що проведені цісарем Йосифом II реформи місцевого самоврядування як на рівні села, так і міста, лише посилювали процес централізації влади. Також не можна оминути увагою той факт, що вищезгадані реформи поширили усі традиції австрійського абсолютизму на приєднані території.

Література

1. Едер П. Реформи Йосифа II в Австрійській імперії та їхнє поширення у Галичині (1780-1790 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 127-135.

2. Панич Н. Анексія Галичини Австрією та поширення австрійського права на її території. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2006. Вип. 43. С. 73-77.
3. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням. *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе*. К., 1994. Т. 1. С. 413-450.
4. Чехович В. Право на західноукраїнських землях XVIII - XIX ст. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. К.: Довіра, 1996. С 224-226.
5. Центральний державний історичний архів України, Львів: Ф. 52, Оп. 1, Спр. 134. Арк. 1-6; Оп. 2 Спр. 614. Арк. 245-257; Оп. 2. Спр. 646б. Арк. 16-23.
6. Стеблій Ф.І. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 189 с.
7. Возняк М. Як пробудилося українське народнє життя в Галичині за Австрії. Львів: З друк. вид. спілки «Діло», 1924. 178 с.

Юлія ВОРОНЕЦЬКА
juliavoronetska@gmail.com

ДУХОВНІСТЬ І ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ТЕОРІЯ АРТУРА АРМСТРОНГА

Важливість діяльності народних обранців та їх християнського мислення, а також необхідність усвідомлювати відповідальність не лише перед народом, а ще й перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями, узаконюють слова преамбули Конституції як Основного Закону України: «Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського

та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію - Основний Закон України» [1].

Філософія для кожного, хто навіть спеціально не вивчає її, є чимось знайомим, хоч і не цілком осмисленим. ХХІ століття – час за своєю сутністю прагматичний. Наука надзвичайно розширила спектр людських можливостей, дозволила людству вирішити багато проблем.

Початок філософії сягає давніх часів до нашої ери та розпочинає античну філософію, за часів таких відомих постатей як Фалес, Геракліт, Сократ, Аристотель, Платон та багато інших.

Антична культура у формі філософії - це «мудрість світу цього», вище котрої ставиться юродство, яке і є справжньою мудрістю.

Проте з часом серед християн з'явилися освічені люди, і негативне ставлення до античної філософії змінилося. Філософія визнавалась, але як відносний підхід до істини, повністю вираженої лише в Божественному одкровенні. На цій основі почала складатися християнська теологія, яка виникла як синтез іудейсько-християнської міфології й греко-римської ідеалістичної філософії.

Досить цікавою та цінною є робота відомого англійського історика Артура Хіларі Армстронга під назвою «Витоки християнського богослов'я. Введення в античну філософію» основою якої є лекції, прочитані ним у філософському колі Newman Association в 1943 році. В своїй роботі автор пропонує розглядати античну думку крізь призму філософії середньовіччя і досить ретельно аналізує такі поняття як «Бог» практично в усіх напрямках. Як не дивно, але автор вбачає витoki християнської думки саме в язичницькій філософії, а на самперед, у вченні Сократа про душу як розумної особистості, теорії Ідей і теології Платона, метафізиці Аристотеля, разом із тим у вчення Геракліта.

На початку своєї роботи Артур Армстронг вважає за потрібне притримуватись традицій і розпочинати історію античної або елініської філософії з людини яка вважається

першим із філософів це Фалес з Мілета, оскільки вважає, що будь-хто з тих, хто бажає написати навіть короткий опис з історії цього періоду, одразу ж зустрічається з певною кількістю складнощів. А закінчується книга на нашу думку, величною постаттю християнського мислителя Блаженного Августина.

Це і не є випадковістю, бо Армстронг убачав своїм завданням з'ясувати досить складний перехід від філософії язичництва до християнського богослов'я.

Філософія в тому сенсі, в котрому це слово взагалі розумілось в стародавньому світі, може бути визначено як вважали античні філософи (з деякими винятками), може втілитись у досягненні шуканої істини і правдивому її знанні. Філософія, безсумнівно, повинна бути або пошуком досяжної істини, або ж урочистою грою слів на вигоду тим, кому платять за цю гру в наших університетах, при цьому, однак, безкорисною для інших [2, с. 8].

Згідно з твердженням Августина, світ був створений не в часі, а разом з часом. Він також відповідає на питання «що робив Бог, перед тим як створити світ?» все просто, вказуючи на те, що не було ніякого «раніше». Життя Бога – вічне. В ньому немає ніякого виміру, переходу, незавершеності. Отже, не може бути ніякого часу, оскільки час знаходиться засобом, яким наш розум вимірює зміни та рух. Августин повністю йде від древньої теорії греків про циклічність часу, мірі безкінечного кругового руху безкінечного всесвіту. Для нього час це міра єдиного, незворотного, неповторного, прямолінійного руху історії, це вимірювання історії людською свідомістю. Ця теорія – перша філософська теорія часу, натхненна християнським Одкровенням, вона досить оригінально і глибоко впливає на філософію історії блаженного Августина [2, с. 234].

Душа для Августина є творінням, що зовсім не здатне існувати без божественної підтримки і допомоги. Так і Фалесова вода зіставлялась з божественним началом. «Найстарше з усіх речей, – говорив філософ, – Бог, бо він не народжений». Саме тому він – основа всього. Коли Фалес стверджував, що «все сповнене богів», він, можливо, підкреслював, що все насичене першопочатком [3, с. 329].

Античні філософи прагнули відшукати причину всіх явищ, що привертали до себе увагу. Поступово серед них формується

уявлення про співвідношення великого світу природи (макрокосму) і малого людського світу (мікрокосму) [4, с. 175].

Специфічною рисою античної філософії є відповідність філософського способу мислення філософському способу життя. Тим більше, що своєрідність тієї чи іншої системи пов'язується з особистістю творця. У жодній іншій науці цей персоналістський момент не відіграє такої ролі: філософія у цьому відношенні схожа на мистецтво.

Багато чого з того, з чим ми зустрічаємося в античній філософії, оцінюється нами з сучасних позицій. Не слід, однак, забувати про те, що саме в античній філософії були прокладені шляхи до духовної досконалості і лише деякими з яких скористалися нащадки. Вважаючи грецьку філософію пройденим етапом, ми закриваємо для себе можливість побачити ту початкову повноту сенсу, яка містилася у введених давньогрецькими філософами поняттях та ідеях. Як сказав М. Гайдеггер, «Поки ми не повернемось до того, що вже було помислено, ми не звернемось до того, що все ще треба помислити» [5].

Засадами конституційного обов'язку ми привертаємо увагу до гострих проблем інтелектуалізації мислення народних обранців, які повинні діяти в інтересах свого народу та держави на християнських засадах.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Лузан А.О. Вступ до філософії. Київ, 2012. 135 с.
3. Артур Х. Армстронг Витоки християнського богослов'я. Вступ в античну філософію / Пер. з англ. В. А. Самойлова, 2006. 256 с. URL: <https://djvu.online/file/KQHdubQJBqTtF>
4. Філософія: словник термінів та персоналій / В.С. Бліхар, М.А. Козловець, Л.В. Горохова, В.В. Федоренко, В.О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
5. Петрушов В.М. Ретроспективна актуалізація творчості Л. Шестова в інтерпретації А. Камю. Харків, 2007.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Законодавець за допомогою інституту опіки та піклування виконує завдання визначення долі недієздатної або обмежено дієздатної особи, переміщуючи «центр тяжкості», тягар основних турбот з органів державної влади або місцевого самоврядування на відповідну фізичну особу.

Цей спосіб не новий, має цілу низку переваг і цілком виправдовує себе в умовах гармонійно розвиненого суспільства, стабільної економіки та забезпеченості кожного певним мінімумом матеріальних благ.

У цьому способі пов'язані всі переваги міжособистісного спілкування, збереження душевного та тілесного здоров'я підопічного, повноцінного виховання (для дитини). Однак очевидно, що в сучасній Україні, за умови безоплатності виконання опікунами та піклувальниками своїх обов'язків державою фактично експлуатується (і дуже активно) певний інтерес особи, яка виявила бажання стати опікуном чи піклувальником.

Найчастіше (на щастя) цей інтерес розташований у межах закону і має немайновий характер. Йдеться про прагнення особи задовольнити потребу в спілкуванні, турботі про ближнього, особливо – задовольнити потребу підтримки родича, у виконанні батьківського обов'язку.

Психологи стверджують, що люди мають «найсильнішу потребу в приєднаності. Існування тісних, перевірених часом особистісних взаємин підвищує життєздатність індивідумів та груп» [1, с. 63].

Попри все сучасне українське суспільство, як і раніше, ґрунтується на сім'ї. Потреба людини у турботі про ближнього сьогодні має культивуватися суспільством, заохочуватись усіма можливими способами і, безумовно, «експлуатуватися», але, зрозуміло, в межах допустимого. Це означає, що законодавець повинен знайти способи підтримки тих громадян, хто наважився

взяти на себе турботу про інвалідів або дітей, та стимулювати тим самим решту співгромадян до подібної поведінки.

Поряд з опікою і піклуванням, патронат займе місце як додаткова форма влаштування дітей. Тим більше, що Сімейним кодексом України з посиланням на випадки, передбачені законами, регламентує право встановлення опіки або піклування над дітьми, які залишились без піклування батьків, з допомогою договору про патронатне виховання, про прийомній сім'ї (ст. 253 СК України) [2].

Як визначення, що відображає сутність патронатного виховання, підійде, наведене визначення І. Римаренко, «форма влаштування дитини, яка потребує державного захисту, в сім'ю патронатного вихователя за обов'язкової умови розмежування прав і обов'язків по захисту законних інтересів цієї дитини між батьками (законними представниками) дитини, уповноваженою службою (орган опіки і піклування), патронатним вихователем» [3].

Таким чином, можливі зміни у змісті норм про опіку та піклування мають будуватися виходячи з принципу пріоритету інтересів особистості, що у свою чергу обумовлено не лише безпосередньою цінністю людини як першооснови соціуму, а й виключно кон'юнктурним у сучасних умовах завданням збереження кожного індивідуума як соціально корисної одиниці – потенційного платника податків, підприємця, батька чи матері, іншого члена сім'ї. У вирішенні зазначених питань публічні і приватні інтереси якнайтісніше взаємопов'язані, проте переважання останніх цілком очевидно.

Природа та цілі інституту опіки та піклування дозволяють намітити напрями подальшого вдосконалення, які можуть бути зведені до двох основних: зміна норм приватно-правової та публічно-правової приналежності. Причому центральне місце у реформуванні даного інституту має займати коригування положень цивільного законодавства, що впливає із сутності центральних відносин опіки (піклування) – відносин опікуна (піклувальника) та опікуваної особи.

Література

1. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135.
3. Римаренко І. Сімейний патронат як інновація у сімейному праві України. *Вісник АПСВТ*. 2017, №2. URL. https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_2_2017-39-46.pdf (дата звернення: 21.11.2022)

Людмила ГАРАСИМ
garasim@nltu.edu.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

У сучасних умовах розвитку світової економіки та сприяння приєднання України у світовий економічний простір дуже актуальним стає питання щодо забезпечення сприятливих умов для здійснення екологічного контролінгу. Для створення таких умов необхідно мати оптимальний законодавчий базис, що налагоджує цю сферу правовідносин і має ознаки стабільності, взаємоузгодження правових норм. Все це дає можливість підприємствам здійснювати екологічну діяльність, а значить – і позитивно впливає на авторитет нашої країни у відносинах з іншими. Втім, недостатня досконалість правової бази негативно впливає на розвиток екологічного контролінгу нашої держави, що породжує утворення додаткових умов щодо безконтрольного забруднення навколишнього середовища.

Найбільший ефект екологічного контролінгу ми отримаємо тоді, коли законодавство України буде мати певну гармонію з міжнародно-правовими стандартами і правовими системами тих країн, з якими Україна має найтісніші зв'язки. Саме ця проблема дуже гостро постала при вступі нашої країни у Європейський Союз, позаяк гармонізація національного господарства з тими міжнародно-правовими актами, на основі яких ця міжнародна структура діє є досить важливим.

Видимі успіхи щодо захисту навколишнього середовища за кордоном пов'язані в значній мірі з широким розвитком екологічного менеджменту, а також такого механізму

управління і регулювання дією на навколишнє середовище, як екологічний аудит. Екологічний аудит як механізм управління навколишнім середовищем отримав широкий розвиток в економічно розвинутих країнах – США, Канаді, Великобританії, Німеччині, Нідерландах і ін. – в 70-ті роки. В цей же час екологічний аудит став розвиватися як галузь підприємницької діяльності екологічної індустрії. Упродовж останніх у цих країнах розроблені концепції екологічного аудиту, прийняті національні стандарти і нормативні правові акти в області екологічного аудиту, нерозривно пов'язаного з екологічним менеджментом.

Основні принципи і положення екологічного аудиту реалізовані в Керівництві (Правилах) Європейського Союзу по екологічному менеджменту і екологічному аудиту № 1836/93 (EMAS). З 1996 р. діють міжнародні стандарти ISO серії 14000-14010, 14011, 14012, визначальні загальні принципи і процедури екологічного аудиту, керівництво щодо його проведення [1].

Ухвалений у 2004 р. Закон України «Про екологічний аудит» [2] ґрунтовно змінив відношення до відповідного виду діяльності. Ці зміни стосувались, по-перше, підвищення правового статусу еколого-аудиторської діяльності та введення його в правове поле України. Відповідні положення щодо цього виду діяльності були внесені в базовий Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3], законодавство про приватизацію, в першу чергу, Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» [4]. Щодо послуг з проведення екологічного аудиту об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, то їх віднесено до Переліку послуг, визначених як специфічні, закупівля яких пов'язана з приватизацією державного майна.

Також була започаткована єдина для всієї держави система сертифікації екологічних аудиторів і створено єдиний реєстр екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту. Відповідні функції щодо сертифікації та ведення реєстру, так само, як і щодо методичного забезпечення еколого-аудиторської діяльності, було покладено на спеціально уповноважений орган в галузі охорони

навколишнього природного середовища – Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, що безумовно сприяло організаційній впорядкованості даного виду діяльності. Закон вперше встановив єдині вимоги до суб'єктів екологічного аудиту, якими виступають замовники; виконавці екологічного аудиту, а в певних випадках, передбачених законом – ще й керівники чи власники об'єктів екологічного аудиту.

Новаторством національної правової системи стало запровадження так званого обов'язкового екологічного аудиту (поряд з традиційною формою добровільного екологічного аудиту). якому повинні піддаватись об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку, на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів чи видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, (відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України), у передбачених законом випадках.

Загалом прийняття Закону «Про екологічний аудит» відкрито нову сторінку забезпечення екологічної безпеки в Україні. Еколого-аудиторська діяльність покликана поставити заслін нехтуванню екологічними вимогами в процесі приватизації, передачі в довгострокову оренду чи концесію об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. В певних випадках здійснення екологічного аудиту, врахування екологічного стану об'єкту, що передається або придбається в державну чи комунальну власність, може відіграти вирішальну роль при формуванні його ціни. Застосування нового законодавства про екологічний аудит сприятиме пожвавленню діяльності щодо створення та впровадження систем екологічного менеджменту в різних галузях економіки України, надасть більшої наукової обґрунтованості екологічному страхуванню небезпечних для навколишнього середовища видів діяльності та об'єктів.

Відтак метою еко-контролінгу у взаємозв'язку зі здатністю до реагування, адаптування та координування можна визначити так [5, р. 77]: покращення внутрішньо- та зовнішньо-виробничої координаційної функції з погляду врахування екологічних аспектів; покращення функції реагування на екологічні збурення та неефективні матеріальні й енергетичні потоки; сприяння

вмотивованості персоналу підприємства до екологічно свідомої, дружньої до довкілля поведінки.

Еко-контролінг – це система планування, обліку, контролю, аналізу й аудиту, запровадження якої сприяє ухваленню альтернативних рішень у процесі оперативного і стратегічного управління підприємством, спрямованих на досягнення еколого-економічної ефективності [6, с. 89].

В умовах управлінських змін у напрямку формування цілісного мислення поруч із кількісними дедалі більшого значення набувають якісні аспекти («м'які» чинники) і зорієнтована на майбутнє інформація. Контролінг у жодному випадку не є орієнтованим виключно на минулі події (як це має місце, для прикладу в системі традиційного бухгалтерського обліку) і не обмежується функцією контролю. Значно більшою мірою його вектор спрямований на управлінські рішення і діяльність, які забезпечуватимуть існування підприємства у довготерміновій перспективі. Звідси випливає розширення цільових функцій: від кількісного, зорієнтованого на отримання прибутку управління підприємством, до якісного, соціально й екологічно зорієнтованого управління.

Управлінська функція еко-контролінгу не обмежується певним рівнем менеджменту, а полягає насамперед у розвитку зорієнтованої на потреби менеджменту інформаційної системи для забезпечення процесу управління підприємством з погляду охорони довкілля. Еко-контролінг як інструмент екологічного менеджменту функціонує як циклічний процес постановки цілей, виконання поставлених цілей та контролю за їх виконанням [3].

Таким чином, запровадження еко-контролінгу як системи інформаційного забезпечення управління природоохоронною діяльністю на підприємствах дасть змогу: планувати, нормувати й облічувати екологічні витрати, контролювати й аналізувати інформацію про діяльність підприємства в галузі природокористування; готувати виробничі дані для підтримки прийняття ефективних, екологічно свідомих управлінських рішень; визначати цілі та заходи щодо зменшення навантажень на довкілля; створити умови для порівняння операційної, інвестиційної, фінансової та природо-охоронної діяльності, їх

оцінювання та стимулювання; поглиблено вивчати й аналізувати «фінансові» наслідки природоохоронної діяльності та визначати вплив цих витрат на рентабельність підприємства і ціну продукції; полегшити вирішення проблеми визначення економічної ефективності природоохоронних заходів і оцінювання економічних збитків внаслідок забруднення довкілля; оцінити значення природоохоронної діяльності в економіці підприємства, її вплив на формування кінцевих показників його роботи; налагодити ефективну систему внутрішньовиробничих відносин між окремими підрозділами підприємства; прискорити запровадження системи екологічного менеджменту згідно з положеннями стандарту ДСТУ ISO 14001 та/чи EMAS. На нашу думку, у найближчому майбутньому система екологічного контролінгу повинна зайняти пріоритетне місце в системі управління підприємством.

Література

1. Замула І.В. Облік і контроль операцій з охорони навколишнього середовища. *Облік і фінанси АПК*. 2005. № 2. С. 4–8.
2. Закон України «Про екологічний аудит». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
4. Закон України Про приватизацію державного і комунального майна». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
5. Stoltenberg U. Betriebliches Oekocontrolling: Leitfaden fuer die Praxis. Wiesbaden: Gabler, 1996. 220 p.
6. Максимів Л.І. Роль еко-контролінгу у формуванні систем екологічного менеджменту на промислових підприємствах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24. С. 87–96.

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Консолідаційний потенціал національної ідентичності залежить від низки чинників, серед яких взаємоузгодження інтересів усіх етнічних спільнот України, реалізація соціального змісту національною ідеєю, використання консолідаційного потенціалу державної мови, спільної історичної пам'яті, національної (чи наднаціональних) релігій, загальнонаціональних героїв, демократизації державної влади, актуалізації архетипів спільної території проживання, культурних цінностей, ведення господарства тощо.

Безумовно, що ця низка чинників може варіюватися як у контексті українських реалій, так і у контексті ідентифікаційних процесів інших націй. Як зауважує український вчений М. Степико, «визначальним консолідуючим чинником поліетнічного суспільства є національна держава» [1, с. 104]. У ст. 11 Конституції України відзначено, «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» [2]. Саме держава має бути гарантом єдності прав і свобод усіх громадян країни, незалежно від їхнього етнічного походження, статі, віку, віросповідання тощо, гарантом захисту їх від будь-яких форм дискримінації та злочинності, гарантом їхньої безпеки – воєнної, екологічної, економічної, соціальної. Національна держава є гарантом справедливого (а не вибіркового) судочинства, а також гарантом реалізації головної засади політичної нації – реальної участі громадян у формуванні органів влади, гарантом розвитку громадянського суспільства.

Держава часто розглядається і як чинник, і як суб'єкт національної ідентичності. Консолідаційний потенціал суспільства визначальним чином залежить від змісту й засобів реалізації української національної ідеї, яка визначається як поняття, де осмислюються матеріальні й духовні реалії способу буття української нації [1, с. 106].

Значна кількість дослідників передбачає як дієвий механізм консолідації національну ідею. Це і не дивно. Свого часу відомий

американський соціолог Д. Белл зазначав, що звернення у кризові періоди до національної ідеї часто, навіть попри загальногуманістичні, універсальні цінності, пояснюється її найпростішою і найдоступнішою формою соціальної ідентичності людей [3]. Без неї неможливо втягнути широкі верстви населення у процес глобальних перетворень. Однак і на цьому етапі виникають гострі суперечки щодо розуміння окресленого поняття.

На думку Н. Левченко, національна ідея – це перш за все ціннісна категорія, феномен духовної культури, який не варто обмежувати лише політичним її компонентом. Тому доречно стверджувати, що українська національна ідея має органічно поєднати в собі надбання національної духовної культури й елементи загальнолюдської політичної традиції. Національна ідея як матриця державотворення відображає реальну історію українського народу, розвивається одночасно з його формуванням, однак на більш високому рівні свого існування перетворюється в українську державницьку ідею, що віддзеркалює інтереси й почуття всіх народів, які складають сьогодні українську політичну націю [4].

Національна ідея є основою суспільного договору, гласної угоди між громадянином і державою про взаємні зобов'язання та гарантії, принципи особистого і суспільного життя; етичною платформою, дотримання якої дає особі право зараховувати себе до певної нації, пишатися нею, передати це почуття у спадок.

Слушною є позиція українського дослідника О. Куця, який визначив функції національної ідеї як основного елементу державотворення, до яких, на його думку, належать такі: етнонаціотворча (визрівання у людській спільноті потреби у самоорганізації в окремий етнос); інтегруюча (згуртовує в єдину спільноту різні етноси); ідентифікаційна (сприяє самовизначенню й самоусвідомленню окремих народів та їх представників); культурологічна (з народної культури формує загальнонаціональну культуру); аксіологічна (орієнтація на певні цінності, що впливають на свідомість спільноти); державотворча (усвідомлення необхідності створення політичних інституцій та їх функціонування) [5].

У різних націй своє втілення національної ідеї. Прикладом національної ідеї є сучасна парадигма єврейської нації. Об'єднувальною ознакою виступає тут національна приналежність, виражена у взаємній підтримці (лобіюванні) на транснаціональному рівні, а ідеологічною – ідея збирання євреїв усього світу заради відродження Держави Ізраїль (сіонізм).

Національна ідея виражає концепцію єдиного народу незалежно від місця проживання і соціального статусу. Цікавим виступає і турецька модель «пантюркізму». Внутрішній інтернаціоналізм при зовнішньому націоналізмі. Проголошується вірність ідеалам демократії, свободи і віри в бога; загальна рівність рас, національностей і релігій, але тільки в межах власної держави. Патріотизм як основа внутрішньої і зовнішньої політики заснований на теорії «великого казана» у формуванні єдиної нації. Найбільш яскраво цю концепцію представляють США. Така концепція забезпечує швидку консолідацію нації та мобілізацію ресурсів перед обличчям зовнішньої загрози, максимум свободи для підприємництва, перетікання капіталів і робочої сили всередині країни.

Регіональний інтернаціоналізм при зовнішньому націоналізмі – модель, основна для ЄС. Національні ідеї старих європейських демократій трансформуються в наднаціональну ідею Об'єднаної Європи: створення регіонального утворення з метою захисту більш високого рівня життя всередині країни, недопущення збройних конфліктів всередині утворення, ведення узгодженої зовнішньої політики, протидія гегемонії США і Китаю, захист європейської культури. Націоналізм зовнішній і внутрішній. В основі лежить уявлення про те, що держава є вищою цінністю і безпосередньо виражає національну ідею. Ідеологічною основою виступає визнання того, що головні мова (державна), релігія і нація. Концепція притаманна імперіям у період розпаду (Східна Римська імперія, Китай, Японія, Велика Британія).

І. Кресіна вважає, що консолідованим і каталізованим енергію нації чинником суспільного етнонаціонального розвитку в Україні може і повинна стати українська національна ідея, якщо вона буде осмислена не в ідеологічній, а в етнонаціональній та загальнолюдській системах координат. Саме через

невизначеність національної ідеї, зауважує дослідниця, внаслідок теоретичної плутанини й практичної несприйнятливості її значною частиною політичної української нації, місце національної ідеї заступають такі звичні, взяті прямо з поверхні ідеологеми та різні кліше. Вони легко реанімуються [6, с. 259].

Для аналітика важливо те, як трактувати національну ідею – чи в її традиційному розумінні, апелюючи до такого комплексу ідей, як самостійність, соборність, самобутність, патріотизм, набожність, ірраціоналізм, індивідуалізм, анархізм тощо; чи в плані відкритості України до засвоєння європейських ліберально-демократичних інститутів, від яких вона була відлучена кілька століть тому, чи в розумінні України як межі між Сходом і Заходом тощо.

Таким чином, розглядуваний спектр ідейних засад вимагає подальшого аналізу під кутом зору: чи вони можуть бути матеріалом для конструювання «національної ідеї на завтра», а також для з'ясування ступеня їх наукової обґрунтованості й політичної спрямованості.

Література

1. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
2. Конституція України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / В.Л. Иноземцев (пер. с англ.). Москва, 1999. 787 с.
4. Левченко Н. В. Національна ідея як чинник державотворення в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 2. С. 66–75.
5. Куць О.М. Усвідомлена незалежність: як/чи реалізована етнополітична свобода? (Українські реалії): монографія. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. 368 с.
6. Етнос, нація, держава. Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду. Ю.І. Римаренко, М.М. Вівчарик, О.В. Картунов, І.О. Кресіна та ін. Київ, 2000. 516 с.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: ГЕНДЕРНІ КВОТИ

У більшості країн світу жінки неналежно представлені в структурах влади, в органах законодавчої та виконавчої влади на місцевому, регіональному та національному рівнях і цей факт є історично зумовленим. Адже жінки отримали право брати участь у загальних парламентських виборах і обиратися депутатами парламентів набагато пізніше, ніж чоловіки. Завдяки активізації першої хвилі фемінізму, рівноправність та надання жінкам виборчого права, кінець XIX століття став періодом перших випадків надання виборчого права жінкам. Перша країна світу, де у 1893 році це було впроваджено - Нова Зеландія. Згодом це зробила Австралія (1894 р.), а після неї більшість скандинавських країн і решта Європи на початку XX століття (див. Суфражизм, Жіноче виборче право).

Право голосу та право брати участь в управлінні своєю державою стало частиною міжнародного права у 1948 році, вони закріплені у Статті 21 *Загальної декларації прав людини ООН*, де зазначено, що «кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або опосередковано через вільно обраних представників», «Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй країні». Крім цього, жіноче виборче право прямо закріплено в *Конвенції про політичні права жінок* й у *Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок*, ухвалених ООН у 1952 і 1979 відповідно. Та незважаючи на ці заходи, проблема з рівним представництвом жінок у владі досі існує. Задля вирішення нерівного положення чоловіків і жінок деякі держави почали впроваджувати більш радикальну політику «позитивної дискримінації», основним інструментом якої є гендерні квоти.

Впровадження таких змін в більшій мірі ініціювали представники та представниці соціал-демократичних, соціалістичних і зелених партій, тоді як консерватори та християнсько-демократичні партії виступають проти квот для жінок, вважаючи їх загрозою зниження високого професійного рівня парламентаріїв.

Україна відокремилася від СРСР у 1991 році. Перше скликання Верховної Ради вже незалежної України (яке було і останнім скликанням Верховної Ради УРСР) мало лише 12 жінок, що становило 2,5% від усього депутатського складу. Поступово цей показник зростав і вже у 2012 частка парламентарок склала 9,6%.

У неділю, 25 жовтня, в Україні відбудуться місцеві вибори за новим виборчим законодавством, яке серед іншого передбачає обов'язкову гендерну квоту і відповідальність за її недотримання. Так, у виборчому списку партій має бути не менше 40% представників однієї статі. При чому, розставити у списку кандидаток та кандидатів потрібно таким чином, що вони гарантовано пройдуть до органів місцевого самоврядування. А саме в кожній п'ятірці списку має бути збережена пропорція двоє до трьох, тобто - дві жінки й три чоловіка або навпаки. Якщо ж цю вимогу партія проігнорує - її не зареєструють. DW з'ясовувала, з якими проблемами зіштовхнулися учасники виборів та як оцінюють нововведення експерти.

На місцевих виборах гендерну квоту вперше запровадили 2015 року. Але тоді санкцій за її недодержання не було. Тепер же вперше в історії України виборча комісія не зареєструє список партії, якщо виявить порушення квотного принципу. І такі випадки вже є на практиці. За даними громадської мережі «Опора», через порушення гендерної квоти у Рівненській області в місті Здолбунів міська виборча комісія відмовила партіям «Слуга народу» та «Наш край» у реєстрації їхніх кандидатів. Така ж доля спіткала партію «Свобода» у Житомирі, а також партії «Батьківщина» та «Громадянська позиція» у Збаражжі Тернопільської області. Через порушення гендерних вимог Дніпровський міський тервиборчком відмовив у реєстрації партії «Наш край», а Кам'янський та Бердянський - партії «За майбутнє».

Також DW поспілкувалася з представниками найрейтинговіших партій щодо перебігу виборчого процесу в умовах гендерних квот. Заступниця голови партії «Голос» та очільниця передвиборчого штабу Інна Совсун зазначила, що пошук жінок-кандидаток є трохи складнішим ніж чоловіків, адже багато відмовляється йти в список. «Дуже часто жінки бояться того, що в них недостатня кваліфікація. Хоча якщо подивитися на

їхні резюме, то вони є не менш кваліфіковані ніж чоловіки», - пояснює вона. Також серед причин - страх агресивної публічної реакції на їхнє балотування та заборона чоловіка, вважає Совсун. «Такі сигнали ми отримали з кількох областей. Це не масово, але проблеми в наповненні гендерної квоти є» - розповіла вона.

Народна депутатка партії «Батьківщина» Альона Шкрум зазначила, що подекуди жінкам заважає йти на вибори їхній статус держслужбовця, адже вони мають брати відпустку за власний рахунок на час виборчої кампанії. «В мене є велика кількість скарг від жінок, які погодилися йти на вибори, але тепер не можуть цього зробити через те, що їх змушують писати відпустку за власний рахунок», - пояснює вона.

Гендерні квоти - це стратегія державної гендерної політики у формі позитивної дискримінації, що має на меті збільшення кількості жінок на владних позиціях [1] для достатнього представництва у владі. Гендерне квотування має на меті подолання історичної несправедливості ізоляції жінок від участі у політичному житті; залучення жінок до прийняття політичних рішень та гарантування участі жінок у представницьких органах влади.

Гендерні квоти поділяються на законодавчі (правові) та добровільні партійні.

Законодавчі гендерні квоти поділяють на зарезервовані місця і законодавчі кандидатські квоти. Зарезервовані для жінок місця - це тип квоти, при якому кількість місць у виборному органі для жінок є визначеною державою. Для кандидаток створюється окремий список і вони конкурують між собою. Приклади країн із такими квотами - Руанда (квота в 61 %), Афганістан (27 %), Ірак (25 %), Бангладеш (20 %).

Найпоширенішими є добровільні партійні квоти, що діють у більшій половині країн ЄС: це Австрія, Велика Британія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція [2].

Перші в історії України вибори в 2020 році, на яких була застосована гендерна квота. Для жінок можливості стати не просто дотичними, а бути безпосередньо там, де приймаються рішення, мали зрости у рази. Зокрема, якщо політична партія

дотрималась гендерної квоти, але у її територіальних списках жінки займають нижчі місця у порівнянні з чоловіками, наприклад з 3-5, то їх шанси на обрання значно зменшуються. Непропорційне розміщення політичними партіями жінок та чоловіків «нагорі» виборчих списків є несприятливим для обрання жінок, які складають 54% населення України, до місцевих рад, та зрештою обмежує вплив жінок на ухвалення важливих для громад рішень. Таких висновків дійшов моніторинг [3].

За словами Лариси Кобелянської, кандидатки філософських наук, координаторки Громадської ради з гендерних питань при МФО «Рівні можливості», доки не підведені фактичні результати не можна аналізувати кількісні показники, однак є можливість проаналізувати процеси, які вплинули на залучення жінок у виборчий процес.

Експертка вважає, що введення гендерної квоти сталося не лише через прагнення до сучасних стандартів демократії, а як відповідь на наявний суспільний попит до збільшення кількості жінок у представницьких органах влади та активність громадянського суспільства.

«Але до цього виявилися не готовими, у переважній своїй більшості, політичні сили. З'ясувалося, що сформувати гендерно паритетний список для багатьох політичних партій стало надважким, а, часом, і неможливим для виконання завданням. Що, власне, засвідчує слабкі сторони кадрової політики партій та ігнорування логіки партбудівництва», - зізнається Лариса Кобелянська [4].

Вона звертає увагу на те, що через відсутність чіткості у нормативних положеннях стосовно гендерного представництва у списках, в разі заміни кандидата/тки вже після формування списку, відбувались фактичні маніпуляції, і по факту майже 1 тисяча партійних виборчих списків зареєстровано без дотримання гендерної квоти.

ЦВК поки не надала пояснень цьому явищу, але вже зрозуміло, що недосконалість законодавчої норми породила численні маніпуляції і зловживання. Партії також вдавались до включення жінок у списки виключно як «технічних кандидаток».

«Це надзвичайно компрометує як саму ідею розширення можливостей участі для жінок, так і знецінює тих жінок, які свідомо виборювали свої мандати», – додає вона.

Сам процес входження жінок у політику, будь то місцевий рівень, чи український парламент є складним і часом дуже травматичним для жінок. В процесі політичної боротьби саме жінки стають найчастіше мішенями для брудних технологій, об'єктами сексистських висловлювань, а, часом, і дій. Адже крім передвиборчої боротьби, жінкам доводиться одночасно вести війну з суспільними упередженнями й гендерними стереотипами. Множинної дискримінації зазнають й жінки з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, представниці ЛБТ-спільноти. Традиційною під час виборчих перегонів є практика застосування проти жінок брудних технологій, кібербулінгу та психологічного тиску.

Література

1. Гендерні квоти. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гендерні_квоти
2. Свобода Р. Жінки у політиці: як змінювалося їхнє представництво у владі незалежної України. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhinky-u-vladi-henderna-kvota-nezalezhnist'/31415103.html>
3. Куницький О. Гендерні квоти: як партії в Україні втілюють цю вимогу. URL: <https://www.dw.com/uk/henderni-kvoty-yak-partii-v-ukraini-vtilyuiut-tsiu-vymohu/a-55132594>
4. Інтерв'ю з Ларисою Кобелянською про результати гендерних проєктів в Україні. Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/bezstrashni/interv-yu-z-larisoyu-kobelyanskoyu-pro-rezultati-gendernih-proektiv-v-ukraini-134995.html>

Ростислав КЕЛЬМАН
rtrtrt777r@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ ОБМЕЖЕНЬ

Особистісна свобода розглядається як багатоаспектне явище, яке проявляється не лише в свободі мислення, в свободі духу, а й

в свободній діяльності, та й взагалі - в можливості свободно жити, що залежить і від матеріальних факторів.

Як наголошує Л.Д. Бевзенко, свобода - це не кількісно зафіксований, параметрично визначений показник, а, насамперед, внутрішнє переживання. І виникає воно на межі перетину нашого внутрішнього світу й світу зовнішнього. Саме врахування розуміння свободи людини як «внутрішньої свободи» не дозволяє вважати цілком переконливою думку, що новітні технологічні практики розширюють ступені свободи людини, а породжує сумніви в цьому. Йдеться про те, що свобода обов'язково передбачає вибір. В той час як технологічні практики можуть відібрати його ще до народження [1, с. 48].

Ілюзорність свободи як ототожнення її з можливостями новітніх технологічних практик та результатами біотехнологічної революції наголошує Ф. Фукуяма. Відсутність меж для творчої діяльності людини, яка ґрунтується на новітніх біотехнологічних практиках, ще не означає, що людина має безмежну свободу: «Ми не маємо приймати будь-яке майбутнє заради фальшивого прапора свободи, чи то свобода нічим не обмеженого розмноження або свобода необмеженого наукового дослідження. Ми не маємо вважати себе рабами неминучого технологічного прогресу, якщо цей прогрес не слугує людським цілям» [2, с. 78]. Отже, свобода виявляє себе як контроверза будь-якій залежності, включаючи залежність від новітніх біотехнологічних практик. Тільки усвідомивши це, особистість спростається бути вільною, не підкорятися - чинити «раціональний супротив».

Табу́ (від полінезійського слова *tapu* або *tabu*, що означало - заборона) - негативні приписи (категоричні заборони) на різні дії людей, порушення яких повинно спричинити відповідні санкції. Виникли і сформувалися на соціальній, магічній і релігійній основі в період первісного суспільства, у якому вони регламентували і регулювали життя індивідів і груп (родини, роду, племені та ін.) [3].

Вважається, що табування як звичай, уперше було відзначено в 1771 Дж. Куком в аборигенів островів Тонга (Полінезія) під час навколосвітнього плавання [4].

Відповідно до існуючих забобонів і традицій, порушення заборони мало наслідком кару надприродних сил (у вигляді причини, хвороби або смерті) і різноманітних соціальних санкцій з боку співтовариств та їх лідерів. У первісні і наступні часи табу виступали як засіб соціального контролю і соціального керування. У процесі історичного розвитку частина табу трансформувалися та ввійшли у вигляді різних уявлень (наприклад, про гріх), цінностей і норм (наприклад, заборона зображувати людину в ісламській культурі та ін.) у мораль, релігію, право і повсякденне життя людей [5, с. 56].

Отже, заборона і обмеження є цінностями права. На мою думку цінності права - це те що поєднує свободу і порядок - долає хаос та забезпечує розвиток і охорону порядку, а якщо забрати таку цінність права як заборона і обмеження, то просто почнеться хаос. Ніякі суспільні відносини не будуть злагоджені, людське життя не буде в безпеці і не буде відповідальності за якісь злочинні дії. Заборона - це є певне обмеження, умовна лінія за яку не можна виходити і це є цінністю права. Цінностями права є певні права і свободи людини, а є і заборони і обмеження щодо певних дій, і за ці дії є відповідальність.

Література

1. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 4. 2007. С. 132-151.
2. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Вид – во «Наш формат», 2021. 126 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: КТФ «Перун», 2009. 1067 с.
4. Бучма О. Табу. *Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]*. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
5. Полінчак М.М., Галда П.П., Лешанич М.М. Релігійний фактор у міжнародних відносинах. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/pdf/> (дата звернення: 11.11.2022).

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СПОРІДНЕННЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Наявність родинних зв'язків між особами є тією рисою, яка може дати однозначну відповідь про наявність чи відсутність між особами сімейних правовідносин. Проте саме поняття родинності є неоднозначним і досить дискусійним у юридичній науці, оскільки вчені вкладають у нього різний зміст. Переважно родинність розглядається як кровний зв'язок між особами, що походять одна від іншої або ж від спільного предка. Зрозуміло, що родинність є біологічною категорією, але водночас вона набуває правової форми, коли розглядається як підстава виникнення сімейних прав та обов'язків між суб'єктами, які нею пов'язані.

Родинні зв'язки, а саме їх наявність чи відсутність є тією ознакою, яка надає однозначну відповідь про перебування осіб у сімейних правовідносинах. Родинність виходить за межі біологічної категорії тоді, коли набуває правової форми, розглядається як підстава виникнення сімейних прав та обов'язків між суб'єктами, які нею пов'язані, її наявність є вирішальним чинником у встановленні факту наявності між суб'єктами сімейних правовідносин.

Як уже зазначалося, сімейні правовідносини виникають на підставі кровного споріднення (родинних зв'язків), шлюбу чи усиновлення тоді, коли ці види правовідносин підпадають під сферу дії сімейного права. Тому родинність є підставою виникнення сімейних правовідносин лише тоді, коли з нею безпосередньо пов'язане сімейним законодавством настання певних правових наслідків [1, с. 345].

Вважаємо за доцільне, питання спорідненості та ступенів споріднення найдоцільніше розглядати у контексті права на спадкування, для того аби повною мірою зрозуміти їх суть та практичне значення. Підстави набуття права на спадкування за законом орієнтовно можна розділити на позитивні та негативні. Негативні юридичні факти – ті, які настали на час відкриття

спадщини або після, і можуть зумовлювати за передбачених в ЦК України умов виникнення права на спадкування за законом. Ці юридичні факти відзначаються специфікою, адже правовий ефект пов'язується з відсутністю певного явища (наприклад, відсутність заповіту). Наявність таких юридичних фактів буде перешкодою для набуття права на спадкування за законом. Відповідно до ч. 2 ст. 1223 ЦК в разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування за законом одержують особи, визначені у статтях 1261–1265 ЦКУ [2].

Позитивні юридичні факти – ті, що повинні існувати на час відкриття спадщини та можуть зумовлювати за передбачених в ЦК умов набуття права на спадкування за законом. Аналіз глави 86 ЦК дозволяє узагальнити ці юридичні факти й класифікувати їх на ті, що підтверджують наявність: а) родинних відносин (певний ступінь споріднення зі спадкодавцем); б) квазіродинних відносин (усиновлення спадкоємця чи спадкодавця); в) сімейних відносин (шлюб зі спадкодавцем; проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини); г) відносин з утримання (перебування на утриманні спадкодавця спадкоємцем не менш як 5 років до часу відкриття спадщини) [2]. Практично всі з них можливо схарактеризувати як факти – стани, які здатні породжувати правові наслідки. Одним із різновидів таких наслідків є можливість спадкувати за законом. За своїм призначенням ці юридичні факти направлені на формування суб'єктного складу черг спадкоємців за законом.

Однією з основних підстав, що передуює спадкуванню за законом є наявність родинних відносин. В основі виникнення родинних відносин «перебуває» спорідненість. За умови здійснення системного аналізу кожної з установлених у законі черг спадкоємців (ст. 1261–1265 ЦК) можна констатувати, що при спадкуванні за законом основне значення надається спорідненню. Під спорідненням варто розуміти кровну спільність осіб, що походять одне від одного або від спільного предка. В основі споріднення «знаходяться» природні, біологічні зв'язки між фізичними особами. Біологічний зв'язок, як правило, детермінує наявність у відповідних фізичних осіб статусу

«родичів за походженням» (ст. 1260 ЦК). Отже, підставою виникнення кровного споріднення є біологічне походження (народження) [1, с. 87]. У разі якщо такі біологічні зв'язки досить близькі, споріднення набуває значення юридичного факту, тобто породжує (зазвичай у сукупності з іншими юридичними фактами) певні правові наслідки (виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків).

Для виявлення юридично значущого споріднення важлива його класифікація, при цьому вона здійснюється за лініями та ступенями. Аналіз книги 6 ЦК України дозволяє виокремити випадки, в яких законодавець безпосередньо згадує про лінії та ступені споріднення: висхідна лінія (ч. 2 ст. 1260 ЦК); пряма низхідна лінія (ч. 6 ст. 1266 ЦК); ступінь споріднення (ч. 1 ст. 1265, ч. 6 ст. 1266 ЦК) [2]. Необхідно зауважити, що визначення кола осіб, які складають відповідну лінію, чи певного ступеня споріднення поміж родичами завжди здійснюється відносно конкретної особи. У випадку розгляду питання спадкування такою особою незмінно виступає спадкодавець.

Лінію утворює кровний зв'язок фізичних осіб (родичів) через безперервні народження. Залежно від того, чи походять особи одна від одної або від одного спільного предка, розрізняють пряму і бокову лінії споріднення. У прямій лінії особи (родичі) походять одна від одної. Пряма лінія в роді тільки одна. Вона може бути висхідною та низхідною. Пряма висхідна лінія визначається в напрямку від нащадків до предків і складається із сукупності осіб, від яких походить певна конкретна особа. Наприклад, поміж онуком (сином), батьком (сином), дідом (батьком) існує пряма висхідна лінія споріднення. Пряма низхідна лінія визначається в напрямку від предків до нащадків і вона об'єднує сукупність осіб, які походять від певної конкретної особи. Наприклад, поміж дідом (батьком), батьком (сином), онуком (сином) існує пряма низхідна лінія споріднення [3, с. 85].

У главі 86 ЦК вживаються поняття, що характеризують осіб, які належать до прямої (висхідної або низхідної) лінії споріднення. Зокрема, до них належать: нащадки (ч. 1 ст. 1260 ЦК); діти, батьки (ст. 1261 ЦК); баба та дід з боку батька, баба та дід з боку матері (ст. 1262 ЦК); внуки, правнуки, мати, батько,

баба, дід (ч. 1 ст. 1266 ЦК); прабаба, прадід, діти (ч. 2 ст. 1266 ЦК) [2].

У боковій лінії особи (родичі) не походять одна від одної, втім мають спільного предка. Отже, основу бокової лінії складає походження осіб від спільного предка. Таким спільним предком можуть виступати як чоловік, так і жінка, чи обоє. Наприклад, родичами по боковій лінії є рідні брат і сестра, які походять від спільних батьків чи одного з них. На відміну від прямої лінії, бокових ліній в одному роді може бути стільки, скільки існує в роді народжень по прямій лінії [3, с. 88]. У главі 86 ЦК вживаються терміни, що характеризують осіб, які належать до бокової лінії споріднення. Зокрема, до них належать: рідні брати та сестри (ст. 1262 ЦК); рідні дядько та тітка (ст. 1263 ЦК); племінники (ч. 3 ст. 1266 ЦК); двоюрідні брати та сестри (ч. 4 ст. 1266 ЦК).

Необхідно підкреслити, що в ЦК в окремих випадках використовуються поняття у множині та знеособлено, що дозволяє охопити фізичних осіб як чоловічої, так і жіночої статі. Наприклад: інші родичі (абз. 1 ч. 1 ст. 1265 ЦК); племінники (ч. 3 ст. 1266 ЦК) [2]. Очевидно, що в ЦК відсутнє перерахування всіх родичів бокової лінії споріднення, які можуть набути право на спадкування за законом за певних умов. Близькість або віддаленість кровного споріднення визначається ступенями споріднення. Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа (абз. 2 ч. 1 ст. 1265 ЦК) [4].

Ступінь є свого роду одиницею вимірювання споріднення поміж родичами за походженням. Він надає можливість встановити «відстань» між спорідненими особами (родичами за походженням). Причому така «відстань» може характеризувати як ближче споріднення, так і віддалене. Тому чим далі біологічно особи знаходяться одна від одної, тим більший порядковий ступінь споріднення їх пов'язує.

Попри наявність законодавчих правил визначення ступеня споріднення, в правозастосовчій практиці існують труднощі з визначенням кола осіб, які належать до кожного ступеня [3, с. 65]. Буквальне тлумачення положень абз. 2 ч. 1 ст. 1265 ЦК

дозволяє виокремити загальні засади, що застосовуються при визначенні ступеня споріднення: по-перше, ступінь споріднення має однаково встановлюватися як по прямій лінії, так і в боковій. Тобто незалежно від того, з ким потрібно визначити ступінь споріднення (родичем по прямій чи по боковій лінії), повинно застосовуватися одне й те ж правило; по-друге, таким правилом є з'ясування кількості всіх народжень, які віддаляють родича від спадкодавця; по-третє, сталою величиною при обчисленні ступеня споріднення завжди є спадкодавець; по-четверте, народження самого спадкодавця не включається до кількості народжень, які складають ступінь його споріднення з тим чи іншим родичем [4]. Якщо перефразувати правило, викладене в абз. 2 ч. 1 ст. 1265 ЦК, то варто вказати, що воно полягає у з'ясуванні кількості всіх народжень, у тому числі й спадкодавця, від якого потрібно відняти одне народження.

Для визначення ступеня споріднення в прямій лінії (висхідній або низхідній) потрібно встановити, кількість всіх народжень між спадкодавцем та певною особою (родичем), після чого відняти народження самого спадкодавця. Обчислення ступеня споріднення по боковій лінії споріднення. У боковій лінії обчислення ступеня споріднення відзначається специфікою. В абз. 2 ч. 1 ст. 1265 ЦК не враховуються особливості бокової лінії споріднення. Оскільки при визначенні споріднення по боковій лінії потрібно встановити спільного предка і за його допомогою «перейти» на іншу лінію [3, с. 72]. Відлік числа народжень необхідно здійснювати від спадкодавця по прямій висхідній лінії до найближчого спільного предка, а від нього по прямій низхідній лінії до родича, з яким встановлюється ступінь споріднення спадкодавця. При цьому народження спадкодавця не включається до числа народжень, які визначатимуть ступінь споріднення.

Отож, враховуючи усе вищевикладене, можемо зазначити, що спорідненість – це природний зв'язок між особами, що ґрунтується на походженні їх одного від одного або від спільних предків. Залежно від того, чи походять особи одна від одної або від одного спільного предка, розрізняють пряму і бокову лінії споріднення. Спорідненість має юридичне значення, коли це прямо зазначено у законі: для виникнення прав та обов'язків зі

взаємного утримання, при визначення права користування жилим приміщенням, відшкодування збитків у разі втрати годувальника, одержання спадщини, пенсій.

Література

1. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України. Київ: Істина, 2011. 808 с.
2. Цивільний кодекс України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.11.2022).
3. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: Монографія. Київ: КНТ, 2007. 288 с.
4. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків: ФОП Колісник А.А., 2009. 544 с.

Оксана КЛИМ
klymoxana123@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕФІНІЦІЇ «ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ»

Правосуддя перехідного періоду, як модель переходу суспільства від авторитарного режиму до демократичного, від умов збройного конфлікту до постконфліктного періоду, є на нині найбільш сучасним підходом щодо вирішення проблем, які постали перед Україною наприкінці 2013 р. Відтак з огляду на це, особливу значущість має опрацювання національної правової моделі щодо запровадження основних принципів перехідного правосуддя. Маючи за кінцеву мету процес примирення у суспільстві, концепція правосуддя перехідного періоду передбачає одночасну діяльність держави у чотирьох напрямках: ефективна діяльність кримінальної юстиції, відшкодування збитків жертвам, інституційні реформи, що унеможливають повторення минулого та офіційна констатація історичної правди.

Концепт правосуддя перехідного періоду є порівняно новим. Загалом він пов'язаний із хвилями демократизації по усьому світу, які розпочалися наприкінці ХХ ст. Цей концепт має телеологічний і ідеологічний виміри. Обидва описують взаємопов'язані аспекти закінчення процесу переходу до ліберальної демократії.

Поняття перехідного правосуддя використовують здебільшого у двох значеннях – для позначення постконфліктного і поставторитарного періодів. Відповідно, ідея перехідного правосуддя вказує на рух між двома пунктами: 1) пункт відправлення (диктатура, комунізм, війна, в тому числі громадянська, іноземна окупація, хаос, анархія, геноцид); 2) пункт прибуття (розвинута ліберальна конституційна демократія) [1, р. 133].

Правосуддя перехідного періоду охоплює юридичні практики і проблеми, з якими стикаються держави і суспільства, що трансформуються, коли право використовують у двох напрямках: як засіб трансформації і як напрям трансформації. Кожна форма демократизації стикається з різними викликами, і правосуддя перехідного періоду у різних гарячих точках світу має свої проблеми. За мирної трансформації найважливіше питання – це мати справу з минулим, яке не зводиться суто до залишків або спадку попереднього режиму. Правосуддя перехідного періоду – це конституційна проблема для нових соціальної, політичної і правової систем, що прийшли на зміну старій ситуації. Різні країни сприйняли різні підходи до правосуддя перехідного періоду, що справило результативний вплив на форму і структуру нових режимів [2, с. 185].

Слід усвідомлювати умовність терміна «перехідне правосуддя», оскільки момент завершення такого переходу не може бути чітко визначений у часі. По-перше, такий перехід може тривати десятки років. По-друге, перехід охоплює різні сфери відносин і тому може завершуватися для одних сфер і тривати для інших. У зв'язку з цим окремі дослідники віддають перевагу іншому терміну – «постконфліктне правосуддя», щоб відійти від необхідності визначати, до чого саме здійснюється перехід і коли такий перехід можна вважати завершеним. Однак тоді виникає інша проблема: коли йдеться не про збройний конфлікт, а про

зміну режиму, усунення авторитарного правління, за якого чинилися масові репресії, такі зміни не можуть охоплюватися поняттям постконфліктного правосуддя [3, с. 8].

У цілому, якщо проаналізувати пропоновані в літературі підходи, можна зробити висновок, що перехідне правосуддя характеризує період застосування механізмів, засобів і практик як реакцію на репресії, події конфлікту або війни з метою протидії і подолання наслідків тих порушень прав людини і/або гуманітарного права, які мали місце у минулому.

Поняття перехідного правосуддя може бути максимально широким. За такого підходу воно охоплює період, коли в суспільстві загалом існують прояви боротьби із проявами порушень, що мали місце в минулому: починаючи від внесення змін до кримінального законодавства до внесення відповідної інформації до підручників з історії, створення меморіалів, музеїв, запровадження днів пам'яті, від проведення реформи поліції й судової реформи до розв'язання проблем соціальної нерівності як наслідку усунутого правління або конфлікту, що мав місце. Такий підхід має як плюси, так і мінуси. Серед мінусів: настільки широкий підхід розмиває межі дослідження, що втрачає свій предмет. Плюсом є те, що за такого підходу поза увагою не залишаються культурні, економічні й соціальні права, як це буває за вузького підходу [4, с. 174].

Формування концепції перехідного правосуддя почалося з середини 1990-х рр., і тому її називають порівняно новим напрямом досліджень. Однак події, які стали фактичним підґрунтям для відповідних теоретичних напрацювань, відбулися дещо раніше на американському континенті (Чилі, Аргентина, Гватемала, Ель Сальвадор та інші) та в інших частинах світу (перш за все, йдеться про Південну Африку). Вважають, що в період з 1974 р. більше ніж 100 країн мали досвід переходу від недемократичного режиму до демократії або від збройного конфлікту до миру.

Поява концепції перехідного правосуддя значною мірою обумовлена діяльністю правозахисних кампаній, які розгорталися в різних країнах світу як реакція на серйозні порушення прав людини і/або гуманітарного права [5, р. 336]. На той момент відчувалася (це відчуття зберігається і нині) сильна потреба у

боротьбі з безкарністю, і право прав людини розглядалося як придатний засіб для досягнення цієї мети. Юристи у сфері прав людини почали адвокаційні кампанії, доволі потужні, щоб відповідно до стандартів міжнародного права провести розслідування, судові переслідування й покарання винних у серйозних порушеннях прав людини, а також забезпечити право знати, що сталося, і право на відшкодування завданої шкоди [6, р. 255]. Також було визначено, що на державах лежить обов'язок прийняти й імплементувати гарантії щодо неповторення порушень, які мали місце, і провести інституційні реформи, спрямовані на запобігання тому, щоб те, що сталося, більше ніколи не повторилося [7, с. 12].

Водночас, слід усвідомлювати, що концепція перехідного правосуддя виникала не в теоретичному вакуумі, не на порожньому місці. Вона є частиною більш глобального проекту прав людини. Її ідейні витoki лежать у ліберальній теорії. Тому повне розуміння концепції перехідного правосуддя можливе лише в контексті теорії прав людини. Її засоби і механізми – комісії правди, судові процеси, міжсекторальні реформи у сфері права і в правоохоронних структурах, модифікація політичної системи – усе це є лише окремо взятим проявом того бачення суспільства, прагнення до створення якого виникає на певному історичному етапі. Іншими словами, звернення до механізмів перехідного правосуддя передбачає певний набір цінностей і прагнення до певних результатів. Це не означає, що цей вибір не супроводжують дискусії – як щодо результатів, так і щодо його спроможності забезпечити втілення принципу гуманізму у постконфліктному суспільстві, в якому мало місце масштабне насильство.

У сучасних дослідженнях перехідного правосуддя характеризується тим, що дослідники вже мало уваги звертають на баланс сил між новим і старим режимами. Більше уваги приділяють ролі внутрішніх або міжнародних адвокаційних груп, які вимагають правди і здійснення правосуддя, розвитку міжнародного права прав людини, таким характеристикам урядів, як демократичність і консолідація, прихильність національним і міжнародним стандартам прав людини тощо. Крім того, на сучасному етапі розвитку концепції перехідного правосуддя було

встановлено, що попит на істину і справедливість не зменшується із плином часу, як це зазначено у ранніх дослідженнях. Навпаки, держави стикаються із потужними вимогами, як на національному, так і на міжнародному рівнях, встановити істину і звітувати перед суспільством про це. Держави перебувають під тиском не тільки власного народу, а й міжнародної спільноти.

Вважають, що термін «перехідне правосуддя» запропонував Нейл Крітц у 1995 р. у книжці «Перехідне правосуддя: як демократіям, що зароджуються, розквитатися з колишніми режимами». Сьогодні концепція перехідного правосуддя є впливовим правовим, соціальним і політичним дискурсом, який вказує на суспільства, що переживають фундаментальні соціальні зміни.

Незважаючи на доволі широкий спектр підходів до розуміння перехідного правосуддя, сьогодні є певний консенсус щодо мети і змісту цього процесу. Його основу складають чотири елементи (інша справа, що тривають дискусії щодо того, що кожен із цих елементів являє собою і як вони співвідносяться один із одним): як правило, перехідний етап передбачає процес притягнення винних у масових порушеннях до відповідальності та їх покарання за вчинені злочини; процес відшкодування жертвам завданої їм шкоди; процес встановлення правди, повне розслідування порушень, які мали місце в період конфлікту або становили репресивний характер; інституційний процес реформ, який має гарантувати, що такі порушення більше не повторяться.

Література

1. Hakeem O. Yusuf. Transitional justice, judicial accountability and the rule of law. Routledge, 2010. 204 p.
2. Чарнота А. Про яскравий випадок невизначеності, або правосуддя перехідного періоду і верховенство права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 185–193.
3. Уварова О. Теорія правосуддя перехідного періоду. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні. За заг. ред. А.П. Буценка, М.М. Гнатовського. Київ: «РУМЕС», 2017. С. 8–12.

4. Transitional Justice in the Twenty-First Century. Beyond Truth versus Justice. ed. by Naomi Roht-Arriaza and Javier Mariezcurrena. Cambridge University Press, 2006. 358 p.
5. Artur P. How «Transitions» Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice. Human Rights Quarterly. 2009. Vol. 31. No. 2. pp. 321–367.
6. Mendez J. Accountability for Past Abuses. Human Rights Quarterly. 1997. Vol. 19. pp. 255–282.
7. Уварова О. Виникнення концепції перехідного правосуддя: основні віхи. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні. За заг. ред. А.П. Буценка, М.М. Гнатовського. Київ: «РУМЕС», 2017. С. 12–17.

Іванна ЛЕНЬО

Ivanna.Lenio.PVz.2022@lpnu.ua

ПРАВА ЖІНОК В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Впродовж історії права жінок були набагато меншими ніж в чоловіків, зазнавали значних утисків або були фактично відсутніми. Нажаль раніше жінку не сприймали як повноцінного члена суспільства. Проте, шкода, що зараз в країнах третього світу жінка на сприймається на рівні з чоловіками. Навіть гірше її сприймають як якусь річ, як засіб для народження та виховання дітей, це не є правильно і подібне ставлення до жінки сприяє деградації суспільства та повернення його до темних часів середньовіччя. Гендерна рівність є основою демократичного суспільства. Права жінок є невід’ємним складником загальних прав людини, дотримання яких є імперативною нормою для всіх на національному та міжнародних рівнях. Адже чим вищий рівень гендерної рівності в країні тим розвиненішою вона є, отже цей показник є прямо пропорційний розвитку країни.

Питання про права жінок та їх захист неодноразово порушували різні науковці в більшості країн світу. На різних етапах розвитку суспільства правове становище жінки неодноразово змінювалося. Через утискання прав жінок ми точно втратили багато геніїв які не могли розвинути свій потенціал чи то творчий, науковий та ін. Ці жінки би зробили нереально

великий вклад у розвиток суспільства, науки, мистецтва і т. д. Це дуже сумно, бо їх дискримінували лиш через вторинні статеві ознаки хоч ми є одного біологічного виду. Взагалі дискримінація людей за будь-якою ознакою не є логічною. Загальний розвиток прав людини ми можемо розглядати через 4 покоління прав людини [4].

Першим поколінням прав і свобод людини і громадянина є засновані на традиційних ліберальних цінностях права і свободи, які визначали межі втручання державної влади у сфери громадянського суспільства і особистого життя людей, відображали пафос буржуазних революцій - право на свободу думки, совісті і релігії, на рівність перед законом, на участь в управлінні державою, на недоторканність особи тощо. Відлік першого покоління прав людини можна вести з періоду встановлення юридичної рівності, коли зруйнувалися станові рамки середньовічного суспільства. На цей період припадають розвиток буржуазних відносин і утвердження буржуазного суспільства з його законодавчими актами. Лише тоді рівноправність з ідеальної категорії почала втілюватися у реальну дійсність, набувши конституційного або іншого законодавчого оформлення. Принцип юридичної рівності, який став основою універсальності прав людини, додав їм справді демократичного характеру.

Друге покоління прав і свобод людини і громадянина пов'язане з боротьбою людей за поліпшення свого соціально-економічного становища та культурного рівня. Ці вимоги виникли після Першої світової війни, а вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу та міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки бурхливому розвитку виробництва склалися реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян.

Друге покоління прав людини називають ще системою позитивних прав. Вони не можуть реалізуватися без організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави, спрямованих на їх забезпечення. Каталог природних і громадянських прав і свобод людини поповнився соціально-економічними і соціально-культурними правами і свободами в ряді конституцій XX ст. (Мексиканські Сполучені штати, 5

лютого 1917 р.; Італійська Республіка, 2 грудня 1947 р. та ін.), у внесених доповненнях і поправках у старих конституціях. Соціальні, економічні та культурні права знайшли нормативне вираження у Загальній декларації прав людини 1948 р. і особливо Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

Становлення третього покоління прав людини (права людини - частина прав людства) пов'язано з національно-визвольним рухом країн, що розвиваються, а також із загостренням глобальних світових проблем після Другої світової війни. Останні призвели до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, створення міжнародних (або континентальних) пактів про права людини, законодавчого співробітництва країн у питаннях про права людини, надбання наднаціонального характеру законодавствами (особливо конституційними) тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини. Міжнародне визнання прав людини стало орієнтиром для розвитку всього людства в напрямку створення співтовариства правових держав. Між двома першими та третім поколіннями прав людини є взаємозалежність, здійснювана через принцип: реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи особи.

XXI ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини (наприклад, право людини на штучну смерть (евтаназію); право жінки на штучне запліднення і виношування дитини для іншої сім'ї, вирощування органів людини з її стовбурових клітин та ін.), яке, однак, не є безмежним (заборона клонування людини та встановлення інших правових меж). До переліку прав людини можна включити: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами [5].

Права жінок – фемінізм - як ідеологія зародився та набув офіційного визнання лише в кінці XIX ст. Хоча феміністичний

рух загалом визнається теорією рівності статей, в основу якого було покладено захист прав жінок. Разом з тим, початки відстоювання прав жінок у Європі, що нерозривно пов'язані з боротьбою жінок за виборче право, сягають значно глибших часів - від абсолютної монархії Середньовіччя до утвердження демократії. Цей процес можна розділити на певні етапи.

Перший етап - від Великої Французької революції, яка започаткувала період ліквідації абсолютизму та утвердження прав людини і громадянина до XIX ст. Саме в цей період зароджується та розвивається жіночий рух за здобуття рівності прав жінок у всіх сферах суспільного життя - в майнових правах, в доступі до освіти та професії, в політичних правах. Усі теоретики ідеологій боротьби з існуючим державно-правовим устроєм виступали за надання та забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Другим етапом є початок XX ст., коли закріплення рівності політичних прав чоловіків та жінок знайшло своє конституційне закріплення від поодиноких держав до усіх країн світу.

Третій етап - період утвердження та боротьби ідеократичних диктатур, яка перетворилась в світову війну, жертвами, якої стали, і народи, і чоловіки, і жінки.

Четвертий етап - розпочався з закріплення рівності прав жінок і чоловіків у Загальній Декларації Прав Людини. Характерним для цього етапу є боротьба з дискримінацією жінок та вимоги реального забезпечення участі жінок у вирішенні суспільних справ та міждержавних відносин [2].

Деякі політики доводили, що право голосу можуть мати лише ті, хто володіє нерухомістю чи брав участь у бойових діях. Але в XIX ст. ці ідеї було піддано сумніву. Право голосу поширювали на бідних, однак жінок реформаційний рух не торкнулися. На кінець XIX століття в багатьох куточках світу ширився суфражизм за надання жінкам виборчих прав. Першими право голосу вибороли жінки Нової Зеландії в 1893 році. До 1920-х років в більшості демократичних країн жінки здобули право голосу. Швейцарки змогли голосувати тільки в 1970-х. У ряді мусульманських держав жінки й сьогодні не можуть голосувати і претендувати на виборні посади [3].

Отже, боротьба за рівноправ'я між чоловіками та жінками пройшла довгий шлях, де жінки виборювали можливість мати хоча б часткові елементарні права брати участь у політичному житті своєї країни або мати можливість працювати. Саме тому слід пам'ятати, що жінки й чоловіки рівні від народження, і ніхто немає права їх обмежувати через помилкові стереотипні уявлення. Ми маємо бути рівноправними незалежно від зовнішніх ознак. І в жодному разі людина не має оцінюватись як чоловік чи жінка. В оцінку здібностей мають враховуватись тільки здібності особистості.

Література

1. Загальна теорія держави і права / Цвік М.В., Петришин О.В. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2009. 572 с.
2. Права жінок та гендерна рівність: навчальний посібник / О.О. Уварова. Київ, 2018. 204 с.
3. Права жінок – права людини: гендерна рівність у міжнародному праві. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12640/prava%20zhinok.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Права жінок. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%>
5. Покоління прав людини. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%>

Марія ЛЕСЬКІВ

mariia-roksolana.leskiv.pv.2019@lpnu.ua

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ СПАДОК В УКРАЇНСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

Польща подарувала світу відомих письменників, художників, педагогів, філософів, які зробили значний внесок в українську культуру. Одним із таких людей був Казимир Єжи Адольф Твардовський - польський філософ 19-20 століття, почесний доктор Варшавського університету, член Познанського Наукового Товариства, Наукового Товариства у Львові та творець Львівсько-Варшавської філософської школи [1, с. 12]. Науковий інтерес

Казимира Твардовського та його особисті погляди на філософію, психологію та педагогіку дали поштовх проведенню наукових досліджень та відкриттів. Саме з педагогічною діяльністю Казимира Твардовського пов'язується виникнення Львівсько-Варшавської школи.

Місто Львів було новим проявом думок та відкриттів Твардовського, що стало поштовхом для заснування філософської школи, яку пізніше назвуть «Львівсько-Варшавською». Ця школа проіснувала неповні півстоліття - з 1895 до 1939 року, але до сьогодні є частиною наукової історії Львова. Наукова школа а також її вихованці мали не лише спільні філософські погляди, а також єдність походження, додержання методичних засад свого вчителя. Серед відомих науковців школи були: Я. Лукасевич, Т. Котарбінський, К. Айдукевич. В 1911 р. до учнів Казимир Твардовського приєднався Станіслав Лесневський, і в цьому ж році, перед габілітацією контакт зі школою встановив Владислав Татаркевич [2, с. 18].

Як філософ, Твардовський вмів зацікавити своїм індивідуальним уявленням, висловлювати суб'єктивну думку під вплив якої потрапляли десятки його учнів. Іноді до школи долучались особи, які не були учнями Твардовського, але поділяли його погляди, слухали лекції, використовували його поради тощо. Тому з Львівсько-Варшавською школою часто згадують про математика Стефана Банаха, який був прихильником філософії та її розвитку з погляду Твардовського; філософа-неотоміста Юзефа Бохенського, художника Леона Хвістеки тощо [3, с. 41].

З початку свого існування Львівсько-Варшавська школа багато уваги приділяла видавничій діяльності-удосконаленню та популяризації філософських знань, а також підвищення рівня філософської освіти. Більшість науковців негативно ставились до ірраціоналізму, зате позитивно ставилися до надання філософським міркуванням логічно точного статусу. Більшість представників Львівсько-Варшавської школи були прихильниками раціоналізму, характерною рисою якого став логіко-семантичний аналіз мови науки і філософії. Вони були прихильниками раціоналістичної школи мислення та досліджували раціоналістичні погляди її представників: Рене

Декарта, Готфріда Лейбніца та фундатора німецької класичної філософії Іммануїла Канта, який намагався виділити апріорне знання, тобто ту частину знання людини, яку неможливо отримати з досвіду [4, с. 35].

Твардовський та деякі його учні використовували свою педагогічну діяльність, успішно читаючи лекції в різних університетах: у Львівській політехніці, на філософському факультеті Віденського університету, в університеті ім. Франца І (нині ЛНУ ім. Івана Франка), в якому Твардовський тривалий час обіймав посаду ректора. Більшість його лекцій були присвячені дослідженню і популяризації філософії, психології й педагогіки, а також озвучувались його знання та погляди з його робіт, що належать різним філософським дисциплінам: логіці, історії філософії, соціології та етиці. Будучи очільником кафедри філософії, йому вдалось сформулювати новий курс вивчення філософії. Він вважав, що психологія є найголовнішою філософською дисципліною.

Внаслідок цього, світ побачив нові науково-психологічні роботи інших представників Львівсько-Варшавської школи, таких як Владислав Вітвіцький (1878-1948 рр.), який прославився завдяки своєму науковому відкриттю - теорії кратизму, та Мечислав Кройц (1893-1971 рр.), який простежував проблеми методології та вивчав класифікації психологічних методів, дав визначення терміна: «Метод - це спосіб досягнення певної мети» [5, с. 74].

Поява Львівсько-Варшавської школи сприяла міжнародному визнанню української філософії, наданню філософським міркуванням зрозумілості, дослідженню філософії мови, теорії ймовірностей, принципів побудови ієрархії формалізованих мов, ідеї «демаркаціонізму» та написанню різноманітних наукових праць, завдяки яким представники школи Я. Лукасевич, С. Лесьневський та А. Тарський отримали всесвітню популярність та були визнані найвідомішими логіками ХХ ст. Вони намагались застосувати сучасну формальну логіку до томізму та дослідити деякі питання щодо релігії - існування Бога, конкретизації доказів безсмертя душі.

Філософська школа у Львові існувала в період 1895–1939 рр. В останні роки вона здобула високий рівень популярності та

стала авторитетною академічною установою для інших прихильників і науковців філософії. Зазнала розпаду в важкий час (Друга світова війна) та втратила багатьох учасників школи. Після війни послідовники школи поставили нову мету - займатися культурно-національним відродженням України. Для досягнення цієї мети філософам допомагала велика наукова спадщина школи, яка формувалась десятки років та була відомою не лише в Україні, а й у світовій філософській та психологічній спадщині. Прикладом може бути публікація статті в Американському психологічному журналі, в якому ставиться питання про необхідність ґрунтовного вивчення здобутків Львівсько-Варшавської школи не лише в контексті філософії, а й насамперед її внеску в історичну психологію [6, с. 88].

У стінах школи навчались багато відомих людей: Херш Бад, Степан Балей, Броніслав Бандровський, Стефан Блаховський, Мар'ян Боровський, Тадеуш Чежовський, Ришард Ганшинец, Мечислав Гембарович, Соломон Ігель, Людвік Якса-Биковський, Станіслав Качоровський, Юліуш Кляйнер, Тадеуш Котарбінський, Манфред Крідль, які вивчали гуманітарні науки за участю Казимира Твардовського, розділяли його особливий інтерес до психології та завдяки організаторським здібностям свого вчителя змогли й надалі опубліковувати десятки своїх робіт з індивідуальними поглядами на науку.

Львівсько-Варшавська школа увійшла в культурну спадщину Львова. Вона не була відновлена, багатьох талановитих логіків, філософів, професорів та випускників школи немає в живих, але більшість з них залишили багато науково-дослідницьких робіт та змогли вивести наукову філософію на новий етап розвитку, який продовжують філософи українського Товариства імені Казимира Твардовського яке об'єднує науковців Львівської політехніки та інших навчальних закладів України. Філософська спадщина в Україні ще очікує на свої новітні дослідження.

Література

1. Твардовський Казимир. Про ідіо- та алогенетичні теорії суджень. В: Вибрані філософські твори. Варшава: PWN, 1965. 198 с.

2. Твардовський Казимир: Акт, зміст і предмет суду. Вибрані філософські твори. Варшава: PWN, 1965. С. 4-8.
3. Історія філософії України: підручник. К. : КНТ, 2015. 652 с.
4. Польська культурологія XX ст. - Казимир Твардовський (Архівовано 10 березня 2016 у Wayback Machine, польською мовою).
5. Філософія права: навч. посібник / Марченко О.В. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внут. справ, 2015. 304 с.
6. Філософія права: навч. посіб. / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М.В. Костицького та Б.Ф. Чміля. К.: Юрінком Інтер, 2000 336 с.

Вікторія ЛЕТА

Viktoriia.Leta.PVz.2022@lpnu.ua

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Гендерні стереотипи і досі впливають на суспільство. З давніх-давен були встановлені соціальні норми, яким мають відповідати жінки і чоловіки. Їх активно долати почали зовсім недавно, шлях здобуття політичних, економічних, буттєвих прав виявився дуже нелегким і продовжується зараз. Існує низка країн, які у ХХІ ст. обмежують жіноче право голосу. Наші права на гендерну рівність роками ігнорували. Щоб боротися, жінки створили і продовжують створювати різні організації та проводити правозахисні рухи.

Щоб зрозуміти, як зародилися стереотипи потрібно заглянути в стародавню історію. Патріархат був сформований близько 3000 р. до н. е., через значний розвиток продуктивних сил. Практично все суспільство Близького Сходу та осьового віку були патріархальними. Всім відомо про великих жінок Єгипту, багато з них займали посаду фараона. Проте історик Сара Померой, пояснює, що навіть цей факт не змінював загальної ролі жінок в суспільстві [1]. Отже, якщо брати в загальному роль жінки в архаїчний період, то вона була сімейною. Але є виняток - Спарта, вони виховували маленьких дівчат майже так само як і хлопчиків. Адже вважали чим сильніша жінка, тим вона народить міцніших дітей.

Якщо говорити про сильних жінок то потрібно згадати амазонок, ці жінки не терпіли чоловіків і використовували їх тільки для продовження роду. Про амазонок згадував великий поет Гомер, історики: Геродот, Діодор, Плутарх. Як відомо «Іліада» - це найдавніша згадка про амазонок у грецькій літературі, вона була написана Гомером у VIII столітті до нашої ери. «Іліада» містить дві безпосередні згадки про амазонок. Перша - в історії Беллерофона, і друга - в уривку зі тейхоскопії. Бій з амазонками вважається суворим випробуванням відваги і з точки зору бойової гідності, амазонки ставляться в один ряд із жахливою химерою. У другій частині «Іліади» Гомер згадує воячок непрямим чином, коли описав місце збору троянців та їх союзників. За свідченням Геродота амазонки були вправними вершницями, хоробрими, витривалими, дужими воячками, які добре володіли мечем, бойовою сокирою, списом, луком зі стрілами. Амазонками на українських землях були сарматські жінки [2].

За всю світову історію жіноча емансипація найбільше проявлялася у X, XV, XVI, XIX, XX століттях [3]. Але все ж таки найбільше піднесення було на зламі XIX-XX ст., саме тоді зародився суфражизм у Великобританії. У Вікторіанську епоху Англія зазнала найбільшого розвитку, як економічного так і політичного, соціального, літературного, після цього перевороту погляди англійців кардинально змінилися. Вважається, що проблему жіночих прав першою порушила відома письменниця Мері Волстонкрафт. Цю жінку вважають засновницею англійського фемінізму [4]. Перша феміністична організація на території України була заснована в 1884 році Наталією Кобринською, у м. Станіслав (сьогодні - Івано-Франківськ), а виборче право жінки здобули у першій половині XX століття.

Як я вже зазначила вище, досі існують країни, які обмежують жіноче право голосу, і не тільки право голосу, а й загалом всі права. Переважно це країни Середнього Сходу, Азії та Ватикану.

У професійному середовищі, стереотипи проявляються у вигляді «скляної стелі», значення цієї гіпотези дуже просте – невидима перешкода. Щоб подолати “скляну стелю” жінкам потрібно дуже багато працювати. Існує дуже багато стереотипів на ринку праці і це призводить до формування у роботодавців і

працівників уявлення про «чоловічі» та «жіночі» професії. Загалом виділяють два види гендерної сегрегації: горизонтальну та вертикальну. Вертикальна - це нерівномірний розподіл представників різної статі у рамках посадової ієрархії. Під горизонтальною сегрегацією розуміють професійну, а також галузеву сегрегацію, тобто розподіл чоловіків та жінок за професіями та галузями [5].

Нерівноправне представлення жінок і чоловіків в політичному і суспільному виробленні рішень носить дискримінаційний характер, є кілька рекомендацій для вирішення цієї проблеми. Перше, що потрібно зробити це вводити гендерні квоти, наприклад, в Україні ввели нове виборче законодавство в якому говориться про те, що у списку партій має бути не менше 40% представників однієї статі. Друге - це заохочення політичних партій до добровільного прийняття гендерних квот і вжиття інших позитивних заходів. Третє - усунення упередженого ставлення до кандидатів жінок, зокрема в рамках політичних партій, а також ЗМІ та профспілках [6]. Протягом 2010–2012 років рівень зайнятості жінок становив близько 55%, за 2013–2014 роки цей показник знизився до 52%. Серед чоловіків спостерігалася схожа тенденція – цей показник зменшився з 65% до 62%. Рівень зайнятості жінок у 2020 році був найнижчим (51%) за останні десять років. Такі показники можуть бути наслідком карантинних обмежень. Що стосується заробітної плати, то вона почала різко зростати з 2015 року внаслідок регулярного збільшення мінімальної заробітної плати. Також протягом 2012-2020 років зменшилась різниця у заробітних платах чоловіків та жінок – у 2012 році заробітна плата жінок становила 78% заробітної плати чоловіків, тоді як у 2020 році – вже майже 80% [7].

Щоб забезпечити рівні права та можливості у чинному законодавстві, проводять гендерно-правову експертизу (ГПЕ). У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей, висновок експертизи надсилається до органу, який прийняв цей нормативно-правовий акт. Мета цієї експертизи полягає у рівності прав та обов'язків, можливостей, відповідальності, результатів, партнерських відносинах у всіх сферах життя

чоловіків і жінок. Найголовніше це висновки гендерно-правової експертизи, вони повинні містити: можливі шляхи усунення дискримінаційних норм, інформацію про наявність, з наведенням відповідного положення, або відсутність у проекті нормативно-правового акта положень, які не відповідають принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також наслідки, до яких може призвести застосування таких дискримінаційних норм [8].

В сімейній сфері також присутній розподіл ролей і він не менший ніж у професійній сфері. Стереотипи дуже прості, жінки сидять вдома, виховують дітей, а чоловік забезпечує всю сім'ю, але зараз все більше і більше людей відходять від цих стереотипів. Було проведено опитування 63% пар зазначили, що в їхній парі немає чіткої ролі голови і вони спільно вирішують справи. Про те, що головою є чоловік зазначили 21%, що жінка – 14%. Заробіток грошей, на думку 66%, є сферою, де домінують чоловіки. 20% зазначили, що заробляють в їхній парі обоє однаково, 13% сказали, що більше заробляє жінка. Професійна реалізація все ще вважається обов'язком та потребою в першу чергу чоловіків, отже вони мають можливості більше заробляти і конкуренція з боку жінок невелика. Опитування було проведено в 2021 році, серед українців віком від 18 років [9]. Зараз набувають популярності, по цілому світу, декрети татусів. Мета дуже проста: посилити роль батька у перші дні життя малюка, допомогти матері.

Отже, зараз в світі ще потрібно працювати над подоланням гендерних стереотипів, з часом суспільство реалізує рівність прав жінок та чоловіків, проте дана тема залишається актуальною та потребує поширення в теперішній час.

Література

1. Pomeroy, Sarah Women in the Bronze Age and Homeric Epic. Goddesses, Whores, Wives, and Slaves: Women in Classical Antiquity. New York: Schocken Books. 1995.
2. Петренко І. Жінки в історії України; Київ: ТОВ «АГРАФ ГРУП», 2014. 24 с.
3. Отто Вейнингер Стать та Характер; Харків: ТОВ «Видацтництво Фоліо», 2008. 477 с.

4. Шнирова О. В. Суфражизм в історії і культурі Великобританії, 2019. 424 с.
5. Ворона М.В. Гендерні стереотипи: сутність, функції, наслідки. *Щоквартальний науково-інформаційний журнал «Статистика України»*. №4(51). 2010. С. 71-74.
6. Збільшення представництва жінок в політиці через виборчу систему. Резолюція 1706 (2010). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1045_rez_1706.htm
7. Жінки та чоловіки на ринку праці. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/m&w/j_ch_na%20runky_praci.pdf
8. Практичний посібник з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів, Київ, 2020. 71 с.
9. Чи зберігся стереотип, що чоловік керує на роботі, а жінка – вдома. URL: https://tvoemisto.tv/news/chy_zberigsysya_stereotyp_shcho_cholovik_keruie_na_roboti_a_zhinka_vdoma_opytuvannya_118087.html

Володимир МАКАРЧУК
mvs6043@ukr.net

ВІЙНИ І МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ХХ ст. : питання правового регулювання

Очікуване завершення російсько-української війни 2014–202? рр. неминує породить міграції російського та проросійського населення з тимчасово окупованих територій Криму та ОРДЛО. Історичний досвід (ХХ-го століття) правового регулювання такого роду масових переселень є незастосовним щодо століття ХХІ-го, але окремі аспекти можуть виявитися повчальними і в сучасних умовах.

Дотримуємося думки, що будь-які масові міграції населення, спричинені політичними факторами, а не добровільним вибором самих мігрантів, є злом. Громадяни втрачають звичні соціальні зв'язки, місце праці, нерухоме майно – часто без належної компенсації; освоєння переселенців на новому місці проживання вимагає від них неабияких матеріальних затрат та моральних зусиль. Разом з тим не можемо заперечити й ту думку, що вказане

нами «зло» часами є меншим з можливих – переселенці рятують найдорожче, що у них є – життя власне та членів родин, рухоме майно, соціальний статус тощо, та набувають перспективи, яких вони були б позбавлені за попереднім місцем проживання.

Актуальності проблемі надає невизначеність політичної ситуації в окупованих російськими військами Криму та ОРДЛО. Не підлягає сумніву факт як цілеспрямованого (здійснюваного Кремлем), так і стихійного переселення в ці українські регіони значної кількості переселенців з РФ. 24 листопада 2017 р. М. Джемилєв заявив, що протягом 2014 – 2017 рр. Росія завезла до Криму, за різними оцінками, від 250 до 400 тис. своїх громадян, а також близько 250 тис мігрантів з Донецької та Луганської областей [1] – силовиків, управлінців, цивільних спеціалістів, а то й просто непрацюючих. На 2022 р., за деякими оцінками, лише в Криму перебуває понад 800 тис «понаєхів», прибулих на півострів починаючи від лютого 2014 р.

Зрозуміло, що у разі повернення до статус-кво анте беллюм, ці мігранти у своїй масі будуть вимушені реемігрувати до Росії. До них, поза найменшим сумнівом, приєднуються й активні учасники дестабілізуючих процесів т. зв. *руської весни* з числа осіб, які мали у 2014 р. українське громадянство.

Не претендуючи на вироблення основ національної політики держави України чи навіть котроїсь з проукраїнських політичних сил у цьому питанні, зосередимо увагу на тих масштабних хвилях людських міграцій, з якими зіткнулася Україна в ХХ ст.

Першою масштабною міграцією ХХ ст. в Україні стали вивезення австрофілів на Захід під час Галицької битви серпня – вересня 1914 р. та Брусиловського прориву червня 1916 р., а також утечі на Схід москвофілів після австро-німецького контрнаступу в Галичині у березні – червні 1915 р. Мова тут йшла про п'яти – шестизначні цифри. Так, у статті, надрукованій 14 березня 1916 р. в львівській газеті «Діло», стверджувалося, що кількість українських біженців зі Східної Галичини «не повинна перевищувати 400 тис. осіб» [2, с. 64].

Відтак, уже у цих випадках кількість вимушених мігрантів була вражаючою. Їх розміщення на нових місцях проживання вимагало значних організаційних зусиль. Втім, після завершення Першої світової війни більшість цих людей повернулася до своїх

домівок. В силу багатьох причин втручання українських державницьких структур (УНР, Гетьманату, ЗУНР) у процеси повернення мігрантів було мінімальним. Допомога переміщеним особам здійснювалася вибірково і нерегулярно - у молодих державних структур у 1917 – 1921 рр. були інші пріоритети.

Ризький мир 18 березня 1921 р. у статті IX підтвердив умови статті VII прелімінарного Договору про умови миру від 12 жовтня 1920 р. Окрім цивільних оптантів (біженців та емігрантів, сторони узяли на себе зобов'язання «негайно» передати одна одній також військовополонених, інтернованих та заручників [3, с. 249].

Про якусь державну допомогу переселенцям не йшлося. Навпаки, у Додатку № 2 чітко встановлювалися правила вивезення майна оптантів на територію нової для них батьківщини. Зокрема, «загальна вага багажу, окрім ручного, не мала перевищувати 10 пудів на кожну особу», паперові гроші будь-якого випуску дозволялося вивозити не звище 100 000 рублів з Росії та України і не звище 200 000 марок з Польщі на кожну оптовану особу; золоті й срібні годинники з ланцюжками, обручальні персні, срібні портсигари – не більше 1 штуки тощо [4].

Великі маси мігрантів з Росії стали прибувати до «ситої» України внаслідок голоду на Поволжі та у ін. регіонах РРФСР. У 1921–1922 рр., – вказує М. Гетьманчук, – з неврожайних районів РРФСР в Україну прибуло близько півмільйона осіб (439 тис.). Стихійна міграція населення за умов голоду призвела до загибелі значної частини біженців. Від голоду до осені 1922 р. в УСРР померло 47,5 тис. чоловік [5, с. 138]. Схоже, якоїсь особливої підтримки цим стихійним переселенцям владні структури радянської України не надавали, ігноруючи проблему де-факто.

Великі маси мігрантів з Росії прибували в Україну й під час Голодомору 1932–1933 рр., вселяючись у опустілі хати вимерлих українських колгоспників. Цих уже перевозили залізничним транспортом. Один з популярних сайтів вказує: «З Білоруської РСР в Одеську область – 61 ешелон, із західних областей РРФСР в Дніпропетровську – 109 ешелонів, з Горького в Одеську – 135 ешелонів, з центрально-чорноземного регіону Росії в Харківську область – 180 ешелонів. З Іванівської в Донецьку – 144 ешелони, і багато-багато інших людей та ешелонів. Переселяли коней, корів,

овець, завозили курей та інший скот, переселяли цілі колгоспи з технікою та інвентарем. Переселяли російських вчителів» [6].

Інше джерело стверджує: «переселенцям, які прибували у вимерлі від голоду села на Сході та Півдні країни, надавали значні пільги. З них знімали всі недоїмки зі сплати податків, їх звільняли від сплати сільгосподатку на три роки, рік вони могли не постачати державі молоко та м'ясо, кожна родина безкоштовно отримувала будинок і садибу, ремонт яких до їх переселення мали забезпечити місцеві колгоспи. Тим, у кого не було корови, її надавали безкоштовно, а на кожні дві-три родини – давали коня» [7].

Наступна потужна хвиля (точніше, кілька хвиль) міграції була викликана Другою світовою війною.

Первісно, уже в 1939 – 1941 рр. відбувся обмін населенням з нацистською Німеччиною, з якою Радянський Союз «розділив» Польщу.

За даними НКВС, у східних областях Польщі, які відійшли до складу Союзу РСР, налічувалося 150 тис біженців з західних та центральних областей (з них 44 тисячі повернулися до Польщі до січня 1940 р., решта залишилися у СРСР – фактично без державної підтримки. Значна їх частина пізніше потрапила під маховик радянських репресій.

З шести новостворених західних областей Української РСР до Рейху (переважно – до Генерал-Губернаторства зголосилися на виїзд близько 30 тис. фольксдойчів, до яких намагалися долучитися українські націоналісти, що обґрунтовано побоювалися репресій з боку радянських силових структур.

У лютому 1940 – травні 1941 рр. відбулися чотири хвилі депортацій на Схід «неблагонадійних» елементів – від родин польських осадників і жандармів до місцевих служок Венери (повій). Обміни населенням з «демократичною» Польщею тривали у 1944–1947 рр. Історіографія цього питання настільки потужна, що доповідач – за браком місця – відсилає читача до кількох власних публікацій [8, 9, 10, 11 та ін.].

У червні 1940 р. Москва звичними силовими методами вирішила за давнини (з 1918 р.) територіальний спір з Румунією. Разом з румунськими військами Бессарабію та Північну Буковину покинули близько 200 тисяч осіб [11, с. 404 (з посиланням на: РГВА. Ф. 37977, оп. 1, д. 671, л. 378)]. Згодом, 20 липня 1940 р.,

радянський уряд погодився дозволити евакуацію румунських чиновників, військовослужбовців та цивільного населення, яке мало бажання виїхати до Румунії, куди репатріювалося 13 750 осіб [12, с. 404 (з посиланням на: РГВА. Ф. 37977, оп. 1, д. 671, л. 282)].

Також 5 вересня 1940 р. укладено радянсько-німецьку угоду про евакуацію з Бессарабії та Північної Буковини етнічних німців, переважно колоністів. Репатріація тривала з 23 вересня по 13 листопада 1940 р. і дала ще 133 138 осіб, які покинули землі, що відійшли від Румунії до Радянського Союзу [13].

Майно переселенців (усе нерухоме та частина рухомого, яке не підлягало вивезенню за умовами угоди), йшло на створення матеріальної бази радгоспів та колгоспів, нав'язаних місцевому населенню радянськими властями.

Радянське бажання позбутися етнічних німців на ново-приєднаних територіях Бессарабії та Північної Буковини (та розпорядитися залишеним ними майном) було настільки сильним, що 7 серпня 1940 р. Москва дала згоду на репатріацію навіть тих колишніх румунських громадян німецької національності, які на цей час перебували в місцях позбавлення волі [14, (з посил. на: Российский ГАСПИ, Ф. 17, оп.162, д. 28, л. 111)].

Разом з цим радянська делегація в Змішаній радянсько-німецькій комісії з евакуації громадян німецької національності з Північної Буковини та Бессарабії ще 6 серпня 1940 р. отримала урядову вказівку – наполягати на тому, що: «а) усе майно, націоналізоване та муніципалізоване за радянськими законами, опису, оцінці й оплаті з боку СРСР не підлягає; б) дозволити німцям, які евакуюються, вивезти з собою, окрім того, що вивозиться за встановленими нормами, належне їм майно, у вигляді багажу та в порядку вантажних відправлень. Включити в угоду норму вивозу сільськогосподарської продукції в розмірі 250 кг на одне селянське господарство, в тому числі тютюну не більше 10 кг» [15, (з посиланням на: Российский ГАСПИ, Ф. 17, оп.162, д. 28, лл. 109 – 110)].

Евакуація німецького населення регіону носила тотальний характер. Приміром, з міста Шабо (у 1940 р. – центр Лиманського району) колоністи, які становили близько половини населення, виїхали майже у повному складі (переважно до Швейцарії),

залишилося лише кілька родин – Бесон, Нівель, Мишу, Тардан, Доні [16, с. 315].

З містечка Сарата до Німеччини виїхала 651 сім'я [17, с. 152].

Звільнені колоністами сільськогосподарські угіддя, господарські та житлові приміщення стали потужною (і фактично безплатною) базою колективізації. Так, у Шабо на землях колоністів було організовано колгосп «Червоний лиман» і виноградарський радгосп «Шабо». Рибалки об'єдналися в колгосп «Зоря».

Гострою була ситуація в місті Арциз, де більшість німців-колоністів у вересні-жовтні 1940 р. виїхали до Німеччини. Обезлюднення було настільки відчутним, що вже восени того ж року сюди привезли переселенців з українських областей: 122 родини з Вінницької, 83 – з Сумської та Волинської областей. «Вони, – вказує радянське джерело, – мали значний досвід колективного господарювання. Восени 1940 р. з їх допомогою місцеве населення заснувало артіль ім. Комінтерну. Вона об'єднувала 179 господарств і мала 1173 га землі, 113 робочих коней, 259 голів ВРХ, 236 свиней, 355 овець тощо. Розпочався новий етап в історії Арциза – етап соціалістичних перетворень. Набули сили ленінські декрети про націоналізацію землі. Селяни одержали по 10 га на сім'ю» [16, с. 187].

Усього ж до Аккерманської області в 1940–1941 рр. переселено 6 тис. господарств колгоспників зі східних областей УРСР та 3700 господарств із західних областей. Показово, що колгоспники зі Сходу отримали загалом 64.451 га землі (понад 10 га на господарство), а вихідці з новоприєднаних західних областей – 18.500 га (тобто лише по 5 га на родину) [18, (з посиланням на ДАОО, Ф. 4980, оп. 1., спр.3, а. 60 – 62)].

На землі німецьких колоністів вже до 22 червня 1941 р. були переселені 46 колгоспів з Сумської, Чернігівської, Одеської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей. Зі східних районів України для роботи в МТС прибули 150 бригадирів тракторних бригад, 100 трактористів [17, с. 156].

5 вересня 1940 р. укладено радянсько-німецьку угоду про евакуацію етнічних німців, з Бессарабії та Північної Буковини. Репатріація тривала з 23 вересня по 13 листопада 1940 р. і дала ще 133 138 осіб, які покинули землі, що відійшли від Румунії до Радянського Союзу.

Кількість репресованих в Аккерманській (Ізмаїльській області) у 1940–1941 рр. дослідники оцінюють у 89,5 тис, вказуючи, що значна частина цих людей підлягала депортації на Урал, в Казахстан та Сибір.

Окремої уваги заслуговує врегулювання питання про обмін населенням між Українською РСР та Чехословацькою Республікою, здійснений внаслідок інкорпорації регіону до складу Союзу РСР у 1945 – 1946 рр.

У звільненому від нацистів Кошіце 4–5 квітня чехословацький уряд здійснив свою часткову реорганізацію. З. Фірлінгер, який перед тим посідав пост посла в СРСР, став прем'єром. Там же, у Кошіце, оприлюднено раніше схвалену програму. Пункт VII проголошував: «Уряд турбуватиметься про те, щоб якомога швидше вирішилося питання Закарпатської України, поставлене самим населенням області. Уряд прагне, щоб це питання вирішувалося відповідно до демократичного волевиявлення народу Закарпатської України, у дусі повної дружби між Чехословаччиною і Радянським Союзом, і він переконаний, що саме так воно й буде» [19, с. 309–310].

Вимагає пояснень, чому відповідна заява була зроблена чехословацьким урядом ще до закінчення світової війни і міжнародно-правового погодження післявоєнних кордонів ЧСР з сусідніми Польщею, Німеччиною та Угорщиною.

22 березня 1945 р. посол США в СРСР А. Гарріман доповів державному секретареві Е. Стеттініусу, що чехословацький президент Е. Бенеш покладає великі надії на радянське сприяння у відновленні до-мюнхенської цілісності ЧСР, а також отримання останньою «невеликих коректив території за рахунок Німеччини та Угорщини». Питання про Карпатську Україну у цьому разі може бути вирішене самим населенням регіону, але Е. Бенеш наполягатиме на тому, щоб «усі бажаючі виїхати до Чехословаччини отримали це право» [20, р. 427]. Москва не заперечувала проти цієї вимоги, оскільки вона цілком відповідала інтересам радянської сторони, зменшуючи потенційну небезпеку відновлення орієнтації місцевого населення регіону на Прагу і Братиславу. Відповідно до окремого Протоколу до Договору між СРСР і ЧСР від 29 червня 1945 р. жителям Карпатської України чеської та словацької національностей надавалося право оптації

громадянства. Вказане положення поширювалося на етнічних українців та росіян, що служили у чехословацькій армії. Натомість українці і росіяни, які проживали в межах ЧСР, отримали змогу набути радянське громадянство і переселитися в Закарпаття.

Організаційні питання оптації урегулювали Постанова РНК СРСР від 30 грудня 1945 р. та Постанова РНК УРСР від 29 січня 1946 р. [21, с. 150 (з посиланням на ДАЗО ф. Р-195, оп. 11, од. зб. 6, арк. 52)]. Дані про оптацію ніколи не публікувалися офіційно, але, за деякими підрахунками, близько 10 тисяч русинів-українців з ЧСР обрали громадянство Української РСР і перебралися на Закарпаття; приблизно стільки ж осіб словацької та чеської національностей з Карпатської України відбули в Словаччину та Чехію [22, с. 75].

Вступ радянських військ до регіону, окупованого гортістською Угорщиною в 1938–1939 рр., супроводжувалася масовою втечею чиновників та силовиків, більшість з яких мала угорські корені. Проте т. зв. обмін цивільним населенням з Угорщиною у післявоєнні роки не здійснювався. Внаслідок цього «упущення» в Закарпатській області України збереглися потужні угорські анклав. Так, у Берегівському районі у 1959 р. угорці становили 80,3 %, українці – 16, 6 % населення; ситуація суттєво не змінилася і під час останнього перепису 2001 р. – угорці – 76,2 %, українці – 18,8 % [23]. Цілком ймовірно, що Москва залишила цю скабку в українському державному тілі свідомо – як і населений переважно не українцями Герцаївський район сусідньої Чернівецької області (відсоток румунського населення – 91,5 %, українського – 5,0 % [24]). Сьогодні спостерігаємо спроби російського державного керівництва роздмухати територіальний конфлікт України з її західними сусідами.

Натомість доконаний обмін населенням між післявоєнною УРСР та прорадянською ПНР призвів до того, що серйозного підґрунтя для польського сепаратизму в західних областях України (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська) на сьогодні немає.

Також не супроводжувалася стимульованими державними органами міграціями населення «передача» Кримської області з складу РРФСР до УРСР, урочисто проголошена радянськими властями в 1954 р.

Після 1991 р. масштабний обмін населенням між Україною та Російською Федерацією проходив стихійно. Російська програма переселень «соотечественников» до РФ, розпочата в другій половині 2000-х рр., фактично провалилася.

Висновки: Висловимо переконання, що масштабний досвід переселень багатотисячних груп населення, вимушено набутий Україною в минулому, ХХ-му столітті, у наш час механічно незастосовний. Однак окремі аспекти цього досвіду уже сьогодні потребують уваги вітчизняного законодавця та органів виконавчої влади. Зокрема, з метою зменшення неконтрольованої міграції громадян РФ в Україну доцільно уже сьогодні прийняти окремий закон, який би уневажив правочини з відчуження та придбання нерухомості на українських територіях, тимчасово окупованих Росією у 2014 – 2022 рр.

Після позитивного вирішення про повернення державно-територіального статусу АР Крим та ОРДЛО до статус-кво анте беллюм Україна повинна потурбуватися про тих заложників ситуації з числа громадян РФ, які висловлять готовність повернутись до попередніх місць проживання. Доцільно буде залучити до виконання програми рееміграції міжнародне співтовариство.

Стратегія повернення в Україну тимчасово окупованих РФ територій обов'язково має враховувати неминучий відтік величезної маси нелояльних до української державності громадян, багато з яких сьогодні забезпечують управлінські та силові функції на тимчасово окупованих землях. Їх необхідно буде оперативно замінити українськими кадрами, що викличе власну хвилю міграції – цього разу всередині-українську.

Можливо, доцільно буде завчасно розробити лімітні норми ввозу-вивозу рухомого майна мігрантами, а також встановити граничні часові терміни, протягом яких оптанти-мігранти можуть розраховувати на державну підтримку України та міжнародного співтовариства.

Література

1. РФ принудительно меняет демографическую ситуацию в оккупированном Крыму : на полуостров завезли 300 тыс. россиян. — Джемилев. URL: https://censor.net.ua/news/463852/rf_

prinuditelno_menyaet_demograficheskuyu_situatsiyu_v_okkupirovannom_krymu_na_poluostrov_zavezli_300. 2. Макаrchук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов : Высшая школа, Изд-во при Львов. ун-те, 1983. 255 с. 3. Договор о перемирии и прелиминарных условиях мира между РСФСР и УССР, с одной стороны, и Польшей – с другой. 12 октября 1920 г. *Документы внешней политики СССР*. Том 3. 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – М. : Госполитздат, 1959. 723 с., сс. 245 – 252. 4. Приложение № 2 к Мирному Договору. *Документы внешней политики СССР*. Том 3. 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. М. : Госполитздат, 1959. 723 с., с. 643–644. 5. Гетьманчук М.П. Між Москвою та Варшавою. Українське питання в радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.). Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 432 с. 6. Масове переселення росіян в Україну після голодомору. URL: https://censor.net.ua/forum/586159/masove_pereselennya_rosyan_v_ukranu_pislya_golodomoru. 7. Зануда А., Дорош С. Розкриття архівів: як після Голодомору на Донбас переселяли росіян. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2015/06/150522_holodomor_donbass_russia_az. 8. Макаrchук В.С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр.) : історико-правове дослідження. К.: Атіка, 2007. 368 с. 9. Makarchuk V. S. Population Deportations and Transfers: Evil or Necessary Evil? // A. Dyukov, O. Orlenko [Ed.] *Divided Eastern Europe: Borders and Population Transfer, 1938–1947*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2012. P. 182 – 193. 10. Макаrchук В.С. Депортации и трансферты населения: зло или неизбежное зло. *Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований* (РФ, г. Москва). 2012. № 1 (4). С. 107–112. 11. Макаrchук В.С. Обмін населенням при врегулюванні післявоєнних кордонів Української РСР (за підсумками Другої світової війни 1939 – 1945 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», № 850. Серія Юридичні науки*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 451 – 460. 12. Мельтюхов М.И. Освободительный поход Сталина. М.: ООО «Издательство «Яуза», 2006. 511 с.; 13. Пасат В.И. Эвакуация немецких колонистов с территории Бессарабии и Северной Буковины в 1940 году. *Отечественная история*. 1997.

№ 2, С. 87–106. 14. Відповідь Наркомату закордонних справ СРСР на застереження німецької урядової делегації щодо евакуації осіб німецької національності з території Бессарабії і Північної Буковини, затверджена Політбюро ЦК ВКП (б). 7 серпня 1940 р. *Баран В. К., Токарський В.В. Україна: західні землі: 1939–1941 рр.* Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 448 с., 15. Директива «Про роботу радянської урядової делегації в Змішаній радянсько-німецькій комісії з евакуації німців із території Бессарабії і Північної Буковини», затверджена Політбюро ЦК ВКП (б). 6 серпня 1940 р. *Баран В. К., Токарський В.В. Вк. твори.*, С. 389–391. 16. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. К.: АН УРСР, 1969. 909 с. 17. Лебеденко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. Одеса: Астропринт, 2002. 208 с. 18. Постановление Аккерманского облисполкома и бюро обкома КП(б)У об использовании земли, имущества и скота, оставленного эвакуируемым немецким населением. 3 декабря 1940 г. *Советский Придунайский край (1940–1945): документы и материалы / сост.: А.Д. Бачинский, А.П. Белобородова, И.В. Гречуха и др.].* Одесса: Маяк, 1968. 408 с., сс. 72–75. 19. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: В 3-х т. Том III. 1 января 1945 – 3 сентября 1945. М.: Госполитиздат, 1947. 791 с. 20. Foreign Relations of the United States. 1945. Vol. IV. Europe. – Washington: United States Government Printing Office, 1968. – 832 p. – 1356 p. 21. Нариси історії Закарпаття. Т. II (1918–1945). Редакційна колегія: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько, І. Поп: історія. Ужгород: Закарпаття, 1995. 663 с. 22. Маркусь В. Приєднання Закарпатської України до Радянської України, 1944–1945. Київ, 1992. 111 с. 23. Берегівський район. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81> 24. Герцаївський район URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%B2%D1%81>

Христина МАКСИМ
cristinavavryk@gmail.com

МОДУСИ ПОДОЛАННЯ АГРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Агресія є органічним породженням сучасного світопорядку та інструментом боротьби різних геополітичних сил. Людська

агресія продовжує підтримуватись процесом глобалізації, його «зворотним компонентом». Тому боротися з ним потрібно як із внутрішньою вадою суспільних відносин, що переважають у сучасному світі. Боротьба з агресією, зокрема і юридична, – це не тільки створення та виконання законів. Опосередковано ефективно на стан боротьби з агресією право впливає, коли воно реалізується в законах і нормативних актах, що мають профілактичний напрям, тобто по-справжньому, а не формально, спрямовані на підвищення рівня правової культури у суспільстві, духовності людини, рівня виховання та освіти підростаючого покоління.

Агресивність є біологічною здатністю, набутою в процесі природного відбору, для захисту від тих, що знаходяться вище в харчовому ланцюжку, і це природно. Проте, у людини вже більше десяти тисячоліть немає зовнішніх ворогів у природі – вона їх усіх винищила. Ось чому інстинктивна агресивність, що накопичується, з тих пір знаходить вихід лише у внутрішньовидових сутичках.

Свобода людини в ініціюванні війн все більше звужується під натиском політичних, соціально-економічних, моральних, правових, технічних і технологічних факторів. Унаслідок цього відбувається процес накопичення агресії.

Навіть якщо уявити, що насилля вписано в людську природу, то напевно одним із найкращих досягнень культури було б його усунення [1]. Існує думка, що тепер немає сенсу розглядати суспільство, де немає насилля, а розгляд можливостей обмеження його проявів – це інша справа [2].

Таким чином, прояви людської агресії є невід’ємним феноменом природи людини. На нашу думку, сьогодні важливо навчитися скеровувати агресію в необхідний напрям через призму права. Для цього необхідні чотири передумови: соціальна рівність людей, маніпулювання агресією, гуманізація людини та правова рівність.

Щодо соціальної рівності людей, то кожна епоха, кожне соціальне утворення, що посідають своє місце на різних етапах розвитку суспільної культури, створюють власні моделі суспільних відносин, свої суспільні ідеали, яким надається важливе загальнолюдське значення [4]. Соціальна рівність – це

одне з найскладніших і багатогранних явищ суспільного життя. Поліструктурність поняття «соціальна рівність» визначається тим, що на рівні суспільства вона виступає водночас і суспільно значущим ідеалом, і принципом організації суспільних відносин, і елементом соціальної психології у вигляді почуттів, вимог та сподівань. Багатогранність проявів соціальної рівності зумовлює її внутрішня суперечливість. Суть цієї суперечливості полягає у діалектичній взаємодії всіх структурних елементів, у їх впливі один на одного в процесі функціонування суспільства та в суперечливій якості суспільних відносин в цілому [3].

В результаті еволюції людства відбувається домінування одних соціальних груп над іншими, створюючи агресивну правову модель поведінки, що провокує їх на пошуки різноманітних способів захисту своїх прав шляхом активно агресивної поведінки. Так, в результаті дослідження людської агресії виявлено, що діалектична суперечність соціуму є основоположником суперечності в суспільстві, причинно-наслідковим зв'язком яких є різноманітні форми несправедливості. Тому у всі часи людству притаманне прагнення до справедливості. Соціальним умовам, системам соціалізації людини надається головна роль в подоланні проявів агресії. На нашу думку, зникнення неможливості подолання разючої майнової прірви між соціальними групами зніме напруженість в суспільстві та дещо зменшить соціальні антагонізми.

Щодо маніпулювання агресією, то маніпуляція – це один зі способів управління людьми шляхом створення ілюзій або умов для контролювання поведінки. Ця дія, направлена на психічні структури людини, здійснюється непомітно і ставить собі за завдання змінити думки та цілі людей в необхідному для деякої групи напрямку.

Людська агресія «переросла» біологічні межі і міцно соціалізувалася, почала набувати все нових проявів. Сучасна людина, оточивши себе віртуальною реальністю, починає нудьгувати, якщо не «вбила» сотні уявних ворогів, якщо телевізійна програма не містить кримінального «соусу», нецікавими є новини, у яких не повідомляють про теракти, про захоплення заручників, про військові конфлікти, про повстання, про вбивства тощо. Агресія, на жаль, продовжує бути частиною

повсякденного життя людини, і у зв'язку з цим пропонуємо обмежити її прояви шляхом: зменшення в соціально-інформаційних мережах; створення «площадок агресивного розвантаження». Наприклад, залучення людей до масових заходів, де є можливість емоційно розвантажитись – взяти участь в спортивних заходах чи історичних реконструкціях, безперечно, сприятиме емоційному розвантаженню.

Щодо гуманізації людини, то гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський) у праві – це одна з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей, завдяки інтерпретації якої право у філософському і соціологічному розумінні характеризується як загальна міра свободи, рівності і справедливості у суспільстві, яка повинна визначати зміст кожної правової норми. Саме такі соціальні цінності, як свобода, рівність, справедливість, становлять сутність гуманізму права – систему поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їх інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держави і громадськими інтересами [4].

Еволюція показує, що тільки у справедливих народно-демократичних общинах формування миролюбства в усіх громадян, включаючи озброєних захисників, стає справою всесвітньої «миролюбної соціалізації», яка здійснюється всією системою виховання, навчання і всебічного розвитку людини. Це ставить певні вимоги до державної системи освіти і виховання – необхідно в соціалізації громадян гармонічно поєднати мир та готовність надати відсіч агресору. Громадяни мають розуміти, що є речі, які важливіші ніж мир і життя: віра, честь, безпека, свобода і незалежність держави.

Щодо правової рівності людей, то правова рівність людей сягає далекого минулого. Її головна концепція полягає в спільності людей, та наскільки всі вони рівні між собою. Перед тим, як було зроблено висновок про необхідність рівноправності людей, минуло багато років, які супроводжувалися постійними протистояннями у суспільстві.

Сучасна цивілізація досягла такого рівня, коли дискримінація людей за яких-небудь зовнішніх ознак розглядається як відступ від високих принципів суспільного розвитку. Відповідно до цього затверджуються як принципи і

норми міжнародного права, так і національні конституції. Воно є універсальною формою вираження юридичної рівноваги, поєднання інтересів окремих людей, окремих соціальних верств і груп населення, а також національностей.

Як ми бачимо, одним із основних аспектів соціальної рівності людей є правова рівноправність. Визнання та закріплення на юридичному рівні прав та свобод всіх людей сприяє підвищенню моральних цінностей. Її дія на громадські відносини перетворює їх в правові відносини, в результаті чого виникають передумови для контролю та подолання агресії.

Саме призначення права складається з потреб суспільного розвитку. Воно є продовженням цих потреб, що виражається в юридичному акті. Відповідно до цього вони спрямовані на закріплення певних відносин, які б не допускали проявів агресії.

Можемо висновувати, що однією із важливих передумов появи агресивної поведінки виступає процес її правової легітимізації, як інструменту політики. Несправедливість цього процесу та несправедливість самого «наси́льства зверху» часто призводять до правового нігілізму мас і своєрідної, неправової, в основному соціально-психологічної легітимізації в політичному середовищі вже наси́льства, спрямованого проти існуючої влади. Без такої підтримки з боку певних верств населення «наси́льства знизу» агресія як явище навряд чи змогла б коли-небудь досягти значних масштабів. Тому вирішення проблеми агресивності можливе лише після вирішення суперечностей між суспільством та індивідом, що є можливим у правовій державі, шляхом всебічного розвитку конструктивного діалогу в громадському суспільстві, без якого ускладнюється вироблення загальноновизнаних та ефективних варіантів вирішення конкретних соціальних проблем.

Література

10. Boulan F. Violence et société. Revue de recherche juridique. 1981. № 3. P. 342–352.
11. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов; пер. с фр.; отв. ред. В. С. Нерсисянц. М.: Норма, 1999. 310 с.
12. Левкулич В. В. Морально-етичний та правовий зміст категорії «рівність». *Мультиверсум: Філософський альманах*. К.:

Центр духовної культури. 2004. № 39. URL:
http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Levkul_1.htm.

13.Юридична енциклопедія: в 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко
(відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 1. С. 660.

Василь ПРОДАН

Vasyl.Prodan.PVz.2022@lpnu.ua

ГЕНДЕРНІ УПЕРЕДЖЕННЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

Чинні гендерні стереотипи у судовій сфері не дають змоги жінкам повною мірою проявити професіоналізм і реалізувати свій потенціал.

Дослідження представництва жінок у суддівській професії вимагає детального вивчення, через те, що є показником залучення жінок до процесу прийняття важливих рішень. Більше того, вже в самому законодавчому визначенні суддя трактується як особа, котра наділена повноваженнями здійснювати правосуддя, зокрема, шляхом прийняття відповідних рішень.

Метою цього повідомлення є аналіз нинішньої ситуації в Україні щодо питань гендерної рівності у судовій сфері, огляд законодавчих актів, підкреслення актуальності і важливості інформаційної кампанії, спрямованої на подолання гендерних стереотипів, а також вироблення пропозиції ідей щодо активізації процесу врегулювання гендерного питання у суддівській професії.

Встановлено, що найбільш поширеним є твердження про те, що право на справедливий суд складається з органічних, інституційних, процесуальних та спеціальних елементів [1].

Аналіз статті 6 *Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини*, практики Європейського суду з прав людини та наукових підходів до цієї проблеми дозволили вдосконалити класифікацію права на справедливий судовий розгляд та виокремити такі його структурні елементи: - забезпечувальний (попередній) елемент, що гарантує можливість користування цим правом (доступ до суду); - інституційні елементи (умова справедливості судового розгляду) – вимоги щодо створення і функціонування судової системи загалом та окремого суду зокрема (незалежний, безсторонній суд, створений

на підставі закону); - процесуальні (процедурні) елементи – загальні процесуальні вимоги щодо порядку і правил здійснення судочинства (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки, публічний розгляд, можливість закритого судового розгляду, публічне проголошення судового рішення, обґрунтованість та вмотивованість рішення, справедлива процедура); - спеціальні (кримінальні процесуальні) елементи – додаткові процесуальні гарантії, які стосуються розгляду кримінальних справ (презумпція невинуватості, обґрунтованість обвинувачення, обізнаність щодо характеру і причини обвинувачення, право на захист, достатність часу і можливостей для підготовки захисту, право на допит, право на безоплатну допомогу перекладача); - легітимаційний елемент – гарантії досягнення мети правосуддя, що забезпечує правову визначеність кримінальних процесуальних відносин (остаточність рішення, його виконання) [2].

Стаття 6 *Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод* (далі – Конвенція) гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов’язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред’являється особі. Ключовими принципами статті 6 є верховенство права та належне здійснення правосуддя. Ці принципи також є основоположними елементами права на справедливий суд.

Право на суд покриває надзвичайно широке поле різноманітних категорій - воно стосується як інституційних та організаційних аспектів, так і особливостей здійснення окремих судових процедур. Своєрідним механізмом, який дозволяє розуміти, тлумачити та застосовувати Конвенцію є практика Європейського суду з прав людини (далі – Суд), яку він викладає у своїх рішеннях.

Враховуючи той факт, що право на справедливий суд займає основне місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства, Європейський суд у своїй практиці пропонує досить широке його тлумачення.

Як свідчить позиція Суду у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі

має бути забезпечена можливість звернутись до суду для розв'язання певного питання, і що з боку держав и не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права.

У своїй практиці Європейський суд неодноразово наголошував, що право на доступ до суду, закріплене у 6 § 1 Конвенції, не є абсолютним: воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання. Держави-учасниці користуються у цьому питанні певною свободою розсуду. Однак Суд повинен прийняти в останній інстанції рішення щодо дотримання вимог Конвенції; він повинен переконатись у тому, що право доступу до суду не обмежується таким чином чи такою мірою, що сама суть права буде зведена нанівець. Крім того, подібне обмеження не буде відповідати ст. 6 § 1, якщо воно не переслідує легітимної мети та не існує розумної пропорційності між використаними засобами та поставленою метою [3].

Питання про визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом права вирішується як на законодавчому рівні, шляхом ратифікації Конвенції, так і на науковому, шляхом формування особливого прецедентного права Європейського суду з прав людини. Свідченням цьому є обов'язок держав – учасниць Конвенції визнати судові прецеденти ЄСПЛ повноправним джерелом національного права.

Справи ЄСПЛ офіційно не вважаються прецедентами, але є єдиним джерелом динамічного тлумачення Конвенції. Неоднорідність поглядів на правову природу рішень Європейського Суду спричинила твердження, що так зване право Суду являє собою дещо середнє між прецедентним правом у його традиційному розумінні та стало сформованою на континенті традицією щодо судової практики як визначеної, однакової, послідовної, усталеної позиції судів з тих чи інших питань правозастосовчої діяльності. Тобто рішення ЄСПЛ можна розглядати як нібито новий вид джерела права, який «випадає» зі стандартної класифікації джерел права, до якої впродовж століть звикли правники, – прецедент (англійський стандарт) і кодифікована норма (континентальна правова система) [4].

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) є міжнародним договором, на підставі

якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13), згода на обов'язковість яких надана державами – сторонами Конвенції.

Юридичний зміст основних принципів міжнародного права закріплює зобов'язання кожної держави виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання, а засоби реалізації цих зобов'язань визначаються національним правом, якщо інше не випливає з міжнародно-правової норми. У статті 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року закріплено принцип добросовісного виконання державою своїх міжнародних зобов'язань. Відповідно до цієї норми держава-учасниця не може посилається на положення свого внутрішнього права для виправдання невиконання нею міжнародного договору [5].

Реалізація норм права - це втілення встановлених правових норм у діяльність суб'єктів права через виконання юридичних обов'язків, використання суб'єктивних прав, дотримання заборон.

Види правозастосовних актів: за суб'єктами видання - акти органів державної влади та органів 13 управління, судові акти, акти контрольно- наглядових органів і громадських організацій; за способом організації суспільних відносин, які підлягають регулюванню, - регулятивні та правоохоронні; за формою зовнішнього виразу - усні, конклюдентні та письмові. Важливим елементом правозастосування на стадії кваліфікації (коли вибирається і з'ясовується легітимність правової норми) є тлумачення правової норми [6].

Неупередженість і безсторонність надзвичайно важливі, особливо коли йдеться про питання гендерної рівності. Рівень представництва жінок у суддівській професії є показником їх участі в процесі у прийманні важливих рішення, тому що це все юридичне визначення трактує суддю як особу, право на здійснення судової влади, зокрема шляхом прийняття відповідних рішень, крім того, це надзвичайно важливі добровільні рішення з великими наслідками не лише для окремих людей, а й для суспільства в цілому. Немає сумніву, що система правосуддя потребує часу, інформація для підвищення обізнаності та інші ресурси і далі реалізовувати принцип рівності.

Права та можливості жінок і чоловіків у судовій системі. Відповідно до шостого показника Принципів поведінки суддів Бенгалуру затверджених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН. Від 27 липня 2006 р. Здібності та старанність є необхідною умовою виконання суддями своїх обов'язків відповідна професійна підготовка є запорукою незалежності і безсторонності суддів також є необхідними суспільство поважає стандарти справедливості. Великий резерв потенціалу, швидка реакція вимоги, викладені в Бангалорських принципах. Жінкам-суддям просто потрібен дієвий механізм його реалізація на практиці.

Аналіз наведених положень дозволяє сформулювати деякі рекомендації щодо забезпечення гендерної рівності в судовій системі:

- Впровадження гендерної орієнтації в матеріали програм підготовки суддів, дослідження
- Гендерна рівність у судовому процесі, як елемент професійної освіти,
- Підготувати базу даних статистичних даних, щоб зрозуміти масштаб і природу гендерної нерівності,
- Розробка та аналіз законодавства, спрямованого на досягнення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у судовій системі
- Розробка нових якісних інструментів протидія гендерній дискримінації в судовій системі, на основі міжнародного правового досвіду
- Кампанії в ЗМІ, спрямовані на подолання гендерних стереотипів та Соціальні ролі чоловіків і жінок.

Література

1. Гендерна рівність у судовій сфері. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/genderna_r_vn_st_u_sudov_y_sfer_.pdf
2. Зміст права на справедливий судовий розгляд. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf>
3. Право на справедливий суд: практика європейського суду з прав людини щодо України (Міністерство юстиції). URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474

4. Прецедентний характер рішень європейського суду з прав людини в правовій системі України. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/665-pretседentnij-kharakter-rishen-evopejskogo-sudu-z-prav-lyudini-v-pravovij-sistemi-ukrajini.html>
5. Імплементація конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_14104
6. Юридичні чинники, що забезпечують справедливість національного правозастосування. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1530/1871>

Віталій РОГОЗЯНСЬКИЙ

Garasumiv_@ukr.net

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ЯК ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Право виступає як модус регламентації, розвитку та охорони суспільних відносин, а суспільні відносини формуються у процесі взаємодії людей між собою або групами людей. тому право може регулювати суспільні відносини, лише впливаючи на поведінку окремих індивідів та їх груп, із дій яких складаються суспільні відносини. Поведінка людини за таких умов виступає безпосереднім об'єктом правового регулювання, і загалом поведінка людини – це єдиний чинник, з огляду на який людина потрапляє у сферу дії права.

Водночас поведінка набуває юридичної значущості, якщо вона може бути оцінена з погляду вимог правових норм. При цьому норми права можуть впливати тільки на вольові дії особи, які підконтрольні свідомості людини. Якщо особа свідомо не контролює свої дії, припис норми не може бути нею реалізований. тобто право здатне обумовити виникнення, стимулювати і забезпечити корисні для суспільства вчинки, а також блокувати соціально небезпечні лише в тому випадку, якщо такі вчинки регулюються і контролюються свідомістю і волею людини [1].

Серед напрямів впливу права на поведінку людей є насамперед те, що воно надає індивіду відомості про правомірне (належне, дозволене, заборонене) в поведінці. це надає людині

змогу правильно орієнтуватися в навколишньому світі й успішно існувати, і зрештою, це дозволяє індивіду приймати рішення, які відповідають вимогам закону. Забороняючи чи дозволяючи певні види поведінки, право сприяє формуванню в людей позитивної ідеології: поглядів, переконань, ідеалів, тим самим виробляє в людини усвідомлене прагнення до правомірної поведінки, яке, як правило, заохочується державою. обмежуючи індивідуальну свободу особистості і встановлюючи санкції для правопорушників, право, з одного боку, переконує людей у необхідності утримуватися від неправомірних діянь, з іншого боку, надає людині впевненість у безпосередній зацікавленості в правомірній поведінці [2, с. 611].

Категорія «правомірна поведінка» по-різному визначається у певних правових системах, проте сутність її є практично однаковою. Так, термін римського права *legitimus* (законний, такий, що відповідає закону) було відображено і закріплено у вигляді юридичного постулату, який, зокрема, позначає те, що є дозволеним, допустимим із точки зору природного і позитивного права. Аналогом «правомірної» поведінки є термін німецької мови, основне, найбільш уживане значення якого в юридичній якості правомірного, дослівно можна перекласти як «вимірюваний правом». у французькому праві поняття, які позначають «законний» і «правомірний», передаються одними і тими самими термінами - *legalite*, *legitim*, що в перекладі означає «юридично обґрунтований», «закріплений законом» або «такий, що відповідає закону». Англійське право застосовує словосполучення *law-abiding* для позначення поведінки як законослухняної, такої, що узгоджується із вимогами права, тощо [3].

До основних причин правомірної поведінки можна віднести: правосвідомість та правова культура; усвідомлення людиною того, що її права і свободи гарантовані законами та практикою їх застосування; свобода вибору, яка полягає в змозі діяти за власним розсудом та без будь-якого втручання; існування таких взаємовідносин влади й особи, коли особа постає як рівноцінний партнер держави, який бере участь у прийнятті рішень, може здійснювати контроль за діяльністю держави та її органів тощо [4, с. 8].

Правомірна поведінка – це масова за обсягом, соціально корисна, усвідомлена поведінка (дія або бездіяльність) індивідуальних чи колективних суб'єктів, яка відповідає правовим нормам та принципам права і гарантується та забезпечується державою.

З огляду на означену дефініцію можемо виокремити характерні її ознаки:

а) соціальна корисність правомірної поведінки. Правомірна поведінка є суспільно корисною, оскільки реалізується без порушень правових приписів, тобто передбачає дотримання правових заборон та виконання юридичних обов'язків. вона витісняє суспільно шкідливу поведінку, роблячи її неприйнятною для індивідів, їх колективів та суспільства загалом [4, с. 7]. Правомірна поведінка є масштабною, тобто домінуючою у суспільстві, більшість людей, раціонально оцінюючи правову дійсність, обирають саме такий варіант поведінки; б) суб'єктивність правомірної поведінки, її реалізація є усвідомленою діяльністю індивідів, що характеризується мотивацією поведінки, внутрішнім психічним ставленням особи до вчинку та його наслідків; в) об'єктивність правомірної поведінки, реалізація правомірної поведінки полягає у використанні юридичного права та виконанні юридичного обов'язку, що є необхідною об'єктивною умовою функціонування та розвитку сучасного суспільства; г) відповідність проявів правової поведінки вимогам правових норм, всі форми прояву правомірної поведінки мають відповідати вимогам правових норм із метою досягнення певного позитивного результату. Саме тому вона чітко передбачена уповноважуваними, зобов'язуючими чи забороняючими нормами права; г) гарантованість та забезпеченість правомірної поведінки державою – держава зацікавлена у поширенні правомірної поведінки в суспільстві. за допомогою різноманітних засобів, у тому числі й державного примусу, держава стимулює, забезпечує та гарантує використання, виконання та дотримання правових норм, що сприяє формуванню правомірної поведінки, забезпечує правопорядок у суспільстві.

Важливою характеристикою правомірної поведінки є її структура, яка включає суб'єкт, суб'єктивну сторону, об'єкт,

об'єктивну сторону. Суб'єктами можуть бути фізичні та юридичні особи, які визнані дієздатними й деліктоздатними, тобто здатними здійснювати свої права та обов'язки і нести юридичну відповідальність. Суб'єктивна сторона включає мотиви дії чи бездіяльності суб'єкта права, внутрішнє психічне ставлення до норм права і власного вчинку. Об'єктом є явища навколишнього середовища, на які спрямовані правомірні вчинки, – це матеріальні й нематеріальні блага, суспільні відносини. Об'єктивною стороною є зовнішня форма вираження правомірних вчинків: дія або бездіяльність; їхні корисні результати; причинний зв'язок між діями та їхніми наслідками.

У правничій літературі названо низку критеріїв класифікації видів правомірної поведінки:

1) за соціальною значимістю та способами юридичного закріплення різних видів правомірної поведінки можна виділити її види: об'єктивно необхідна правомірна поведінка – варіанти такої поведінки закріплені, як правило, в імперативних нормах у вигляді обов'язків.

2) залежно від об'єктивної сторони розрізняють такі види правомірної поведінки: активні дії – передбачена правом активна поведінка суб'єктів права, яка характеризується динамікою, є умовою настання корисних або прийнятних правових наслідків (наприклад, сплата податків); бездіяльність – передбачена правом пасивна поведінка суб'єктів права, яка характеризується статичністю, є умовою настання корисних або прийнятних правових наслідків (наприклад, утримання від заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу); 3) в) залежно від ставлення суб'єкта до своєї поведінки та до її мотивації (тобто за суб'єктивною стороною) розрізняють такі види правомірної поведінки: соціально активна поведінка – характеризується тим, що суб'єкт намагається максимально повно реалізувати свої права та максимально ефективно виконати свої обов'язки [8, с. 99–139]; законослухняна поведінка - вона є домінуючою у структурі правової поведінки і характеризується добровільним, свідомим підкоренням суб'єкта вимогам правових норм; конформістська поведінка - ця поведінка полягає у тому, що суб'єкт пасивно дотримується правових приписів, мотивуючи це

небажанням виділятися у своїй соціальній групі. Головним її принципом є «роби, як всі».

Конформістська поведінка є правомірною, тобто вона не є шкідливою чи небезпечною, оскільки відповідний суб'єкт, підлаштовуючи свої особисті переконання та життєві позиції під пануючу ідеологію, як правило, дотримується вимог правових приписів та активно реалізує їх у своєму житті. При цьому необхідно враховувати, що конформістська поведінка певною мірою гальмує соціальний розвиток, особливо інноваційний, а тому вона не є бажаною, насамперед, якщо її дія стосується більшості громадян певного суспільства, а не окремих індивідів [5, с. 78].

Маргінальна поведінка – є правомірною поведінкою, але знаходиться на межі з неправомірною. суб'єкт утримується від правопорушень не через усвідомлення необхідності дотримання правових приписів, а через страх перед можливим покаранням [5, с. 83].

Звичаєва поведінка – є правомірною, тому що від багаторазового використання увійшла у звичку людей, і при цьому суб'єкт не фіксує у своїй свідомості ні соціальну, ні юридичну значимість такої поведінки. спочатку людина тільки обмірковує свої вчинки, а в подальшому вона діє за створеною звичкою – поводить так, а не інакше.

Висновуючи зауважимо, що правомірна поведінка є основою правопорядку сучасної держави. Через масовий характер правомірної поведінки держава здатна реально та ефективно реалізовувати покладені на неї функції, а право – виконувати своє пряме призначення. Тому державно-правові інституції, розуміючи, що ключем їх ефективності є здатність приймати закони та рішення, які будуть дотримуватися громадськістю, намагаються діяти в спосіб, який буде стимулювати правомірний варіант поведінки.

Література

1. Ксенофонов В.Н. Социология права URL: http://www.srineset.com/book_892_chapter_2__OGLAVLENIE.html (дата звернення 22.11.2022).

2. Івановський Д. В. Правовий вплив на свідомість як чинник формування правомірної поведінки. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія. За ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв, 2016. С. 608–625.
3. Башук С. Г. Правова активність: поняття, структура та види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
4. Капітанська С. А. Правомірна бездіяльність як форма правової поведінки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 15 с.
5. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка: теоретико-прикладні засади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 215 с.

Тетяна СИВУЛЯ

syvulia_@ukr.net

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПРАВА В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Широко й часто вживане у буденному спілкуванні на будь-які теми і за усіляких обставин слово «право» у юридичній доктрині за загальнотеоретичним визначенням розглядається як одне із базових понять, що має конкретне означення й у такому сенсі використовується у сучасній юридичній науці. Теоретики права називають такі узагальнені чотири випадки: «По-перше, правом називають соціально-правові домагання людей, наприклад, право людини на життя, право народів на самовизначення тощо. Ці домагання обумовлені природою людини та суспільства і вважаються природними правами. По-друге, під правом розуміється система юридичних норм. Це право в об'єктивному розумінні через те, що норми права створюються і діють незалежно від волі окремих осіб. По-третє, терміном «право» визнаються офіційно визнані можливості, якими користуються фізичні або юридичні особи, організації. Так, громадяни мають право на працю, відпочинок, охорону здоров'я, майна та ін., організації користуються правами на майно, на діяльність у відповідній сфері державного і суспільного життя тощо. В усіх цих випадках йдеться про право в суб'єктивному розумінні, тобто право, яке належить окремій

особі - суб'єкту права. По-четверте, термін «право» використовується для позначення системи явищ, що містять природне право, право в об'єктивному й суб'єктивному розумінні. Тут його синонімом виступає термін «правова система» [1, с. 314].

Не лише в українській, а й у світовій юриспруденції сформульовано, зафіксовано навіть на доктринальному рівні, і далі дискусійно пропонується чимало нових визначень поняття «право», проте більшість учених, задіяних у процесах теоретичних обґрунтувань, сходяться в основному, визнаючи право феноменальним соціально-політичним явищем, найбільш ефективним регулятором суспільних відносин, водночас погоджуючись з тим, що «знайти єдине, універсальне визначення поняття права просто неможливо. Однак до його вивчення, дослідження слід підходити як до «явища, яке нерозривно пов'язане з простором і часом, тобто з конкретним людським буттям. Воно функціонує в глибинах життя, рухається в часі й змінюється разом з ним під впливом безлічі суспільних і природних чинників» [2, с. 24].

Отже, об'єктами, за посередністю яких спрямовується теоретичне мислення на осмислення й трактування особливостей досліджуваного феномена, є філософські категорії явище і сутність, що співвідносні між собою, у тандемі, як правило, використовуються в суспільних науках для з'ясування особливостей соціальних закономірностей розвитку суспільств. Поняття «явище» - втілення «сукупності» зовнішніх, поверхових властивостей предметів, які доступні пізнанню на рівні чуттєвого сприйняття» [3, с. 189], дає можливість виділити і побачити зовнішні ознаки пізнаваного об'єкта в практичному житті. Категорія «сутність» відображає «внутрішню, глибинну основу речей, їх найбільш стала складова (будова, механізм та спосіб функціонування, призначення); за Гегелем, сутність не є частиною субстрату речі, а постає тим типом зв'язку, який охоплює усі її прояви та характеристики, тому в науці сутність виражається законом» [3, с. 161]. У наукознавстві вважається, що сутність будь-якого явища (у тому числі й, звичайно, правового) має декілька рівнів, які можуть бути розкритими у різних аспектах залежно від мети, яка поставлена задля їх вивчення.

Якщо йдеться про філософське трактування сутності права як явища, то, слідуючи далі за гегелівським розумінням вираження її законом, тобто «усталеним вищими інстанціями влади стандартом людської суспільної поведінки» [3, с. 68], то доцільно виходити із врахування інтенції інтересу кон'юнктурного ставлення до розуміння, сприйняття й застосування права, як засобу задоволення таких прагнень.

Саме у такому сенсі слід визнати слухними позиції професорки Одеської юридичної академії, В. Дудченко, авторки низки наукових праць із загальнотеоретичного правознавства та філософії права, яка вважає, що для того, щоб визначити суть права (тут і далі підкреслено нами – *Т.С.*) потрібно відповісти на два питання: чиї, якого класу, соціальних груп виражаються інтереси в праві і законодавстві, і чиї інтереси вони захищають? Визначаючи суть буржуазного права, Маркс і Енгельс «Маніфесті Комуністичної партії» писали, звертаючись до класу буржуазії, що ваше право є не що інше, як воля вашого класу, яка обумовлена матеріальними умовами життя класу. Це стосувалося домонополістичного розвитку капіталізму, оскільки суть права в різні епохи змінюється» [4, с. 4]. Безперечно, змінюється саме «суть», а не «сутність» права як феноменального явища, постійно присутнього в суспільній свідомості, відколи людство збагнуло визначальні ціннісні ознаки (згодом теоретично зафіксовані як принципи) його природнього ества.

Однак повернімося уявно до недавнього минулого. Українці старшого покоління пам'ятають, що у колишньому Радянському Союзі суть права визначалася залежно від часу існування цієї імперії. Так, на початках у період диктатури пролетаріату вважалося, що існує пролетарське право, а через кілька десятиріч після ухвалення чергової конституції було оголошено загальнонародне право, яке декларувало інтереси всього народу, а насправді виражало інтереси командно-адміністративної системи, а окрема стаття основного закону була присвячена керівній і спрямовуючій комуністичній партії.

Ще у 30-і рр. XX ст. радянські юристи визначили право як сукупність правил поведінки людини, встановлених державною владою, виконання яких здійснюється у примусовому порядку за допомогою державного апарату. Право не існує без держави; а

все, що видає держава у формі нормативно-правових актів, є правом. Такою у той час була правова дійсність в «імперії зла», як справедливо іменували цю державу.

У радянській правовій науці домінувала суто нормативістська концепція права, за якою суть права зводилася до визнання ним сукупності норм, установлених під протекторатом вищих органів державної влади та комуністичного партійного керівництва, ухвалених за погодження з ними на законодавчому рівні представницьким органом – верховною радою. На засадах виправдовування, заперечення будь-яких альтернативних позицій, переконування у доцільності монізму в аналізі усіх правових явищ базувалася т.зв. радянська школа права, вихованці й адепти якої масово продукували кандидатські й докторські дисертації, предметом дослідження й новизною висновків яких було визнання соціалістичного права великою цінністю, без осмислення якої, важко здійснити «побудову розвинутого соціалізму» в союзі шістнадцяти республік.

В умовах глибокого соціально-економічного застою й політико-правового ізоляціонізму на міжнародній арені срср, що намагався «оговтатися» після тривалої «холодної війни», сповільнити уже відчутну кризу в економіці, у державному управлінні та ін., в одній із союзних республік, а саме: в УРСР стався хоч і малопомітний, однак відчутний у правовій сфері «науковий прорив»: низка вітчизняних юристів-науковців обґрунтувала концепцію про необхідність «розширеного розуміння права». Значна частина аспектів цієї інновації у тогочасній правовій думці була викладена у докторській дисертації одного із педагогів Київського університету М. Козюбри, захищеній 1980 р.

Як зазначають сучасні правознавці, обґрунтований у ній та ще кількох публікаціях «такий широкомасштабний підхід до з'ясування генезису та природи права органічно поєднував аксіологічні, соціологічні та нормативні аспекти. Цього стало можливим досягти з розширенням розуміння права (певною мірою як явища, а не як засобу) за рахунок включення у його визначення прав та обов'язків особи, правосвідомості з поступовою відмовою від абсолютного ототожнення права з державними приписами» [5, с. 8]. Поступово починає

прориватися у тогочасну ідеологічно обмежену науково-дискусійну комунікацію щодо підходів до розуміння права осуджуваний марксистсько-ленінською філософією як суто буржуазний метод плюралізму.

Аналізуючи сучасні проблеми українського загально теоретичного правознавства, професор М. Козюбра слушно й аргументовано зазначає «Крах тоталітаризму, а разом з ним і методологічного монізму в дослідженні правових явищ, набуття Україною незалежності і пов'язані з цим об'єктивні зміни в політиці, економіці, суспільній свідомості, трансформація системи цінностей і основ світогляду відкрили широкі можливості для оновлення вітчизняної юриспруденції в тому числі її загальнотеоретичної галузі, подолання її тривалої ізоляції від європейської і світової культури та правової теорії, збагачення нагромадженими правовими надбаннями, такими, зокрема, як невідчужувані права людини, верховенство права, правова держава тощо» [6, с. 17].

Уже згодом до цих істин долучилася важливість пам'ятати про розмежування понять «легальний» і «легітимний», оскільки перше пов'язується із відповідністю закону, а друге - зі схваленням народу. Не будь-яка легальна влада є легітимною і, навпаки, не будь-яка легітимна влада є легальною. Звісно, ефективність дій влади буде вищою в тому суспільстві, в якому влада є і легальною, і легітимною.

Отакі, приміром, загальні сенси освоювалися звільнювальною від ідеологічних нашарувань суспільною правосвідомістю, вже на перших порах оновлюваної правової реальності. Однак у вітчизняній юриспруденції не все виглядало так позитивно спрощено. Чітке пояснення таких, на наш погляд, цілком об'єктивних ускладнень дав М. Козюбра: «Перехід від методологічного монізму до світоглядного методологічного плюралізму, за всієї безсумнівності його позитивних рис, призвів до ускладнення процесу пізнання правових явищ, одним із наслідків якого стало еkleктичне поєднання різнорідних світоглядних начал та ідей – від неонормативістських і марксистських до неоліберальних, що погано стикуються між собою. Це породжує неузгодженості, суперечності, які часто не

відповідають елементарним вимогам, що ставляться до наукових теорій» [6, с. 17].

На думку вченого, на такі негативні прояви правових ситуацій у загальнотеоретичному правознавстві пострадянського простору істотний вплив мали нестабільність політико-правового державного режиму, постійне зростання втрати довіри до основних владних інституцій, до законодавчої системи, особливості національного менталітету, традиційної для нього політичної та ідеологічної заангажованості. Безумовно, значна частина українських правознавців належно вистояла й пододала правосвідомісно такі досить складні випробувальні іспити, не в кон'юнктурний спосіб світоглядно переорієнтувалася й позбавилася отої згубної заангажованості, проте у науковому середовищі залишилося ще чимало тих юристів, що не змогли чи свідомо не захотіли позбутися рецидивів догматизму, усіляким чином пристосовуючи позитивістське сприйняття й тлумачення права, що панувало в радянській юриспруденції, до пояснення правової реальності й правових явищ оновленої сучасності. З'явилося і в цьому середовищі немало «модернізованих пристосуванців», авторів гіпотез і концепцій, які викривлено із власних суб'єктивістських позицій трактують низку окремих важливих елементів об'єктивних закономірностей розвитку суспільства.

На нашу думку, прикладом таких спроб сказати «своє слово» у нашому правознавстві можна вважати публікацію київської дослідниці історико-правових аспектів соціологічного типу праворозуміння. Прив'язуючи предмет дослідження до понять «легальність» та «легітимність» влади, поширюючи ці явища на соціум та право як регулятора поведінки в ньому, авторка зазначає, що у суспільстві можуть існувати одночасно як легальні правові норми, - переконливо стверджує вона, які є офіційними, так і нелегальні, тобто такі, що не санкціоновані публічною владою, але функціонують безпосередньо у суспільстві чи застосовуються за наявності прогалин у офіційно встановлених правилах. «Такі нелегальні норми - вважає вона, - схвалюються певними соціальними групами або більшістю населення і регулюють їхню поведінку, інколи навіть підміняючи офіційні» [8, с. 32]. Саме враховуючи зазначене, на думку цієї ученої, має

відбуватися наукове пізнання правових явищ. Безперечно, будучи складовою частиною соціуму, право не може розглядатися «відірвано» від суспільних явищ, від соціальної поведінки. Тому важливим для отримання об'єктивних наукових знань про право, а не догматизованої інформації, слід виходити із того, що сама правнича наука має «бути сучасною», і саме у розвиток такої науки має робити посильний, виважений, належно аргументований й теоретично обґрунтований внесок кожен учений.

У цьому сенсі важливо пам'ятати, що загальновизнаним є положення про фундаментальність і важливе методологічне призначення загальнотеоретичного правознавства. Однак слід наголосити, що фундаментальність не означає незмінність.

Література

1. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права: підручник /за заг. ред. проф. М.С. Кельмана. Тернопіль. ТОВ «Терно-граф», 2018. 804 с.
2. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
3. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
4. Дудченко В.В. Про «сущє» та «належне» у праві. *Держава і право*. 2008. Вип. 39. С. 3-10.
5. Загальнотеретичне правознавство, верховенство права та України. Зб. наук. ст. К.: Дух і літера, 2013. 608 с.
6. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство: проблеми модернізації. *Загальнотеретичне правознавство, верховенство права та України*. Зб. наук. ст. К.: Дух і літера, 2013. С. 17-55.
7. United States Declaration of Independence. URL: <http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration.html>.
8. Музика І.В. Проблема легальності та легітимності норм права у соціологічному праворозумінні: історико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 31-35.

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЇ BLOCKCHAIN

На сьогодні єдиного підходу до поняття «цифрові права людини» ще немає. Проте, якщо погодитися з думкою тернопільських вчених-правознавців О. Братасюк та Н. Ментух, то цифровими правами людини слід вважати окрему групу людських прав, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо).

Вказані науковиці до цифрових прав заносять: 1) право на доступ до Інтернету, яке полягає в тому, що кожен з нас має право на рівний доступ і використання вільного та безпечного Інтернету; 2) свобода вираження поглядів онлайн означає право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн; 3) право на приватність і захист персональних даних свідчить про те, що кожен має право на приватність онлайн та захист персональних даних в Інтернеті (соціальних мережах, у заповненні Google-форм тощо); 4) право на свободу та особисту безпеку онлайн означає, що реалізацію цього права потребує механізму захисту від протиправних дій, тобто певних державних гарантій захисту від фізичного та психологічного насильства чи домагань, мови нетерпимості, нетолерантності та ворожнечі, дискримінації в онлайн-середовищі. А відтак, держава має сприяти розвитку та функціонуванню безпечних Інтернет-технологій; 5) право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії – означає, що люди повинні мати свободу об'єднання та використовувати будь-які сервіси, веб-сайти чи застосунки для створення, приєднання, мобілізації та участі в соціальних групах та асоціаціях; 6) право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутим в онлайн, себто людина як користувач у системі (соціальній мережі, форумі, онлайн-обговоренні) сама мала б на власний розсуд визначити ім'я (ідентифікатор) або іншу апріорну інформацію про неї, яку вона використовуватиме в системі [1, с. 59].

Як бачимо, існує велика кількість цифрових прав, які потребують нормативного врегулювання. Погоджуємося, що деякі з них, - ті, що за важливістю та значенням для людини є основоположними, як наприклад, право на доступ до Інтернету, ще й потребують уконституювання. Проте, з нашого погляду, головне, - більшість, якщо не всі, означені цифрові права людини у той чи інший спосіб, однак зав'язані на проблемі достовірності отриманої інформації та загалом довіри до неї. Натомість одним з найбільш надійних інструментів збереження і захисту інформації сьогодні визнається блокчейн-технологія (Blockchain).

Пояснити суть теорії Blockchain досить складно навіть сьогодні. Чи не всі автори описують її сутність як цифрові записи, що об'єднуються в блоки або т. зв. *розподілені записи* (з англ. Blockchain – ланцюжок блоків; block – блок, chain – ланцюг).

Блоки пов'язуються «ланцюгом» між собою на основі алгоритму, де кожен блок завжди містить інформацію про попередній блок. Шифрування процесу записів в блоки – хешування - виконується різними комп'ютерами, що працюють в одній мережі. Якщо усі мережеві комп'ютери в результаті розрахунків отримують однаковий результат, то блоку присвоюється унікальний цифровий підпис, який неможливо підробити. Відтоді цей блок може змінитися лише шляхом додавання нових записів (або проведення нових операцій). При цьому, реєстр інформації в блоках оновлюється на всіх комп'ютерах в мережі одночасно. Тому зламати або «вимкнути» Blockchain неможливо, адже поки функціонує хоча б один комп'ютер, приєднаний до мережі, технологія буде працювати. Іншими словами, такий підхід дозволяє значно зменшити ризик зламу системи, оскільки в цьому випадку злодій буде мати доступ та ключі-коди до всієї комп'ютерної мережі одночасно [2, с. 109].

Разом з тим, варто зауважити, що Blockchain часто порівнюють з інтернетом у контексті технологічних інновацій [Див., напр.: 3]. І справді, такі ознаки як анонімність та децентралізація роблять їх досить схожими. Разом з тим, слушними видаються міркування окремих сучасних американських учених, які звертають увагу на істотну відмінність

між Blockchain та інтернетом. Зокрема, інтернет для них - фундаментально-технологічна інновація, тоді як Blockchain - обґрунтовують фундаментально-інституційною інновацією [Див. докл.: 4]. З нашого погляду, саме тому Blockchain можна трактувати як основну технологію не лише нових форм управління, але й новий інструмент збереження достовірності інформації, а, отже, забезпечення цифрових прав людини.

Література

1. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття і класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58-61. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/14.pdf
2. Див., напр.: Криворучко Г.В. Технологія блокчейн та перспективи її застосування в процесі бюджетування, орієнтованого на результат. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2. С. 108-113.
3. Iansiti, M. and Lakhani, K. R. (2017). The Truth About Blockchain. Harvard Business Review. Technology. Available: <https://hbr.org/2017/01/the-truth-aboutblockchain>, 16.05.2018.
4. Davidson, S., Filippi, P. D. and Potts, J. (2016). Disrupting governance: The new institutional economics of distributed ledger technology. Available: <https://ssrn.com/abstract=2811995>, 15.03.2018.

Юлія ХАРКАВЛЮК
ylichka_lu@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Екологічний обов'язок є одним зі способів забезпечення екологічних прав, умовою їхньої реальності й ефективності. Якщо суб'єктивне екологічне право – це сфера влади і волі індивіда, то екологічний обов'язок – сфера необхідності і підпорядкування [1, с. 71].

Екологічні обов'язки, як і всі юридичні обов'язки, покладаються на зобов'язану особу, яка повинна обрати передбачений правом варіант поведінки – здійснювати певні дії або утримуватися від них. При цьому право визначає міру

необхідної поведінки. Наприклад, особа зобов'язана вносити штрафи за екологічні правопорушення, компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище тощо (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII [2]).

Серед основних характеристик екологічних обов'язків слід назвати такі:

1) представляють собою елемент механізму правового регулювання екологічних відносин, визначаючи, що з погляду права повинна робити особа за наявності певних життєвих умов і які наслідки чекають на неї при порушенні відповідної вимоги. Відтак, на рівні конкретних суспільних екологічних відносин визначається й гарантується справедлива міра свободи, що є засадничим завданням права у цілому;

2) вони закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення, тим самим слугуючи правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як необхідної або забороненої та з'ясуванні її можливих правових наслідків;

3) їх виконання забезпечується погрозою застосування державного примусу. Ця ознака, поза всяким сумнівом, не свідчить про те, що їх обов'язковість забезпечується лише державним примусом. Останній виконує насамперед роль гарантії, що є необхідною на випадок можливого порушення норми. Основним при цьому має бути варіант добровільного виконання юридичних правил, що ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у правильності (справедливості, доцільності й необхідності) покладених на неї екологічних обов'язків, сприйнятті їх як легітимних вимог. Проте їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, в тому числі погрозою застосування примусу;

4) мають особливі форми свого зовнішнього виразу, тобто закріплюються у специфічних джерелах: нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах та ін. Саме джерело права робить доступними для суб'єктів стандарти правомірної поведінки у сфері екологічних правовідносин й наслідки відхилення від них. З урахуванням традицій

національної правової системи норми права в Україні закріплюються головним чином у нормативно-правових актах (законодавстві);

5) в їх змісті превалює публічно-правовий елемент. У приватному і публічному праві сформувалися різні моделі взаємодії елементів суб'єктивних прав (правомочностей) і юридичних обов'язків. У приватному праві таких моделей три: 1) правомочності на власні дії кореспондує обов'язок вчинити певні дії; 2) правомочності на дію іншої особи відповідає обов'язок вчинити конкретні дії; 3) правомочності на власні дії відповідає обов'язок утриматися від вчинення певних дій. У публічному праві крім трьох моделей взаємодії елементів суб'єктивних юридичних прав і юридичних обов'язків, аналогічних приватноправових моделям, існують ще дві: 1) обов'язку вчинити конкретні дії з одного боку кореспондує повинність вчинити певні дії з іншого боку; 2) обов'язку вчинити конкретні дії відповідає обов'язок утриматися від вчинення певних дій.

Реалізація юридичних обов'язків, так само як і реалізація суб'єктивних прав, може відбуватися в межах правовідносин або поза ними. У межах правовідносин визначений нормою права юридичний обов'язок конкретизується: визначаються уповноважена сторона, певний об'єкт, уточнюється зміст та межі належної поведінки зобов'язаної особи. Специфікою екологічних обов'язків є те, що вони переважно реалізуються поза правовідносинами. Так, наприклад, такі обов'язки як не пошкоджувати і не знищувати газони, не висаджувати самовільно та не знищувати дерева, кущі тощо; не вивозити і не звальювати в не відведених для цього місцях відходи, траву, гілки, деревину, листя (ст. 12 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 № 2807-IV [3]), утримуватися від торгівлі лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального використання природних рослинних ресурсів (ст. 9 Закону України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV [4]), не поводитися жорстоко із тваринами, сприяти відтворенню відновлюваних об'єктів тваринного світу (ст.ст. 8, 10 Закону України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III [5]); забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення

продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей та покращання родючості ґрунтів, виконувати інші заходи відповідно до вимог лісового законодавства; дотримуватися правил і норм використання лісових ресурсів; вести лісове господарство та використовувати лісові ресурси способами, які не завдають шкоди навколишньому природному середовищу, забезпечують збереження корисних властивостей лісів і створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення; забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань, сприяти формуванню екологічної мережі відповідно до природоохоронного законодавства (ст. 14 Лісового кодексу України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ [6]) та ін. реалізуються громадянами поза правовідносинами.

Оскільки системність права проявляється не тільки на рівні юридичних норм, а й на інших рівнях, суб'єктивні юридичні права і обов'язки теж являють собою систему, тобто сукупність елементів, що знаходяться у відносинах (зв'язках) між собою і утворюють певну цілісність [7]. Тому зміст суб'єктивних юридичних прав і обов'язків впорядковано, структуровано і представлено у вигляді певного набору елементів, між якими виникають закономірні зв'язки. На сьогодні серед дослідників немає єдиної точки зору про кількість елементів цих правових явищ. При цьому елементи суб'єктивного права прийнято називати «правомочностями». Що стосується юридичного обов'язку, то його елементи поки не мають загальноновживаної назви, хоча і робляться спроби її введення [8].

Сьогодні в юридичній науці представлено декілька підходів щодо розкриття змісту юридичного обов'язку, і екологічного зокрема.

Найпоширеніший підхід отримав назву поелементного. Його базисом є виділення в юридичному обов'язку окремих частин за аналогією з правомочностями, з яких складається суб'єктивне право. Разом з тим, визначеності щодо кількості та змісту цих елементів в літературі немає. Поелементна концепція отримала розвиток ще в дореволюційному правознавстві. Так,

Ф. Тарановський виходив з поділу всіх юридично обов'язкових дій на три групи: 1) щось робити (*facere*); 2) чогось не робити (*non facere*); 3) щось терпіти (*pati*). При цьому вчений виходив із того, що кожному із зазначених обов'язків відповідає чуже право: якщо у власника земельної ділянки, на якій знаходяться об'єкти рослинного світу, є гарантоване законом право їх використовувати без спеціального дозволу, то у контролюючих державних органів є кореспондуючий обов'язок утриматися від висування вимоги на отримання такого дозволу (*non facere*). Дана модель змісту юридичного обов'язку побудована на принципі протилежності поведінки зобов'язаного і уповноваженої суб'єкта, а також базується на положенні про те, що юридичні обов'язки є засобом задоволення інтересу уповноваженої особи [9, с. 156].

Наведений підхід до характеристики екологічних обов'язків видається найбільш обґрунтованим. Відповідно, екологічні обов'язки передбачають:

а) необхідність здійснення певних дій або утримання від них (наприклад, під час здійснення загального використання об'єктів тваринного світу утриматися від знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження (ст. 16 Закону України «Про тваринний світ»); утриматися від збирання у порядку загального використання дикорослих рослин, віднесених до переліку наркотиковмісних рослин, їх плодів, насіння, післяжнивних залишків, відходів сировини (ст. 9 Закону України «Про рослинний світ») тощо);

б) необхідність відреагувати на законні вимоги уповноваженої особи (наприклад, мисливець зобов'язаний мати під час здійснення полювання, транспортування або перенесення продукції полювання відповідні документи і пред'являти їх на вимогу осіб, уповноважених здійснювати контроль у галузі мисливського господарства та полювання (ст. 23 Закону України «Про тваринний світ»);

в) необхідність не перешкоджати уповноваженій особі користуватися благами, на які вона має право;

г) необхідність зазнавати заходів державного примусу у разі невиконання своїх обов'язків. Маємо зазначити, що в юридичній

літературі цей елемент юридичного обов'язку традиційно формулюється вужче через вказівку тільки на необхідність зазначення заходів юридичної відповідальності. На наш погляд, окрім юридичної відповідальності порушення екологічних обов'язків також може тягнути застосування заходів припинення правопорушень, а також заходів правового захисту, або правовідновних заходів (наприклад, засобами правового захисту є відшкодування нанесеної шкоди, безоплатне вилучення незаконно добутих в природі ресурсів та виготовленої з них продукції підлягають, конфіскація знаряддя правопорушення, спрямування одержаних від їх реалізації доходів до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

Література

1. Екологічне право України : Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін. ; За ред. А.П. Гетьман та М.В. Шульги. Х.: Право, 2009. 328 с.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення 18.05.2020 р.).
3. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 р. № 2807-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15> (дата звернення 18.05.2020 р.).
4. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (дата звернення 18.05.2020 р.).
5. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення 18.05.2020 р.).
6. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення 18.05.2020 р.).

7. Философский словарь. Под ред. И.Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1986. 590 с.
8. Шемчук О.А. Категория «обязанность» в гражданском праве: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.03. Москва, 2014. 188 с.
9. Тарановский Ф.В. Учебник энциклопедии права. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1917. 537 с.

Марта ШЕПТИЦЬКА

mshm1103@gmail.com

РЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ СУЧАСНОГО ПРАВА

Конституційно встановлені принципи взаємин держави і релігійних організацій отримують своє забезпечення через відповідні засоби та заходи адміністративно-правового впливу, що здійснюються повсякчас системою органів публічного адміністрування у цій сфері. Разом з тим, засади, що відображені в нормах Конституції та поточного законодавства про свободу совісті та релігійні організації, залишаються статичними, лише проголошеними та не гарантованими з боку держави, а це, відповідно до Конституції України, неприпустимо, адже права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У процесі діяльності системи органів публічного адміністрування із забезпечення свободи віросповідання та інших законодавчих принципів взаємин держави і церкви, релігійні організації як основний засіб, через який віруючі реалізують свободу віросповідання та інші релігійні потреби, змушено вступають в ланцюг адміністративних правовідносин, отримуючи статус їх учасників, суб'єктів адміністративних правовідносин (адміністративного права). Саме через характеристику адміністративної правосуб'єктності релігійних організацій можна робити висновки щодо стану забезпечення свободи віросповідання в державі.

Зміст Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [1] дозволяє говорити про релігійні організації, по-перше, як про суб'єктів права, адже за ними національне законодавство закріплює певний комплекс прав та обов'язків, по-друге, як про учасників конкретних конституційних, адміністративних, цивільних та інших правовідносин.

Звідси, коли ми будемо розглядати релігійні організації в якості суб'єктів сучасного права, то варто мати на увазі два аспекти. По-перше, йдеться про висвітлення місця релігійних організацій в системі суб'єктів саме сучасного адміністративного права, норми якого в умовах сьогодення є необхідною передумовою та засобом функціонування публічних адміністрацій, які, виконуючи функції та завдання держави, призначені через власну адміністративну діяльність створювати належні умови для безперешкодної реалізації особами прав і свобод у конкретних правовідносинах. По-друге, визнаючи певний зв'язок між категоріями «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин», в межах цього підрозділу роботи хочемо звернути увагу на місце релігійних організацій (церкви) в загальній системі суб'єктів адміністративного права, а також на те, як теоретичні уявлення про систему суб'єктів адміністративного права відображають правове положення релігійних організацій в правовій системі України [2, с. 68].

Більшість класифікацій суб'єктів права, які висвітлені в юридичній літературі, мають суттєві вади: ігноруючи сучасний розвиток суспільних відносин в Україні та стан національного законодавства намагаються описувати систему суб'єктів права через класифікації, які є архаїчними та такими, що втратили свої методологічні властивості; використовуються загальнотеоретичні конструкції, які не мають практичного значення, адже позбавлені конкретики та не враховують окремі групи специфічних суб'єктів; іноді перевага надається суб'єктам публічного права, які поділяються на декілька видів та детально характеризуються, але, при цьому, до купи змішуються суб'єкти приватного права, що принижує їх роль у системі суб'єктів права.

Переважає більшість класифікацій суб'єктів права, які представлені в наукових джерелах, не враховує специфіку релігійних організацій як учасників адміністративних

правовідносин. Іноді релігійні організації розбиті по різним класифікаційним групам, що, з одного боку, підкреслює неоднорідність їх адміністративно-правового статусу, а, з іншого, не дає можливість сприйняти релігійну організацію як цілісного суб'єкта права.

Для розкриття особливостей релігійних організацій як суб'єктів адміністративного права, найбільш прийнятною є класифікація, яка поділяє суб'єктів адміністративного права, в залежності від наявності чи відсутності у них владних повноважень, на дві групи: а) приватні особи; б) суб'єкти публічного адміністрування. Приватна особа це фізична або юридична особа, що діє від себе особисто, неофіційно та не має будь-яких владних повноважень. Суб'єкт публічної адміністрації це суб'єкт владних повноважень, який надає адміністративні послуги та здійснює виконавчо-розпорядчу адміністративну діяльність [2, с. 71].

Приватні особи поділяються в залежності від їх правового статусу на: фізичних осіб; фізичних осіб-підприємців; юридичних осіб приватної форми власності; громадські об'єднання; професійні спілки; політичні партії; органи самоорганізації населення; релігійні організації.

Зміст Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [1] дозволяє говорити про релігійні організації, по-перше, як про суб'єктів права, адже за ними національне законодавство закріплює певний комплекс прав та обов'язків, по-друге, як про учасників конкретних конституційних, адміністративних, цивільних та інших правовідносин. Щоб бути суб'єктом адміністративного права релігійна організація повинна мати адміністративну правоздатність. Для цього достатньо, що б національне законодавство закріпило за релігійною організацією певний об'єм адміністративних прав і обов'язків. Лише маючи статус суб'єкта адміністративного права релігійна організація може стати суб'єктом конкретних адміністративних правовідносин. Для цього релігійна організація повинна мати адміністративну дієздатність, тобто можливість реалізовувати свої адміністративні права чи виконувати юридичні обов'язки. Статус суб'єкта адміністративних правовідносин з'являється у релігійної організації лише з моменту, коли вона починає

реалізовувати закріплені за нею адміністративні права чи виконувати юридичні обов'язки.

Таким чином, релігійна організація є приватною особою в системі суб'єктів права, яка може, по-перше, бути суб'єктом адміністративно-правових відносин, по-друге, виступати об'єктом публічного управління, і, по-третє, бути суб'єктом адміністративно-деліктних відносин. В першому випадку, релігійна організація є учасником адміністративних правовідносин щодо реалізації своїх прав, наприклад, учасником адміністративної процедури щодо отримання дозволу на проведення релігійного обряду, в другому, – об'єктом реалізації повноважень органів публічної адміністрації, наприклад, щодо дотримання карантинних вимог, в третьому, – суб'єктом юридичної відповідальності, яка сьогодні не чітко відображена в національному законодавстві.

Отже, релігійні організації в Україні набувають все більше рис та ознак повноцінного структурного елемента громадянського суспільства. Держава не знаходиться осторонь процесів імплементації релігійних організацій до структури громадянського суспільства і, підтримуючи встановлений та бажаний порядок відносин між державою та релігійними об'єднаннями, забезпечуючи світськість Української держави та свободу віросповідання через механізми публічного адміністрування в цій сфері, реалізує комплекс заходів юридичного порядку щодо збереження та укріплення сталої в Україні моделі відносин між релігійними об'єднаннями та державою.

Література

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text> (дата звернення: 11.11.2022 р.).
2. Чорнописька В.З. Система адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні: сучасний стан та шляхи удосконалення. Львів: СПОЛОМ, 2020. 424 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДІВНИЦТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ (1918-1939 рр.)

Під час перебування польських земель у складі Німецької імперії (1871-1918 рр.) на них відбулося формування та функціонування пруської моделі адміністративної юстиції, яка містила три ланки органів адміністративного судочинства. У ході відродження Польської державності за результатами першої світової війни ця модель була адаптована до нових суспільних умов і зазнала перехідних трансформацій. На колишніх німецьких територіях на відміну від інших воєводств міжвоєнної Польщі була встановлена трьохрівнева та трьохінстанційна система адміністративного судівництва. Першу ланку становили повітові та міські відділи, другою були воєводські адміністративні суди в Торуні (для Поморського воєводства), Познані (для Познанського воєводства) та Катовіце (для Сілезького воєводства), а третьою – Найвищий адміністративний трибунал у Варшаві.

Першою ланкою системи адміністративного судівництва вказаних воєводств були колегіальні повітові відділи, а у містах, виокремлених зі складу повітів, з кількістю населення понад 25 тисяч – міські відділи. Такі міські відділи були утворені у Гдині, Познані, Бидгощі, Іновроцлаві, Торуні, Гнєзно та Грудзьондзі. Повітові та міські відділи були водночас першими інстанціями адміністративної юстиції і виконавчими органами місцевого самоврядування. Відтак, склалася доволі нетипова ситуація, при якій орган місцевого самоврядування був компетентним у вирішенні спорів, стороною яких був орган або посадова особа виконавчої влади держави.

Згідно з § 15 розпорядження міністра колишніх пруських територій Республіки Польща про вибори до сеймиків на колишніх пруських територіях від 12 серпня 1921 р. повітові відділи складалися зі старости як головуючого та шести членів, обраних повітовим сеймиком, з числа мешканців повіту, що мали пасивне виборче право. Склад повітового відділу, як і повітового сеймику обирався строком на чотири роки. У

розпорядженні міністра казни та внутрішніх справ Республіки Польща у справі застосування сталої ставки коштів у спірному адміністративному провадженні від 28 березня 1924 р. ці органи названо «повітовими адміністративними судами».

Воєводські адміністративні суди у Поморському, Познанському та Сілезькому воєводствах були створені замість колишніх пруських обласних відділів. Правові засади організації та діяльності воєводських адміністративних судів визначалися в низці нормативно-правових актів Республіки Польща, серед яких провідне значення належало розпорядженню міністра колишніх пруських територій від 21 лютого 1921 р. та розпорядженню сілезького воєводи від 1 серпня 1922 р. Згадані акти передбачали такий склад воєводського адміністративного суду: головуєчий (згодом перейменований у президента, а потім голову), його заступник, професійні судді (кількість точно не окреслювалося, проте на практиці їх було не менш як двоє), шість непрофесійних суддів і їхні заступники в аналогічній кількості.

Крім професійних суддів воєводського адміністративного суду, суддівськими кваліфікаціями повинні були володіти голова та його заступник. Як альтернатива вимоги суддівської кваліфікації допускалася можливість зайняття вищих адміністративних посад. Голова воєводського адміністративного суду та його заступник призначалися пожиттєво Начальником Держави (згодом президентом Республіки Польща) за поданням міністра колишніх пруських територій або сілезького воєводи. Професійних суддів воєводського адміністративного суду також призначали пожиттєво міністр колишніх пруських територій (у Торуні та Познані) або глава держави (у Катовіце). Непрофесійні судді та їх заступники у воєводських адміністративних судах обиралися Крайовим відділом (у Поморському та Познанському воєводствах) або Воєводською радою (у Катовіце).

У перші роки відродження Польської держави відчувався дефіцит кваліфікованих суддівських кадрів, а в адміністративному судочинстві він проявлявся особливо гостро. З цих причин вакантні посади у штаті воєводського адміністративного суду в Торуні були зайняті суддями з Малопольщі. Сілезький воєвода намагався вирішити вказану

проблему в розпорядженні від 19 листопада 1922 р. шляхом тимчасового делегування суддів загальних судів до складу воєводського адміністративного суду в Катовіце.

Оскільки першою інстанцією адміністративного судочинства на колишніх пруських територіях Республіки Польща були повітові та міські відділи, воєводські адміністративні суди становили щодо їхніх рішень другу інстанцію. В окремих категоріях справ воєводські адміністративні суди також могли діяти як перша інстанція. Рішення воєводських адміністративних судів підлягали оскарженню та перегляду у Вищому адміністративному трибуналі як другій і третій інстанції відповідно. Річні звіти голів воєводських адміністративних судів у Познані та Торуні 1930-1935 рр. дозволяють виявити категорії справ, які переважали в провадженнях цих органів.

Найчисленнішими були податкові справи (5827 у Познані та 3573 у Торуні), скарги про кошти соціального захисту (2532 у Познані та 1404 у Торуні), скарги у сфері промисловості (925 у Познані та 578 у Торуні), скарги на діяльність поліції (417 у Познані та 162 у Торуні), виборчі скарги (126 у Познані та 143 у Торуні) тощо). Дещо інший кількісний баланс справ можна спостерігати у зібранні рішень воєводського адміністративного суду в Катовіце за 1923-1929 рр. Сілезія, як відомо, навіть в аналізовані часи була індустріально-промисловим регіоном, що відобразилося на палітрі судово-адміністративних проваджень. Зокрема домінували рішення у справах щодо промисловості (457), податкових спорів (98), про кошти соціального захисту (62), діяльність поліції (29), вибори (1) тощо.

Таким чином, воєводські адміністративні суди, повітові та міські відділи були перехідним варіантом організації адміністративної юстиції в колишніх німецьких воєводствах на шляху трансформації цього фрагменту пруської моделі вирішення публічно-правових спорів у частину загальнопольської системи адміністративного судівництва. Між згаданими органами та Найвищим адміністративним трибуналом у Варшаві було встановлено функціональний зв'язок, оскільки він був компетентним у перегляді їхніх рішень як вища інстанція.

ПРОТЕСТИ ПРОТИ ПОЛІТИКИ «НУЛЬОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ» ЩОДО COVID-19 У 2022 У КИТАЇ: ВТОМА НАРОДУ ЧИ ВИМОГА ЧАСУ?

З перших тижнів пандемії Китай послідовно проводить політику так званої нульової толерантності до коронавірусу: країна фактично відрізана від решти світу; для тих, хто до неї в'їжджає, передбачений строгий та довготривалий карантин, а мінімальні спалахи інфекції пригнічуються тотальним локдауном та масовими тестуваннями.

Китай був першою країною, у якій виявили хворобу, що згодом була оголошена пандемією. Але завдяки минулому досвіду (у 2003 році тут вже мали справу зі спалахом «атипової пневмонії», викликаной іншим коронавірусом, SARS-1) та жорстким карантинним заходам вже навесні 2020 року зумів погасити епідемію. Усередині країни запровадили обов'язкове соціальне дистанціювання, носіння масок, перевірку температури у громадських місцях та QR-коди, що використовувались для постійного відстеження переміщень громадян. Окрім того, була проведена широка інформаційна кампанія щодо важливості всіх цих заходів [1].

Розроблена система покарань за злочини, пов'язані із порушенням профілактики нової коронавірусної хвороби, включала як адміністративні покарання (порушення політики держави щодо масових тестувань, контролю пересування за допомогою так званих «кодексів здоров'я, недотримання карантину тощо) та регулювалась, в основному, статтею 50 Закону про адміністративні покарання у сфері громадської безпеки (PSAPL) (положення передбачає попередження, штраф до 500 юанів або 5-10 днів адміністративного арешту для тих, хто порушує офіційні антиковідні «рішення чи розпорядження», залежно від тяжкості їх порушень) [3], так і жорсткі кримінальні покарання. Так, до прикладу, кримінальний кодекс Китаю передбачає покарання навіть до не менше як десяти років ув'язнення або довічного ув'язнення та смертної кари за серйозні

порушення карантину (статті 114 і 115; 225, 277, 291, 330 Кримінального закону Китайської Народної Республіки) [10].

До літа 2022 року, тобто більш ніж через два роки після початку спалаху, загальна кількість законів, спрямованих на запобігання пандемії та контроль над нею, значно зросла, причому більшість із них припадає на місцеве законодавство та постанови, видані місцевими установами із законодавчими повноваженнями [14].

Майже три роки влада боролася за те, щоб COVID-19 не потрапляв у країну, використовуючи всі наявні в її розпорядженні можливості, технології та навіть репресії, незважаючи на трагічні втрати для окремих людей і неймовірну шкоду національній економіці. Однак новіші штами захворювання, такі як Омикрон, кинули виклик системі, а часом і зовсім пригнічували її [6]. Окрім того, світові експерти у сфері охорони здоров'я дійшли висновку, що політика нульової толерантності до COVID-19 є нестійкою у довгостроковій перспективі [15].

Разом з тим, станом на кінець 2022 року Пекін і надалі називає політику «нульової толерантності» успішною: за даними китайської влади, з початку пандемії від COVID-19 в країні померло трохи більше 5000 осіб (незважаючи на те, що китайську статистику щодо смертей від пандемії вважають заниженою, а масові локдауни, що практикуються в країні в рамках вищезазначеної політики, як вже зазначалось, називають причиною уповільнення економіки та загибелі людей). Підтвердженням того факту, що ця статистика є не зовсім правдивою, є і те, що у Китаї відносно низькі показники вакцинації та ревакцинації, особливо серед уразливих людей похилого віку – лише 40% осіб старше 80 років зробили ревакцинацію. Майже ніхто не має природних антитіл від попередніх інфекцій [8].

Політика «нульової толерантності» до COVID-19 пов'язана з численними трагедіями, включаючи смерті, спричинені затримкою або відмовою в медичному обслуговуванні, а також самогубствами. До прикладу, у вересні у місті Ченду деяким мешканцям заборонили залишати будинки навіть під час землетрусу [12], а у листопаді у місті Чженчжоу померла

чотиримісячна дитина, до якої через підозру на ковід відмовилися їхати медичні працівники [2]. 24 листопада 2022 року сталась пожежа у багатоповерхівці у місті Урумчі, внаслідок якої 10 людей загинули та ще дев'ять постраждали [11]. Їхньому порятунку, як повідомляється, могли перешкодити карантинні заходи (зазначалось, що пожежники не могли підїхати до будівлі через огорожі, встановлені через локдаун, або електромобілі, чії батареї розрядилися, поки власники перебували на карантині) [4].

Саме остання подія спричинила масові протести проти жорстких коронавірусних обмежень одразу в кількох регіонах Китаю. Вони охопили Пекін, Шанхай та десяток інших міст країни. За даними журналістів, у різних містах у протестах брали участь від кількох десятків до тисячі і більше людей [6]. Частина протестувальників не обмежилася закликком скасувати антиковідні заходи та висунула надзвичайні для Китаю політичні вимоги, серед яких відставка голови КНР Сі Цзіньпіна [7]. Незважаючи на те, що загалом локальні протести в Китаї не є рідкісними, нинішні демонстрації здаються експертам, опитаним західними виданнями, найсерйознішим викликом для влади КНР з моменту придушення протестів на площі Тяньаньмень 1989 року [5].

Протягом тижня після початку вищезазначених протестів влада раптово оголосила про скасування частини карантинних обмежень щонайменше у двох китайських мегаполісах (Гуанчжоу та Чунцин) [9]. Окрім того, за повідомленнями джерел британського агентства новин Reuters, Китай збирається оголосити про пом'якшення своїх карантинних протоколів щодо COVID-19 та скорочення масового тестування вже протягом перших тижнів грудня 2022 року, – менш ніж за місяць після спалаху масових протестів [13].

З огляду на це, є підстави вважати, що після кількарічної політики «нульової толерантності» до COVID-19 та розповідей громадянам, що єдиний спосіб уберегтись від пандемії – це повністю її уникнути, Пекіну протягом наступних місяців чи років усе ж прийдеться розпочати неминучий перехід від такої політики до політики «життя з COVID-19». Разом з тим, найімовірніше, цей перехід буде представлений як чергова

перемога Комуністичної партії, а не результатом закликів народу чи вимогами часу.

Література

1. Середа Є. Китайський досвід. Чи може авторитаризм бути краще за демократію. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/03/26/7245258/>.
2. Allen K. China Covid: Anger at reports baby died due to delayed treatment. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-63663963>.
3. Changhao W. «State of Emergency» and Enforcement of China's «Zero-Covid» Policy. *NPC Observer*. 2022. URL: <https://npcobserver.com/2022/08/25/state-of-emergency-and-enforcement-of-chinas-zero-covid-policy/>.
4. China Xinjiang: Ten dead in Urumqi residential block fire. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-63752407>.
5. Davidson H. China Covid protests explained: why are people demonstrating and what will happen next? *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/28/china-protests-explained-why-are-people-demonstrating-blank-piece-white-paper-a4-what-will-happen-next-zero-covid-policy-protest>.
6. Davidson H. China's zero-Covid policy explained in 30 seconds. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/29/china-zero-covid-policy-explained-30-seconds-lockdowns-outbreaks>.
7. Davidson H. China brings in 'emergency' level censorship over zero-Covid protests. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/02/china-brings-in-emergency-level-censorship-over-zero-covid-protests>.
8. Graham-Harrison E. Fears of deadly infection surge as China abandons zero-Covid policy. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/04/fears-of-deadly-infection-surge-as-china-abandons-zero-covid-policy>.
9. Goh B. Two Chinese cities ease COVID curbs after protests spread. *Reuters*. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/china/covid-protests-escalate-guangzhou-china-lockdown-anger-boils-2022-11-30/>.

10. Hao L. The need to improve the laws and regulations relevant to the outbreak of COVID-19: What might be learned from China? *JGH: Journal of Global Health*. 2020. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7182299/>.
11. Lau Mimi. Fresh Covid questions over Chinese Covid lockdowns after 10 killed in fire at Xinjiang residential block. *South China Morning Post*. 2022. URL: <https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3201005/fresh-covid-questions-over-chinese-covid-lockdowns-after-10-killed-fire-xinjiang-residential-block>.
12. Mao F. Outcry as Chinese lockdown traps residents during earthquake. *BBC*. 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-62804213>.
13. Pollard M. China set to loosen COVID curbs after week of protests. *Reuters*. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/china/china-softens-tone-covid-severity-after-protests-2022-12-01/>.
14. Weiwei D. The Impact of China's Legal System on Public Health and Quality of Life during the COVID-19 Pandemic: An Empirical Study. *MDPI*. 2022. URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/20/13598>.
15. Yerushalmy J. Zero-Covid policy: why is China still having severe lockdowns? *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/29/china-zero-covid-policy-what-is-it-and-why-lockdowns-quarantine-protests>.

Учасники конференції

АНДРУСЯК ІРИНА ПАВЛІВНА, доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму, кандидатка юридичних наук, доцентка (НУ «Львівська політехніка», ІППО).

БАЙСТРУК СОФІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, студентка першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

БОЙКО ІГОР ЙОСИПОВИЧ, завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень, доктор юрид. наук, професор (Львівський національний університет ім. І. Франка, юридичний факультет).

ВДОВИЧИН ІГОР ЯРОСЛАВОВИЧ, професор кафедри теорії та історії політичної науки, доктор політичних наук, професор (Львівський національний університет ім. І. Франка, філософський факультет).

ВИШНЕВСЬКИЙ БОГДАН СВЯТОСЛАВОВИЧ, аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових вчень (Львівський національний ун-т ім. І. Франка, наук. керівн.: д. ю. н., проф. М.М. Кобилицький).

ВОЛОВЕЦЬ СВІТЛАНА ІГОРІВНА, студентка першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

ВОРОНЕЦЬКА ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА, студентка першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. А.С. Токарська).

ГАВЦ ОКСАНА БОГДАНІВНА, студентка першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

ГАРАСИМ ЛЮДМИЛА СТЕПАНІВНА, кафедра екологічної економіки та бізнесу, кандидатка економічних наук (Національний лісотехнічний університет).

ГАРАСИМІВ ТАРАС ЗЕНОВІЙОВИЧ, професор кафедри теорії права та конституціоналізму, доктор юридичних наук, професор (НУ «Львівська політехніка», ІППО).

ГОНТАРУК ЛАРИСА ВОЛОДИМИРІВНА, доцентка кафедри загального мовознавства, кандидатка філологічних наук, доцентка (Львівський національний університет ім. І. Франка, філологічний факультет).

ДАВИДЮК ВАЛЕНТИН ВІКТОРОВИЧ, аспірант кафедри кримінального права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н. Н.Д. Слотвінська).

ДРОЗД АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

ЄФРЕМОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, доцентка кафедри
історії держави і права, кандидатка юридичних наук, доцентка
(НУ «Одеська юридична академія»)

ЗАХАРЧЕНКО ПЕТРО ПАВЛОВИЧ, професор кафедри
теорії та історії держави та права, доктор юридичних наук, професор
(Київський національний університет ім. Т. Шевченка, інститут права).

КЕЛЬМАН РОСТИСЛАВ МИХАЙЛОВИЧ, аспірант кафедри
теорії права та конституціоналізму
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. А.С. Токарська).

КИМАК АНАСТАСІЯ БОГДАНІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

КЛИМ ОКСАНА ЮРІЇВНА, аспірантка
кафедри теорії права та конституціоналізму
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н. В.З. Чорнописька).

КОВАЛЬЧУК ВІТАЛІЙ БОГДАНОВИЧ, завідувач кафедри
теорії права та конституціоналізму, доктор юридичних наук, професор
(НУ «Львівська політехніка», ІППО).

КОВАЛЬЧУК ОЛЕСЯ ОЛЕГІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

КРАВЧУК ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА, доцентка кафедри
теорії та історії держави і права, кандидатка юридичних наук, доцентка
(Західноукраїнський національний університет, юридичний факультет, м. Тернопіль)

КРАВЧУК МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук,
доктор права Українського Вільного Університету (м. Мюнхен, Німеччина)
(Західноукраїнський національний університет, юридичний факультет, м. Тернопіль).

ЛЕВИЦЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ІГОРОВИЧ, студент
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

ЛЕНЬО ІВАННА МИКОЛАЇВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

ЛЕСЬКІВ МАРІЯ ПЕТРІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н., проф. А.С. Токарська).

ЛЕТА ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

МАКАРЧУК ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ, професор кафедри
теорії права та конституціоналізму, доктор юридичних наук, професор
(НУ «Львівська політехніка», ІППО).

МАКАРЧУК КСЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, аспірантка кафедри
адміністративного та інформаційного права
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., професор Н.В. Лесько).

МАКСИМ ХРИСТИНА БОГДАНІВНА, аспірантка кафедри
теорії права та конституціоналізму
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

МЕЛЬНИК ЮСТИНА СТЕПАНІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: к. ю. н., доц. С.Б. Цебенко).

МИРОНЮК ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

ОПАНАСЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА, доцентка кафедри
германської філології та перекладу, кандидатка історичних наук
(Київський національний університет ім. Т. Шевченка).

ПРОДАН ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ, студент
першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: ас. І.Р. Щербай).

РОГОЗЯНСЬКИЙ ВІТАЛІЙ ІГОРОВИЧ, аспірант кафедри
теорії права та конституціоналізму
(НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., проф. Т.З. Гарасимів).

СИВУЛЯ ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА, аспірантка кафедри
теорії держави і права
(Приватний університет ім. Короля Данила, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: д. ю. н., проф. М.С. Кельман)

СТЕЦЮК БОГДАН РОМАНОВИЧ, професор кафедри
загальноправових дисциплін, доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький).

СТЕЦЮК ПЕТРО БОГДАНОВИЧ, суддя Конституційного Суду України у відставці, науковий консультант з правових питань Центру Разумкова, кандидат юридичних наук, доцент, доктор права.

ТЕРЛЮК ІВАН ЯРОСЛАВОВИЧ, доцент кафедри теорії права та конституціоналізму, доктор юридичних наук, доцент (НУ «Львівська політехніка», ІППО).

ТЕРЛЮК ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ, аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., професор Н.В. Лесько).

ХИМИНЕЦЬ МАРИНА ІВАНІВНА, студентка першого (бакалаврського) освітнього рівня ІППО (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д.ю.н. В.З. Чорнописька).

ХАРКАВЛЮК ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н., доц. Н.П. Павлів-Самойл).

ЦЕБЕНКО СОЛОМІЯ БОГДАНІВНА, доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму, кандидатка юридичних наук, доцентка (НУ «Львівська політехніка», ІППО).

ЧОРНОПИСЬКА ВІКТОРІЯ ЗІНОВІЇВНА, доцентка кафедри цивільного права та процесу, докторка юридичних наук (НУ «Львівська політехніка», ІППО).

ШЕПТИЦЬКА МАРТА МИКОЛАЇВНА, аспірантка кафедри цивільного права і процесу (НУ «Львівська політехніка», науковий керівник: д. ю. н. В.З. Чорнописька).

ЮРЕВИЧ ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових вчень (Львівський національний ун-т ім. І. Франка, науковий керівник: д. ю. н., професор М.М. Кобилецький).

Зміст

ЧАСТИНА І.

Парламентаризм в Україні та країнах Європи: питання історії та сучасності

БОЙКО І. Й.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПАРЛАМЕНТУ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1710 р.3

ВДОВИЧИН І. Я.

ПРЕДСТАВНИЦЬКЕ ПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НОВІТНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ
ВИКЛИКІВ 12

ВОЛОВЕЦЬ С. І.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ І ПРАВОВА ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ
ДЕФІНІЦІЙ 16

ГАРАСИМІВ Т. З.

ЛЕГІТИМНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ОРГАНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ
ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ 20

ГОНТАРУК Л. В.

ЧИ МОЖНА ПОБУДУВАТИ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ БЕЗ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ: роздуми над завданнями українського парламентаризму 25

ЄФРЕМОВА Н. В.

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИБОРИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ
НА ПОЧАТКУ ХХ ст. 31

ЗАХАРЧЕНКО П. П.

ПОВНОВАЖЕННЯ, КІЛЬКІСНИЙ СКЛАД СУДІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ
ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ 36

КОВАЛЬЧУК В.Б.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ:
ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 41

КОВАЛЬЧУК О. О., ЧОРНОПИСЬКА В. З.

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ НА ШЛЯХУ ДО
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 45

КРАВЧУК В. М.

ЛОБІЮВАННЯ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ49

КРАВЧУК М. В.

ГЕНЕЗИС ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ53

ЛЕВИЦЬКИЙ О. І.

БОРІТЬБА ЖІНОК ЗА ВИБОРЧЕ ПРАВО58

МЕЛЬНИК Ю. С., ЦЕБЕНКО С. Б.

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ61

МИРОНЮК Ю. О., ЧОРНОПИСЬКА В. З.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ.....66

ОПАНАСЕНКО О. І.

ФЕДЕРАЛІЗМ ТА ЙОГО ПРОЯВ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (на прикладі Німеччини та Швейцарії).....70

СТЕЦЮК Б. Р.

ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ЄС В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ74

СТЕЦЮК П. Б.

ФЕНОМЕН ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ «МОНОБІЛЬШОСТІ» У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ (ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)79

ТЕРЛЮК І. Я.

ВИТОКИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ: парламентські практики шляхетських станово-представницьких органів влади84

ХИМИНЕЦЬ М. І, ЧОРНОПИСЬКА В. З.

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТИЗМ: ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ92

ЦЕБЕНКО С. Б.

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ: ЗМІНИ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА З ПОЧАТКОМ ВІЙНИ96

ЧОРНОПИСЬКА В. З.

ПАРЛАМЕНТАРНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ101

ЧАСТИНА II.

Асоційовані питання

АНДРУСЯК І. П.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ Й ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВА В СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ 107

БАЙСТРУК С. В.

ПРИЧИНИ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ. 112

ВИШНЕВСЬКИЙ Б. С.

СИСТЕМА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ГАЛИЧИНІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII – початок XIX століття) 115

ВОРОНЕЦЬКА Ю. В.

ДУХОВНІСТЬ І ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ТЕОРІЯ АРТУРА АРМСТРОНГА 120

ГАВЦ О. Б., ЧОРНОПИСЬКА В. З.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ.. 124

ГАРАСИМ Л. С.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ..... 126

ДАВИДЮК В. В.

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 131

ДРОЗД А. С.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: ГЕНДЕРНІ КВОТИ..... 135

КЕЛЬМАН Р. М.

ФІЛОСОФІЯ ОБМЕЖЕНЬ 139

КИМАК А. Б., ЧОРНОПИСЬКА В. З.

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СПОРІДНЕННЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ... 142

КЛИМ О. Ю.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕФІНІЦІЇ «ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ» 147

ЛЕНЬО І. М.

ПРАВА ЖІНОК В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 152

ЛЕСЬКІВ М. П.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ СПАДОК В УКРАЇНСЬКІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ..... 156

ЛЕТА В. І.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ 160

МАКАРЧУК В. С.

ВІЙНИ І МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ХХ ст. : питання правового регулювання 164

МАКСИМ Х. Б.

МОДУСИ ПОДОЛАННЯ АГРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ.. 174

ПРОДАН В. В.

ГЕНДЕРНІ УПЕРЕДЖЕННЯ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ..... 179

РОГОЗЯНСЬКИЙ В. І.

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ЯК ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ 184

СИВУЛЯ Т. М.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПРАВА В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ..... 189

ТЕРЛЮК О. І.

ЦИФРОВІ ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЇ BLOCKCHAIN 196

ХАРКАВЛЮК Ю. С.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ОBOB'ЯЗОК ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ 198

ШЕПТИЦЬКА М. М.

РЕЛІГІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ СУЧАСНОГО ПРАВА..... 204

ЮРЕВИЧ Ю. О.

ОРГАНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДІВНИЦТВА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА КОЛИШНІХ НІМЕЦЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ У 1918-1939 рр. 208

МАКАРЧУК К.В.

ПРОТЕСТИ ПРОТИ ПОЛІТИКИ «НУЛЬОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ» ЩОДО COVID-19 У 2022 У КИТАЇ: ВТОМА НАРОДУ ЧИ ВИМОГА ЧАСУ? 211

Учасники конференції..... 216

Н а у к о в е в и д а н н я

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ:
Історико-правова ретроспектива і сучасність

Матеріали 14-тої Всеукраїнської наукової конференції
<https://lpnu.ua/tpk/zbirnyky-materialiv-naukovykh-konferentsii-kafedry>

Відповідальний за випуск – проф. *Ковальчук В.Б.*

Упорядкування й макетування – доц. *Терлюк І.Я.*